سوالونه کوئ، لکه یهودو چي د موسیٰ ؑ څخه بې ځایه سوالونه کول مثلاً ﴿ارنا الله جهرة﴾ الی غیر ذالک، ان تسئلوا"" چي تاسي سوال وکړی د رسول څخه ستاسي چي محمد ﷺ دی .

پوښتنه:- چي که سوال کونکي یهود وي کمامر فی شان نزول الآیة، او یا مشرکان وي، کمامر ایضا في شان نزول الآیة، نو اضافت د رسول چي علیه الصلوة والسلام دی، ودوئ ته ددې سببه دی چي د علیه الصلوة والسلام رسالت عام دی الی الاسود والاحمر والی الیهود والنصاری والمشرکین، او که چېري سوال کونکي مسلمانان وي لکه چي په روح البیان کي وایي چي بعض مسلمانانو تفصیل د حکمت الهي په نسخ کي د بعض الآیات د علیه السلام څخه غوښتني، نو اضافت د رسولکم وتوجیه ته ضرورت نه لري، نو ځکه روح البیان ددې آیت داسي ترجمه کړې ده، نو تاسي اراده لري ای مسلمانانو چي تاسي بېځایه سوالونه وکړه د رسول ﷺ څخه ستاسي، وانتم مؤمنون به کما سئل موسیٰ الآیة، او روح البیان وایي والمقصود توصیة المسلمین بالثقة به ؑ وترک الاقتراح علیه ﷺ ای السوال منه ع م بلا رویة کما سئل آه .

درویش وایي:- چي دغه شان نزول چي روح البیان را وړی دی نورو مفسرانو نه دی تائید کړی، والله اعلم بالصواب .

پوښتنه:- چي کلمه د ما په کما سئل مصدریه ده، او دا مصدر تشبیهي دی، او صفت د مصدر محذوف دی، ای سوالا مشبها بسوال موسیٰ کذا فی روح البیان .

او بیضاوي رحمه الله احتمال د اَم منقطعه چي په معنا د بَل آه دی هم راوړی دی، او سکاکي رحمه الله خو ویلي دي چي ام متصله په دې آیت کي نه

سي کېدای، او ده ویلي دي چي علامه د ام متصله داده چي وروسته تر ام به مفرد وي او علامه د ام منقطعه داده چي وروسته تر ام به جمله وي او دلته خو وروسته تر ام جمله ده .

درویش وایي:- چي نور نحاة ددغي علامې چي سکاکي رحمه الله په فرق کي د ام متصله او منقطعه راوړې ده انکار کوي، او دوئ وایي چي سره د وقوع د جملې وروسته تر ام هم ام متصله کېدای سي والعلم عند الله.

صاحب روح البیان وایي چي اکثر مفسرین رحمهم الله پر دې دي چي چي سبب د نزول د آیت یهودیان دي قال الله تعالی ﴿**یسئالک اهل الکتاب ان تنزل علیهم کتابا من السماء الآیة**﴾ **وقال واضافة الرسول الیهم لانهم من امة الدعوة وان لم یکونوا من امة الاجابة وقال ومعنی تبدل الکفر بالایمان ترک صرف قدرتهم الی الایمان مع تمکنهم من ذالک وایثارهم للکفر علیه، وقال الامام الرازی** رحمه الله **فی التفسیر الکبیر وهذا اصح لان الآیة مدنیة،** بلکه، دا سورت د اول ددې قول د خدای ﷻ ﴿**یابني اسرائیل اذکروا نعمتي** آه﴾ حکایت دی له یهودو څخه او دلائل دي ددوئ سره .

درویش وایي:- چي صاحب د روح البیان د خپلي سابقه رایي څخه رجوع وکړه، یعني چي شان نزول ددې آیت مسلمانان دي کما مر عنقریب.

نو درویش وایي:- چي خدای ﷻ لره دي حمد وي چي درویش د مخه لا وویل چي نور مفسران رحمهم الله د روح البیان هغه مخني رایې په شان نزول کي ددې آیت نه دی تائید کړي، او هغه د مخني فکرو په شان نزول کي ددې آیت چي سائلان قریش د مکې وه په حیز کي د خفا پاته سوه، والعلم عند الله .

درویش وايي:- كه چېري شان نزول د آيت مزيد استكشاف د مسلمانانو وايي د عليه السلام څخه په باره كي د حكمت د نسخ لا الانكار عن النسخ كما قاله صاحب روح البيان من قبل لم يكن لقوله تعالى ﴿ومن يتبدل الكفر بالايمان الآيه﴾ معنى لان مجرد استفسار المسلمين عن مزيد كشف حكم النسخ ليس كفرا بل الكفر هو الانكار عن النسخ ولم يقصد المسلون الانكار عنه بل طلبوا العلم بتفصيل حكم النسخ، وهذا مثل سوال المتعلم عن المعلم مزيد كشف المسئلة المغلقة، وكان عادة الصحابة ﷺ فيمالم يفهموه السوال عن رسول الله ﷺ فافهم واستقم، وعندى لعل هذا كان سبب رجوع صاحب روح البيان عن رائيه سابق فى بيان شان النزول والعلم عندالله .

فصل:- درويش وايي چي ټوله بدبختي او انكار له نبوت څخه د آنحضرت ﷺ چي معاصرانو يهودو ته د عصر نبوي ﷺ پېښي سوي دي د لاسه څخه د علماؤ ددوئ پېښي سوي دي، ولي علماء ددوئ جاه طلبه، رياست طلبه، دنيا طلبه وه، حسد درلودونكي وه، نو ځكه نبوت خجسته مباركه او ښائسته حليه چي د آنحضرت ﷺ ددوئ په كتاب تورات كي وه دوئ يا پټه كړه او يا يې بدله كړه، ولي دوئ ېرېدل كه چېري موږ حقيقت حال د نبي آخر الزمان ﷺ چي په تورات كي موجود دى بيان كړو نو يهود به ټوله په دين محمدي ﷺ كي داخل سي، او زموږ رياست، جاه او جلال او نقود چي موږ به د عوامو څخه اخسته يا د زكوات يا د خيرات په توګه نو هغه به زموږ له لاسه ووځي، نو دغه دي علماء سوء د ملت يهوديه، او بايد سړى پوه سي د ورته علماء سوء څخه هيڅ اهل ملت او دين خالي نه دى حتى ملت الاسلام، په دې باره كي ۳۳ مكتوب د دفتر اول د مكتوبات

قدسي ايات د امام رباني مجدد الف ثاني قدس سره ص ۹۳۱۹۲ ملا حظه کړئ .

علماء سوء که بمحبت دنیا گرفتار اند وعلم را وسیله حصول دنیا ساخته اند آن علماء را رغبت دنیا ومحبت آن کلف چهره جمال شا نست (یعني داغهای سیاه) خلائق را اگر از ایشان حصول فوائداست اما علم شان درحق ذاتهای ایشان نافع نیامد هرچند تائید شریعت وتقویت ملت برایشان مرتب است. اما گاه است که این تائید وتقویت از اهل فجور وارباب فتورهم مي آید، چنانچه سیدانبیاء ﷺ درتائیدآن مرد فاجر خبر داده اند﴿ان الله یؤید هذا الدین بالرجل الفاجر﴾ (یعني گاهي در رنگ سنگ پارس اند که مس وآهن هرچه باو رسد زر گردد واو في حد ذاتیه بر حجریت خود است، وهچنین آتشي که در سنگ وني مودع است عالم از آن آتش حصول منافع است، اما آن سنگ وني از آتش دروني اند، بلکه گویم که این علم درحق ذوات شان مضر آید، که حجت را برایشان تمام ساخت

﴿ان اشد الناس عذابا یوم القیامة عالم لم ینفعه الله ﷻ بعلمه﴾

درویش وایي:- چي دا حدیث نبوي ﷺ چي ابن عساکر له ابو هریره ﷺ څخه روایت کړی دی، او مراد د لم ینفع الله آه څخه دادی چي په علم یې عمل نه وي کړي، او په حدیث شریف کي راغلي دي **﴿للجاهل ویل وللعالم سبعین ویلا﴾** یعني جاهل او امي چي ګناه وکړي ده لره په هغه ګناه کي یو ویل دی، او هغه ګناه چي عالم وکړي هغه لره اویا (۷۰) ویله دي .

چگونه مضر نباشد علمیکه نزد خدا عزوجل عزیزاست واشرف موجودات آن را وسیله دنیای دنیه از مال وجاه وریاست ساخته اند، وحال انکه دنیا نزد حق تعالی ذلیل وخوار است وبد ترین مخلوقات .

درویش وایي:- چي په حدیث کي چي روایت یې احمد ، ترمذي او ابن ماجه رحمهم الله کړی دی داسي راغلي دي **﴿قال رسول الله ﷺ لوكانت الدنيا تعدل عند الله جناح بعوضة ماسقى كافرا منهاشربة﴾**

ترجمه:- كه دنیا برابره وای په دربار کي دخدای ﷻ د وزر سره د غوماشي، وكافر ته به خدای ﷻ نه وای ورکړې یوه غړپ .

پس عزیز خدا را عزوجل خوار ساختن (یعني علم) وذلیل او یعني دنیا عزت دادن بغایت مستقبح است وفي الحقيقة معارضه است بحق سبحانه وتعالی، ودر تدریس وافتاء وقتي نافع آید که خالصا لوجه الله سبحانه باشد و از شائبه حب جاه وریاست وحصول مال ورفعت خالي باشد ، علامة این خلو زهد در دنیا است وبې رغبت بودن است از دنیا ومافیها علما ئیکه بدین بلا مبتلا اند ، وبه محبت این دنیا گرفتار اند علماء دنیا اند ایشانند علماء سوء وشرار مردم ولصوص دین، وحال آنکه ایشان خود را مقتدای دین میدانند وبهترین خلائق مي انگارند ، **ويحسبون انهم على شيئ الا انهم هم الكافرون استحوذ عليهم الشيطان فانساهم ذكرالله اولئك حزب الشيطان الا ان حزب الشيطان هم الخاسرون﴾**

درویش وایي:- چي دا ایت په علماء سوء کي د یهودیانو که څه هم نازل دی لکن العبرة لعموم اللفظ لالخصوص المورد .

عزیزي (یعني یك از اكابردين) شيطان لعين را دید (یعني بخواب) که فارغ نشسته است از تضلیل واغواء خاطر جمع ساخته آن عزیز سر آنرا پرسید (یعني چي ته ولي داسي خاطر جمع یې) لعین گفت که علماء سوء این وقت درین کار بایشان مدد عظیم کرده اند ومرا ازین مهم فارغ ساختند والحق درین زمان هر سستي ومداهنتي که در امور شرعيه واقع شده است وهر فتوري که در ترویج ملت ودین ظاهر گشته است همه از

شومي علماء سوء است وفساد نيات ايشان اند علماء که از دنيا بې رغبت اند واز حب جاه وريا ست ومال ورفعت ازاد از علماء اخرت اند، وورثه انبياء اند عليهم الصلواة والتسليمات، وبهترين خلائق ايشانند، که فرداي قيامت سياهي ايشان (يعني هغه سياهي چي دوئ په هغه سره شرعي کتابونه نوشته کړي وه) بخون شهداء فی سبيل الله وزن خواهد کرد وپله سياهي خواهد چربيد (يعني د سياهي پله پر وينو د شهداوٴ به غالبه راسي)

ونوم علماء عبادة در شان ايشان متحقق است، ايشانند که جمال اخرت در نظر شان مستحسن آمده، وقباحت دنيا وشناعت آن مشاهد گشته آنرا بنظر بقاء ديدند واين را بداغ فنا متسم يافتند لاجرم خودرا بباقي سپردند واز فاني باز داشتند شهود عظمت آخرت ثمره شهود عظمت جلال لايزال است، وذليل داشتن دنيا ومافيها از لوازم عظمت آخرت است، لان الدنيا والآخرة ضرتان ان رضيت احدهما سخطت الاخرى، اگر دنيا عزيز است آخرت خوار است، واگر دنيا خوار است آخرت عزيز است، جمع اين دو امر از قبيل جمع اضداد است، **ماحسن الدين والدنيا لو اجتمعا** (يعني شاعر جمع دين ودنيا بکلمة لو امتناعي آورده)

دا وو مکتوب د امام رباني رحمه الله چي ملا محمد لاهوري صادر کړی و

تبصره

درويش وايي:- وايي چونکه حضرت مجدد عليه الرحمه په بيان د علماء سو يعني علماء الدنيا او علماء زهاد يعني علماء الآخرة فرق کړي دي، نو درويش په دې باب کي يو څو پوښتني مطرح کوي، تاچه د علماء دنيا او د علماء الآخرة پوره تميز وسي .

سوال:- یو عالم دی عیالداره د عیال د نفقې لپاره بلا اسراف یو دکان را ایستلی وی، چې د هغه په وسیله د عیال نفقه برابروي او د سوالـه او فقر څخه پر اغنیاء خپل آبرو یې ساتلې وي، او که یې په دکان کې زکوات لازم سي هغه ورکوي، آیا دا عالم الدنیا او په بل عبارت د علماء سوء څخه دی او که څرنګه ؟

ځواب:- دا د زهادو علماء الآخرة څخه دی، ولې چې نفقه د عیال فرض ده، نو دا دکانداري دده عین عبادت دی، الکاسب حبیب الله حدیث نبوي ﷺ دي .

سوال:- یو عالم چې د عیال لپاره یو سر پناه سرای رانسي، او د هغه لپاره کوشش کوي بېله سواله او بېله اسرافه، دا عالم الدنیا دی او که عالم الآخرة ؟

ځواب:- دا عالم الآخرة دی ولې چې په فقه شریفه کې وایي چې څوك چې بالانقدي روپۍ تر مسکن او اثاث البیت لري، نو په هغو کې زکوات سته او که بالابود نقود یې نه درلوده نو پر هغه باندي زکوات نه سته .

سوال:- یو عالم دی عیال داره، نو دی امامت په تنخواه کوي، او یا تعلیم القرآن، یا په یو مدرسه کې درس په تنخواه ورکوي بېله دې چې دی طالب الریاست والجاه والجلال او یا مرائي وي، نو دا عالم د کومي ډلي څخه دی ؟

ځواب:- د متقدمینو فقهاء رحمهم الله په نزد اخذ الاجرة پر دغو کارو ناجائز دی، او متاخرینو فتوی د جواز ورکړې ده .

صاحب د شرح الوقایه یې علت دا بولي لظهور التواني في امور الدین، یعني پخوانیو عوامو او اغنیاوو د امام مسجد یا مدرسانو د مدرسې ضروریات بېله اشتراطه ورپوره کول نو اشتراط یې حرام و.

لکن په اوسنی زمانه کي چي اغنیا او عوام پست همته سوه چي د عالم او مدرس و ضروریاتو ته نه ګوري چي شرط یې نه کړي، نو د مجدد رحمة الله علیه په نیز دا عالم الدنیا دی او عالم الآخرة نه دی کما یظهر من قوله وتدریس و افتاء وقتی نافع آید آه، او په نیز د متاخرینو د فقهاء دا مزدوري او تنخوا اخستل منافي ده زهد نه دی لان الضرورت تبیح المحظورات.

سوال:- یو عالم چي تجارت کوي، او په تجارت حریص هم وي نه لپاره د قصور عالیه فوق الحاجة د جوړولو په نیت، یا د ډېر قیمت د سپور والي د لنډکوزر، پېجارو وغیره د رانیولو په نیت، بلکه په دې نیت حریص وي چي د اقرباؤ سره به صله رحمي، او یا د طالبانو د مدارسو دینیه سره به مرسته په وکړم، او یا په بناء د مسجد کي به یې صرف کړم، او یا د یتیمانو، کونډیانو سره به کومک وکړم او داغسي هم کوي، نو دا عالم زاهد او د علماء څخه د آخرت دی او که څرنګه؟

ځواب:- که ریاء او سمعه نه وي په ګډه، دا خو ټولي لاري د خیر دي او په قرآن مبارك او په حدیثو مبارکه وو کي ماموربها یا وجوبا یا استحبابا هم دي، نو داسي عالم د شرائطو مذکوره وو په مراعات بېله شکه او شبهې د علماء څخه د آخرت دی، او زاهد عالم دی.

سوال:- بعض اهل الله ډېر متمول او د شتمنی خاوندان وي، لکه خواجه عبیدالله احرار رحمة الله علیه، آیا دغه شتمني او اموال کثیره دده زهدته تاوان رسوي او که څرنګه؟

ځواب:- حب الدنيا چي په شان كي يې دا حديث مبارك راغلى دى ﴿حب الدنيا راس كل خطيئة﴾ هغه محبت قلبي صفت دى، علامه يې داده چي حلال او حرام فرق نه پر لري، او په لارو كي د خير يې نه صرفوي، او په حرامه لار كي يې په محبت صرفوي، مثلا كه يو سائل او يا د محل سړى يې ډېر مسكين وي، او دى په خبر هم وي، او هغه دده څخه خيرات يا زكوات وغواړي دى صرف خداى ﷻ دې دركړي ورته ووايي، او چي د زوي واده يې سي نو په لوي هال كي ډېر پسونه حلال كړي، او شوقيان غزل چيان را وغواړي، او تر سهاره پوري ساز او صحبت جاري وي، او فساق وفجار ټوله پر راجمعه وي وغير ذالك من الامور الشيطانية.

او چي دا علامې نه وي پكښې، بلكه صرف دا اموال په سبل او لارو كي د خير صرفوي طلبا لرضاء الله تعالى هغه اموال كثيره دده وزهد ته تاوان نه رسوي، بلكه صرف فى سبل الخيريه لازهد ټينګوي، نو كوم اولياء الله چي شتمن وي هغه د علماؤ څخه د آخرت دي، او زاهد علماء دي، لكه نوموړى خواجه رحمة الله عليه چي همدغسي قلبي زهد او عدم المحبة يې درلودى، چنانچه عارف جامي رحمة الله عليه په شان كي د نوموړي عارف او ولي الله په باره كي داسي ويلي دي.

چون فقراء اندر قباى شاهي آمد ❋ ❋ ❋ به تدبيري عبيدالله آمد

پوښتنه:- چي وروسته تر غزاء د احد چي مسلمانانو ته لوي هزيمت ورپه برخه سو، او اويا (۷۰) ناموړي صحابه كرام رضي الله عنهم په غزاء كي جام د شهادت فى سبيل الله نوش كړى، نو بعض يهوديانو وحذيفه بن اليمان رضي الله عنه او عمار بن ياسر رضي الله عنه ته وويل كه تاسي پر حق دين واى نو دومره لوي شكست به مو ولي په برخه كېدى، نو اوس لا وخت دى زموږ په دين

یهودیت کي داخل سئ، او په دې باید پوه سئ چي موږ پر حق دین یو، فنزلت هذه الآیة

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنۢ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا

او خوښه لري ډېر د اهل الکتاب یعني یهود چي تاسي رد کړي د دین اسلام څخه وروسته تر ایمان ستاسي کافران.

فائده:- یهودو چي عمار بن یاسر او حذیفه بن الیمان ﷺ ته دعوت د یهودیت ورکړی، نو عمار ﷺ وهغو ته وویل ""کیف نقض العهد فیکم"" څرنګه دي د وعدې ماتول په تاسي یهودو کي؟

هغو ورته وویل چي لویه ګناه ده، نو عمار ﷺ ورته وویل چي ما عهد کړی چي زه به کفر په علیه الصلوة والسلام سره څو زه ژوندی یم نه کوم.

نو یهودو وویل چي عمار خو زموږ له دینه ووتی په داسي ډول چي بیا د رجوع زموږ ودین ته امید هم ورته نسته ""فکیف انت یا حذیفه الا تبایعنا"" نو ته څرنګه ای حذیفه زموږ سره بیعت د یهودیت نه کوې؟

حذیفه ورته وویل ""رضیت بالله ربا، وبمحمد نبیا، وبالاسلام دینا، وبالقرآن اماما، وبالکعبة قبلة، وبالمؤمنین اخوانا"" نو یهودیانو ودوئ ته وویل ""واله موسی لقد اشرب في قلوبکم حب محمد"" قسم په خدای ﷻ د موسی دی چي ستاسي په زړو کي محبت د محمد ﷺ څښل سوی دی نو بیا عمار او حذیفه ﷺ دا واقعه او قصه و علیه الصلوة والسلام ته وکړه نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل ""اصبتما خیرا وافلحتما""

پوهنه:- چي کلمه د لو وروسته تر فعل چي راسي د حروف مصدریه څخه ده، او معنی د تمنی څندي فهمېږي، او د کفارا معنا دلته

داده ""مرتدين عن دين الاسلام"" او حال دی له ضمير څخه د مفعول په يردونكم كي، او يا مفعول ثاني دی كه يردونكم متضمن كړئ معنی لره د يصيرونكم .

فائده:- كلمه د لو" كه څه هم مصدريه ده لكن صرف په معنی كي د فعل تاثير كوي يعني فعل په معنا د مصدر ګرځوي، او په لفظ كي تاثير نه كوي يعني عمل د لفظ آن مصدريه نه كوي، ځكه نون يې په يردونكم كه نه دی حذف سوی، **كذا في البيضاوي، وروح البيان، والمظهري وغيرها من كتب التفاسير** .

حَسَدًا

مفعول له لقوله ود، يعني دغه وداد د دوئ له جهته د حسد دی ستاسي مسلمانانو سره يعني نه له سببيته د دينداری "والميل الى الحق ولو على زعمهم" لكه موږ مسلمان چي دا خوښه لرو چي كافران ټوله مسلمانان سي لكن نه له جهته د حسد ددوئ سره بلكه له جهته د ميل الى الحق وهو دين الاسلام او له جهته څخه دزړه سوي پر دوئ باندي نو زموږ دا دعوت و د ين اسلام ته عين محبت او دوستي ده د دوئ سره او دا حق دين مو پر دوئ پېرزو دی .

مِّنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ

پس له دې څخه چي حق ودوئ ته ښكاره سو يعني حقوالی ددين د اسلام په معجزاتو باهراتو سره د عليه الصلوة والسلام او په نعتو سره دده ﷺ في التورات ""من عند انفسهم"" متعلق دی د يود سره يعني، ووادا ناشئا من انفسهم لا لاجل مراعات دينهم، او يا متعلق دی د حسدا سره يعني ددوئ حسد ناشي دی د اعماقو څخه د زړو لا باللسان فقط .

فَاعْفُوْا وَاصْفَحُوْا

پوهنه:- چې د عفو معنا داده چې دوئ ته عذاب مه ورکوئ، او تاسې صفح یعنې روي گرداني ځندي وکړئ یعنې په ژبه سرزنش مه ورکوئ، او ډېره ملامتیا مه پروایاست، نو ترك د عذاب چې د عفو معنا ده ترك لره د صفح نه دی مستلزم، ولې کاهې چې زوئ د سړي مثلا یو بد کار وکړي چې د هغه کار کولو په سبب زوئ مستحق د ضرب او کوب وي لکن پلار یې تر هغه ورتېر سي مګر په خوله ملامتیا پر وایي، فلا یرد ان العفو والصفح واحد او یستلزم احدهما آخر فافهم .

حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهٖ

تر هغو چې خدای جَلَّ جَلَالُهُ راتګ کوي پخپل امر سره یعنې په باره کې د یهودو .

پوهنه:- چې مراد د امر څخه د خدای جَلَّ جَلَالُهُ حکم دی، د خدای په جنګ سره د یهودو او پر دوئ جزیه اچول، او یا قتل عام د بني قریضه وو دی او جلا وطن کول د بنو نضیر دی .

پوهنه:-چې صحابه رضی الله عنهم وو د علیه الصلوة والسلام څخه اجازه وغوښتل چې دغه یهود چې عمار او حذیفه ته یې دعوت د کفر او یهودیت ورکړی وو مړه کړي، نو دا آیت "" فاعفوا آه"" نازل سو .

إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٠٩﴾

درویش وایي:- چې اول عصیان چې چا د خدای جَلَّ جَلَالُهُ څخه کړی دی هغه حسد او کبر دی چې د ابلیس څخه صادر سو "" حین امره الله جل

ذکره بالسجود الی آدم ، نو ابلیس د آدم سره یې پر دې رتبه عالیه چې و آدم ته یې ورکړه حسد پیدا سو او بل یې ځان تکبرا تر آدم لوړ وباله "" ابا واستکبر، د حسد په باب کې بعض الهي پوهان وایي چې حاسد د خدای سره په مبارزه کې دی د پنځو وجهو څخه،

(۱) اول دا چې دی مبغوض بولي هر نعمت د خدای چې دده محسود ته یې ورکړی دی.

(۲) دوهم دا چې دی ددې تقسیمه څخه ناراض دی، یعني ولې یې ومحسود ته پلانی نعمت ورکړی دی.

(۳) دریم دا چې نعمت الهي فضل الله یؤتیه من یشاء او حسد د خدای په فضل سره بخل کوي.

(۴) څلورم دا چې حاسد د ابلیس خصوصي معاون دی په حسد کې.

(۵) پنځم دا چې د هغه ولي الله سره چې خدای وهغه ته کرامت د نعمت کړی دی حاسد یې مبغوض بولي، یو محقق وایي

هم یحسدونني وشر الناس کلهم من عاش في الناس یوما غیر محسود.

حکایت:- یو خوږ ژبی سړی به د باچا دربار ته همېشه ورتلی، او د لږ خوږو خبرو څخه علاوه به یې هره ورځ شاه ته دا ویل "" **احسن الی المحسن باحسانه فان المسئ سیکفیه اسائته**"" یعني ته د مخلص سړي سره په سبب دده د اخلاص ښه کوه، ولې بدکاره سړی به خدای رد کړي پخپلې بدکارۍ سره، نو شاه دا سړی په سبب دده د خوږو خبرو ډېر نازوی، او د شاه د چوکۍ سره اوله چوکۍ دده اېښوول کېده چې دا چوکۍ باید د لوئ وزېر وای، نو د شاه یو لوئ وزیر ددغه سړي سره حسد پیدا سو، نو یې دا حیله ورته وسنجول، چې یوه ورځ یې هغه سړي ته وویل چې ته سهار وختي زما مهمان خصوصي یې هغه سړي قبوله کړه، او سهار وختي د هغه وزیر

کړه ورغلی هغه وزیر هر شی چي ښخ کړی و فوق العاده وربه یې ور اچولې وه، او د پیازو څخه یې سلاته جوړه کړې وه، هغه سړي هم په مزه مزه هغه ټوله خواړه وخوړل، چونکه د دربار شاهي وخت لا نه وو، نو هغه سړي وزیر ته وویل چي زه به اوس کور ته ولاړ سم، او د دربار شاهي پر وخت به دربار ته درسم، وزیر ورته وویل چي یوه خبره پیاد لره چي پر هغه خپل چوکۍ چي شاه ته نژدې ته! چي کښېنې، نه باید چي ستا د خولې بد بویي پر شاه ولاړه نه سي چي ډېر به دي سخت بې عزته کړي، او احتمال سته چي اینده به دي له درباره منع هم کړي، سړي ورته وویل چي ښه دی، نو هغه سړی کور ته ولاړی او وزیر حاسد قبل الوقت شاه ته ورغلی چي ته دا سړی دومره نازوې او هغه هرځای وایي چي د شاه د خولې بوئ ځي، او دی ما ځان ته نژدې کښېنوي او ډېر ورسره په عذاب یم، شاه ته ډېر درد ورغلی نو یې وزیر ته وویل چي ستا د خبري تصدیق به زه په څه سره کوم؟ وزیر ورته وویل چي نن دده چوکۍ ډېره تر پخوا ځان ته نژدې کښېږده بیا وګوره چي دی څه کوي، نو څه وخت چي دربار جوړ سو او شاه پر خپل تخت او چوکۍ کښېنستی او هغه سړی راغی هغه بې چاره ډېر لېري د شاه څخه پر بله چوکۍ کښېنستی، شاه ورته وویل دلته نژدې راسه، دی چي نژدې ورغلی د خپلي خولې د بد بووي له سببه یې پر خوله او پزه یو دسمال ونیوی، نو د شاه یقین سو چي د وزیر خبره رشیتا وه، رفته رفته چي شاهي مجلس پر ختمېدو سو شاه کاغذ را واخستی خط یې پر نوشته کړی او شاهي ټاپه یې پر ولګول، او هغه سړي ته یې وویل چي ته کښېنه، نور وزیران چي ووتل هغه خت یې وده ته ورکړی چي دا فلاني والی ته ورسوه، شاه په کاغذه کي نوشته کړي وه وخپل والي ته چي حامل رقعي هذه چي درغلی سر یې پرې کړه پوست یې وکاږه د پروړو یې ډک کړه ماه ته یې را واستوه، د چا نوم یې

نـه وو نوشـتـه کړی، د شـاه قـانون لـه پخـوا څخـه دا وو چـي ده بـه پخپـل مکتوب نوشـتـه او ټاپـه بـه يې پرووهـل، هغـه د انعـام لپـاره بـه وه، د حاسد وزیر دا خیال سو چي شاه وهغه سړي محسود تـه یـو انعـام نوشـتـه کړی، نو دباندي ورته ولاړ وو، هغه سړی چي راووتی حاسد وزیر ورته وویل چي خط د څه شي لپاره شاه درکړی؟ هغه سړي ورتـه وویـل چـي نـور خبر نـه یـم خط يې په لفافه کي اچولی دی مهر يې پر لګولی دی، ماتـه يـې وويـل چـي دا خط فلانکي والي ته ورووړه، او جواب راوړه، د حاسد وزیر د شاه د پخواني قانون په اساس خیال ددې سو چي د انعام مکتوب دی، نو هغه سړي ته يې وويل چي ته هغه والي پېژنې؟ سړي ورته وويل یا! زما دا قصد وو چي ستا څخه به پوښتنه وکړم، وزیر حاسد ورته وويل چي مکتوب ماتـه راکړه زه بـه يې نن ورسوم صبا ته لړ ناوخته دربار شاهي تـه راسـه، هغـه سـړي مكـتـوب حاسد وزیر تـه ورکړی، حاسد پـه تلوار سره هغـه مكـتـوب شـاهي والي تـه ورسـوی، والـي چـي خـط خـلاص کـړی او ملاحظـه يـې کـړی والـي جـلاد را وغوښتی چي ددغه سړي سر پرې کړه، وزیر حاسد بغاري کړې چي دا خط شاه د بل سړي پـه لاس ورکړی و، هغـه سړي ستا ځـای نـه وو ليـدلی نـو مـا څندي راواخستی، والي ورتـه ویـل چـي د هغـه سړي نـوم پـه مكـتـوب کي نسته فقط وفقط حامل رقعه هذا نوشته دی، او حامل تـه يې، حاسد ورتـه وويل چي ته فورا ما مه وژنه صبا شاته یو مکتوب ورواستوه چي ستا دغه فلانی وزیر مقصود له وژلو وو؟

والي ورته وويل چي ماته شاه نوشته کړي دي چي حامـل رقعـه فوراً مړ کړه او پوست يې ماته راواستوه، خیر وزیر حاسد يې مړ کړی آه،

صبا چي شاهي مجلس جوړ سو هغه محسود سړی دربار ته ورغلی شاه حیران سو چي دا ولي ژوندی راغلی، نو يې هغه سړي ته وويل چي خط دي

څه کړې؟ سړي ورته وویل چي فلاني وزیر ماته وویل چي مکتوب به زه ورسوم، نو باچا دده څخه پوښتنه وکړه چي تا رشتیا خلګو ته ویل چي د شاه د خولې بوي ځي؟ هغه سړي ورته وویل چي سبحان الله زه به ولي داسي کاذبه خبره کوم، نو شاه ورته وویل چي پرون چي ماته نژدې راوغوښتې تا ولي دسمال پر خوله او پزه ونیوی، نو هغه سړي د وزیر د مهمانۍ قصه ورته وکړل، نو شاه ورته وویل چي ورسه پر خپله پخوانۍ چوکۍ کښېنه، **فقد صدق مقالتک السابقة احسن الى المحسن باحسانه فان المسئ سيكفيه اسائته .**

درویش وایي:- چي دا حکایت روح البیان په ډېره اجمالي توګه راوړی او ما معقول تفصیل ورکړی .

وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا الزَّكَوٰةَ

عطف دی پر فاعفوا ګویا خدای ﷻ دوئ امر کړه په صبر سره پر ازا د یهودو او امر یې کړه په التجاء سره د خدای ﷻ په عباداتو سره، که فرائض وي که واجبات وي، که مستحبات وي په قرینه ددې قول د خدای ﷻ .

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

یعني هغه عبادت او د خیر کار چي تاسي یې له مخه یعني په ژوند واستوی و آخرت ته تاسي به پیدا کړي هغه عبادت یعني ثواب د هغه کار خیر، مونږ ثواب د هغه ووایه ولي چي کار د خیر خو عرض دی باقي نه پاتېږي، که پاته هم سي نو د چا څه رغبت ورته کېږي په اخرت کي نو په

دې آيت کي خير عام دی ټولو اعمالو صالحه وو ته شامل دی من العبادات المذکورة که لږ وي او که ډېر لقوله تعالی "" ومن يعمل مثقال ذرة خيرا يره .

پوښتنه:- خدای ﷻ صلوت او زکوت ذکر کړه او سره ددې کارونه د خير خو ډېر دي، روژه هم ده، حج هم دی، او د منهياتو څخه يې هيڅ شی نه دی ذکر کړی حکمت يې څه دی ؟

ځواب:- لمونځ اعظم له عباداتو بدنيه وو دی چي ټول اعضاء د بدن په عبادت سره مشغوله دی په لمانځه کي، او ځونکه په لمانځه کي اکل او شرب هم نسته نو ګويا روژې ته هم شامل دی، او چونکه لمونځ چي پر حقيقت برابر وي د ټولو منهياتو مخنوی کوي، قال الله تعالی "" ان الصلوة تنهی عن الفحشاء والمنکر"" نو چونکه لمونځ داسي جامع عبادت دی، قال عليه الصلوة والسلام ""الصلوة عماد الدين فمن اقامها فقد اقام الدين الخ"" او زکوات جامع ټولو عباداتو ماليه وو لره دی کصدقة الفطر، والاضحية، والصلة مع الاقرباء الاقرب فالاقرب وايتاء اليتمی والمساکين وغير ذلک ولاجل ذلک قال عليه الصلوة والسلام الزکوت قنطرة الاسلام، او په حج کي هم عبادات بدنيه سته او هم ماليه کما لايخفی .

پوښته:- چي سړی چي مړ سي، خلګ وايي څه شی يې پاته سو، او ملکي وايي څه شی يې د مخه استولی دی کما جاء فی الحديث النبوي ﷺ

فائده:- دا آيت "" والله خبيربما تعملون"" هم ترغيب دی د خير د کارو او هم بېرول دی د بد و کارو څخه ولي چي مطلق عمل عام دی خير او شر دواړو ته شامل دی او لږ او ډېر د خير او شر هم شامل دی، کما جاء فی آخر سورت اذا زلزلت الارض الی آخر السورة .

د حضرت عمر ﷛ څخه روایت دی چي دی یوه ورځ د بقیع هدیرې ته ورغلی، نو یې وویل السلام علیکم اهل القبور اخبار ماعندنا، ان نسائکم قد تزوجن، و دورکم قد سکنت واموالکم قد قسمت، یعني زموږ له خوا ستاسي په باره کي خو حال دادی چي ستاسي ماینو مړونه وکړه، او ستاسي سرایونه د نورو د سکونت ځای سوه، او مالونه ستاسي وویشل سوله، نو عمر ﷛ ته هاتفي آواز وسو اخبارما عندنا ان ماقدمناه وجدناه، وما انفقنا ربحناه، وماخلفناه. فقد خسرناه، یعني زموږ له خوا خبر دادی چي هغه عبادات چي موږ له مخه استولي وه هغه مو پیدا کړه، یعني ثواب د هغو، او هغه مالونه چي موږ په لارو کي د خیر نفقه کړي وه په هغو کي مو ګټمي وکړې، او هغه مالونه چي موږ تر شا پرې ایښي وه په هغو کي مو تاوان وکړې، سعدي شیرازي ﷫ وایي

تو غافل در اندیشه سود ومال
که سرمایه عمر شد پایمال

غبار هوا چشم عقلت بد وخت
سموم هوا کشت عمرت بسوخت

بکن سرمه غفلت از چشم پاك
که فردا شوي سرمه در چشم خاك

فائده:- سړی چي مړ سي ټوله عملونه یې قطع کېږي، مګر یو د عیال مالي ثواب نه قطع کېږي، لکه بناء د مسجد، او یا عمومي پل، او یا وقفي مځکه یا سرای وغیره، قال السعدي الشیرازي ﷫ في البستان

از آن کس که خیري بماند روان
دمادم رسد رحمتش بر روان

نمردانکه ماند پس از وي بجای

پل ومسجد وخان مهمان سرای

هر آن کونماند از پسش یادگار

درخت وجودش نیاور بار

وگر رفت وآثار خیرش نماند

نشاید پس از مرگ الحمد خواند

قال علیه الصلوة اذا مات الانسان انقطع عمله الا من ثلاث

(۱) من صدقة جارية، والمذكورات الصدقات الجارية

(۲) او بل د عيال عقلي عمل دی چي همېشه ثواب مړي ته رسېږي، لکه هغه علم چي پاته سي چي خلګ نفع ځندي اخلي واليه اشار النبي ﷺ او علم ينتفع به.

پوښته:- چي علم ينتفع به عام دی، که دده شاګردان پاته سي، او يا تصنيفونه په علومو شرعيه وو کي لکه تفسير القرآن او يا شرح د يو کتاب، د احاديثو مبارکه وو، او يا په فقه کي تصنيف، او يا په عقائدو کي تصنيف او يا په هغو علومو کي تصنيف چي پر هغو علومو شرعيه علوم موقوف وي کالتصنيف في الصرف، والتصنيف في النحو، والتصنيف في المعاني والبيان والبديع، او تصنيف في علم يتميز به القرآن عن الشعر کالتصنيف في علم العروض والقوافي، او علم يستنبط به غرائب القرآن والحديث کعلم الادب العربي وغير ذالک کالتصنيف في الرد على اصول الفلاسفة، قال الامام السخاوي رحمة الله عليه يشمل الوعيد المذكور في الحديث النبوي ﷺ، يعني قوله عليه الصلوة والسلام من كتم علما يعلمه الجم بلجام من النار، هغه چا ته چي د علومو شرعيه کتابونه ورسره موجودوي او د نفعي لپاره يې طالب العلم ته نه ورکوي.

درویش وایي:- چي په اوسنی زمانه کي داسي طالب علم به ډېر نادر پیدا کېږي چي امانت او عاریت کتاب دي بېرته مالك ته د کتاب رد کړي، نو له دې سببه که یې څوك منع کړی ګناه به نه وي ان شاء الله تعالی

(۳) او بل د عیال نسبي عمل دی من البنین والبنات والیه اشار النبي ﷺ بقوله، او ولد صالح یدعوله، قید بالصالح لان الطالح لم ینفع نفسه فکیف ینفع غیره .

فائده:- پلار د زوئ په ګناه خدای ﷻ نه سي چي پر هغه ګناه پلار نه وي باعثه کړی کالسرقة وغیرها .

فائده:- قید علیه الصلوة والسلام بقوله یدعوله لپاره د باعثه کولو د زوئ پر دعاء د پلار او مور ورنه پلار او مور د زوئ په عمل صالح ورسره شریك دي دعاله اولم یدعوله .

پوهنه:- چي په حدیث شریف کي راغلي دي چي وفد یعني یو هیئت د بني نجرانو چي نصاری وه مدینة الرسول ﷺ ته راغلي وه لپاره د مناظرې د رسول الله ﷺ سره، نو یهود د مدینې منورې هم هغه مجلس ورغله، یو وار ددغه اهل کتابو تر منځ بحث شروع سو، او یو د بل د نبي د کتاب تکذیب یې سره شروع کړی، نو یهودیانو وویل "" لن یدخل الجنة الا من کان هودا، او نصاری وو وویل لن یدخل الجنة الا من کان نصاری، فنزل هذه الآیة

وَقَالُوا

ای الیهود والنصاری

پوهنه:- چي یهود جمع د هائد ده په معنی د تائب دی، او دا نوم دوئ ته هغه وخت وضع سو چي ددوئ اسلافو د عبادة العجل څخه توبه

وکنبل، او دا نوم په اول کي اسم مدح وو تر څو چي علیه الصلوة والسلام نبي سو او قرآن نازل سو او دوئ څندي منکر سوه او دین ددوئ منسوخ سو وروسته تر هغه دا نوم اسم ذم وګرځېدی الی الابد، او نصاری جمع د نصران ده لکه سکاری چي جمع د سکران ده، دا نوم هم په اول کي اسم مدح وو او بیا وروسته اسم ذم وګرځېدی.

لَنْ يَّدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى ؕ

هرګز نه سي داخلېدای وه جنت ته مګر نه چي یهودوي او یا نصاری.

پوښتنه:- یهود او نصاری خو هم یو بل ته کافران وایي نو څرنګه دوئ پر دې خبره سره متفق سوه چي یهود او نصاری به جنت ته داخلېږي فقط؟

ځواب:- هو! دوئ یو بل ته کافران وایي او اتفاق نه سره لري کما مر في شان نزول الآیة، لکن په دې آیت کي خدای ﷻ د دوئ د دواړو ډلو قول ګډ سره راوړی دی، ولي سامع پوهېږي چي دا دوې ډلي اتفاق نه سره لري نو اصل داسي وو، **وقالت الیهود لن یدخل الجنة الا من کان هودا، وقالت النصاری لن یدخل الجنة الا من کان نصاری ثم لف بین قولیهما اختصارا في العبارة واعتمادا علی فهم السامع**.

فائده:- هغه ضمیر چي په کان کي دی راجع ومن ته دی مفرد یې راوړی او خبر د کان چي یهود او نصاری دي جمع یې راوړه نظرا الی لفظ من چي مفرد دی او معنی ته د من چي جمع ده، **وامثال ذالک کثیرة في لسان العرب بل في القرآن العزیز**.

تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ

پوهنه:- چي تلك اشاره ده وقول سابق ته د دوئ يعني لن يدخل آه، په تاويل د امنيت، او د تلك د مخه مضاف محذوف دی، ای امثال تلك بقرينة جمع خبر تلك وهو امانيهم دي، فالمعنى وامثال تلك الامنية المذكورة مثلا هغه امنيه د دوئ، المفهومة من قوله تعالى مايود الذين كفروا ان ينزل عليكم خيرا الآية، او يا هغه امنيه د دوئ المذكورة في قوله تعالى ود كثير من اهل الكتاب لو يردونكم الآية كما مر عنقريب.

پوهنه:- چي اماني جمع د "امنيةٌ" ده وزن يې افعولة دي من التمنی كالاضحوكة من الضحک والاعجوبة من التعجب او امنيه شهوة باطلة ته وايي هيڅ دليل نه لري، ای شهواتهم الباطلة.

پوهنه:- چي تلک امانيهم، جمله معترضه ده.

قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿١١١﴾

او ته ووايه ودوئ ته چي تاسي راوړئ دليل پر دعوه د اختصاص ستاسي په د خول د جنت سره كه چېري تاسي رشتيا واياست.

پوهنه:- چي اصل د هاتوا آتوا وو، همزه يې په ها بدل کړی كما هو القانون الصرفي.

فائده:- خدای ﷻ عليه الصلوة والسلام امر کړی په طلب د دليل د دوئ څخه پر اختصاص د دخول د جنت په دوئ پوري وكړه، له دې سببه چي د خول د جنت خو امر مستقبل او غيب دی، نو دعوه د امر مستقبل غيب بېله دليله باطل ده او دروغ ده.

پوهنه:- چي جواب د ان کنتم صادقين" محذوف دی چي هاتوا برهانکم" دلالت باندي کوي.

بَلٰى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

پوهنه:- چي دا قول د يهوديانو لن يدخل الخ مشتمل وو پر اثبات او نفي باندي، اثبات يې دخول د يهودو او نصارى ودې جنت ته، او نفي يې عدم دخول د غير د دوئ دی وجنت ته، ګويا دوئ داسي وويل لا يدخل الجنة غيرنا" نو خدای ﷻ بلی په جواب كي ددوئ د نفيې راوړی، نو معنی يې داده چي دا نفي نه ده صحيح بلكه بلڅوك غير له تاسي څخه هم جنت له ورځي، نو بلٰى كلام تام دی او من احسن كلام مستقل دی.

ترجمه:- نه ده خبره چي لكه تاسي چي واياست، او هرڅوك چي خالص وګرځوي خپل مخ ذكر جزء دی مراد ځندي كل دی ای نفسه، خدای ﷻ لره يعني يوازي يې معبود الله ﷻ وي، يعني شريك خدای ﷻ لره نه وايي لكه مشركين يا يهود چي عزير ابن الله بولي، يا نصارى چي عيسى ابن الله بولي، او يا عين خدای ﷻ بولي، او حال داوي چي دغه سړی مخلص په عمل كي هم وي، كما ورد في الحديث الذي رواه البخاري ومسلم بطوله الاحسان يعني الاخلاص ان تعبدالله كانك تراه الخ، نو دې سړي لره دی اجر او ثواب د عمل چي خدای ﷻ يې دده سره وعده كړې ده يعني الجنة ونعمها.

پوهنه:- چي جملـه د ""فلـه اجره آه"" جـواب د مـن ده کـه چـېري مـن شرطيه وي، او خبر د من ده که من موصوله وي، او کلمه د فـاء يې پـه جزاء کي د من ددې سببه راوړه چي موصول متضمن معنی لره د شرط دی.

فائده:- بايد قاري پر بلی بانـدي وقـف خفيـف وکړی ولـي مـوږ وويـل چي کـلام مسـتقل دی پـه رد کـي د دعـوې د يهـودو او نصـاری وو، او مـن احسن کلام مستانف دی، او بيان د قانون کلي دی **وکانه في المعنی تعليل لقوله بلی"" لان غيرهم من المؤمنين داخلون هذه القانون الكلي بـل هـذا القانون الكلي محصور فيهم في الزمان الحاضر الى يوم القيامة کما لايخفی**، او هيڅ بېره به نه وي پر دوئ باندي، او نه به غمجـن وي دوئ يعني پـه ورځ د قيامت.

تنبيه:- فرق د خوف او حزن د مخه تېر سوی دی په ياد يې کړئ.

فائده:- افـراد د ضـمير د اسـلم المسـتتر فيـه، ا وضـمير د وجهـه او ضميرين د فلـه اجره او ضـمير د ربـه تولـه پـه اعتبـار د لفظ د مـن دي، او جمعيت د ضمير د عليهم او ضمير د لاهم يحزنون، په اعتبار د معنا د مـن دی کما مر عن قريب، او د دروېش هغه خبره هم تائيـد سوه چي "بـل فـي القرآن العزيز" فتذکر.

فائده:- دروېـش نفـي د حزن او خـوف پـه ورځ پـوري د آخـرت خـاص او مقيد کړې د من احسن آه لپاره **يعنـي عنـد دخـول الجنـة کمـا حکـي الله تعالی في القرآن العزيز عن حال اهل الجنة بقوله ""الحمدلله الذي اذهـب عنا الحزن""** ددې سببه چي محسنين په دنيا کي بېربېري چي خاتمـه د عمر به يې پر څه حال سي، او داغه رنګه دوئ غم کوي ددې چي بعض ورځـي د عمر عزيز مو څرنګه په غفلت کي تېري کړې، او درب جـل سلطانه عبـادت

مو نه وکړی، بلکه مسلمانان په دنيا کي لکه د رحمت څخه د خدای ﷻ
چي نا اميد نه دي دغه رنګه له عذابه د خدای ﷻ څان په امن کي هم نه
لري "قالوا لا يجتمع خوفان ولا امنان فمن خاف من الله عزوجل في الدنيا
فآمن وعمل صالحا آمن في الآخرة من عذاب الله حين يخاف الكفار
والمقصرين في العبادات ويضع العمر في الشهوات ومن آمن في الدنيا يعني
فلم يؤمن او آمن لكن اتبع الشهوات النفسية وضاع العمر في المعاصي
الكبيرة خاف الآخرة من العذاب الدائم او العذاب الموقت، قال الرومي
في المثنوي

هرکه ترسد مر اورا ايمن کند هر دل ترسنده را ساکن کند

آنکه خونش نيست چون گويي مترس درس چه دهي نيست او محتاج درس

اللهم وفقنا لماتحب وترضى في الدنياء حتى نامن في الآخرة من نار لظى

ربط:- چي په راتلونکو آيتو کي خدای ﷻ بيان کوي د تضليل د
هري ډلي د يهودو او د نصاری، د هغې بلي ډلي لپاره يعني هر فريق
ددوئ هغه بله ډله ګمراه او کافر بولي، نو فرمايي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصٰرٰى عَلٰى شَيْءٍ وَّقَالَتِ النَّصٰرٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ وَّهُمْ يَتْلُونَ الْكِتٰبَ

او وايي يهود نه دي نصاری پر هيڅ شي اى على دين صحيح، او
وايي نصاری چي نه دي يهود پر هيڅ دين صحيح، او حال دادی چي
هره ډله د دوئ کتاب يعني تورات او انجيل وايي، يعني هرڅوک چي يو

کتاب د کتب الٰهي څخه وايي بايد حکم د کفر پر باقي کتب الهيه والا وو باندي ونه کړې او دنبي څخه انکاري وکړی کنې "لان الکتب الآلهية يصدق بعضها بعضا .

پوښتنه:- موږ مسلمانان خو کتاب الله القرآن وايو او سره ددې يهود او نصاری کافران بولو ؟

ځواب:- موږ له ابتداء څخه يهود او نصاری کافران نه بولو، او دوئ له ابتداء څخه هره ډله هغه بله ډله کافران بولي، نعم چونکه په قرآن مبارك سره تورات او انجيل منسوخ سوله نو موږ تابعان د تورات او انجيل وروسته تر نسخ کافران بولو وهذا صحيح لانه حکم عزوجل بکفرهم بعد النسخ، وهذا سانح عزيز فاحفظه وکن على بصيرة .

كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۱۳﴾

داغسي قول لکه يهود او نصاری چي وکړی .

پوهنه:- چي کاف په کذالك کي په معنا د مثل دی ای مثل ذالك القول او منصوب محلا دی مفعول به د قال دی، ويل دی هغه کسانو لره چي علم يې نه درلودی يعني مشرکان عبدة الاصنام ونحوهم من الجهلة، يعني هغه وايي چي هيڅ اهل دين که مسلمانان دي او که يهود دي او که نصاری پر هيڅ صحيح دين نه دي سوي، زموږ مشرکانو مثل د قول د يهودو او نصاری وو .

پوهنه:- چي مثل قولهم بدل دی د محل څخه د کاف د کذالك کي.

فائده:- په دې آيت كي خداى ﷻ ډېره شرم آوره خبره يهودو او نصارى وو ته وكړه، يعني دوئ چي اهل علم او كتاب دي داسي خبري كوي لكه جهلة المشركين، نو خداى ﷻ به حكم او فيصله وكړي په منځ كي د يهودو او نصارى و په ورځ د قيامت په هغه مسئله كي چي دوئ په دنيا كي اختلاف پكښي كوى، يعني چي هري ډلي هغه بله ډله كافران بلل يعني هري ډلي ته به مناسب د دوئ له حاله سره عذاب وركړي في جهنم دار البوار .

پوهنه:- چي علامه حقي بروسوي رحمه الله وايي چي هره ډله د فرق ضالة وو څخه په خپل مذهب خوشحاله دي او نور گمراهان بولي، او دا دعوه يوازي او يوازي په فرق ضالة وو پوري نه ده خاصه **يجرى ذالك بين صوفي وصوفي وشيخ وشيخ وعالم وعالم**، يعني هر صوفي وايي زما صوفي گرت صحيح دى د نورو دا غلط دى، وكل ذالك نتيجة الحسد الذي بينهم لكن دا ټولي د عوې بېله دليله غلطي دي، او دليل يې متابعت دى د سيد البشر ﷺ **في جميع اعماله واقواله واحواله ويدل على ذلك قوله تعالى قل ان كنتم تحبون الله فاتعبوني يحببكم الله الآية** .

د شيخ صدر الدين تبريزي رحمه الله څخه روايت دى چي په تبريز كي يو سړى او شيخ و چي مشهور په عارف بالله سره وو يو وخت دبل بعض عارفينو د تبريز ملاقات ته ورغلى، نو هغه پوښتنه ځندي وكړه چي نوم دي څه دى؟ ده ورته وويل چي نوم خو مي محمود دى لكن مشهور په عارف بالله سره يم، نو هغه بل عارف ورته وويل، هل عرفت نفسك حتى يقال لك عارف بالله، شخص موسوم بعارف بالله ورته وويل چي ما ډېر كتابونه د اهل تصوف ويلي دي، او ما ډېري مقالي د صوفيه كرامو جمع كړي دي، هغه بل عارف ورته وويل **تلك الكتب والمقالات كلامهم فمالك**،

نو مجرد نسخه د کتاب خو په ښه نه ده تر څو چي عمل بما في النسخة ونه کړل سي، قال الشاعر

به پر خویش باید کرد پرواز
ببال دیگران نتوان پریدن

قال المولوي المعنوي جلال الدین الرومي قدس سره

مرغ بر بالا پران وسا یه اش
میرود برخاك پروان مرغ وش
ابلهي صیاد آن سا یه شود
میرود چندانکه بې مایه شود
بې خبر کان عکس آن مرغ هوا است
بې خبر که اصل آن سایه کجا است
تیر اندازد بسوي سا یه او
ترکشش خالي شود از جست وجو
ترکش عمرش تهي و عمر رفت
از دویدن درشکار سایه تفت
سایه یزدان چوباشد دایه اش
وارهاند از خیال وسایه اش

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ أَنْ يُّذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ وَسَعٰى فِيْ خَرَابِهَا ۭ اُولٰۗىِٕكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا خَاۗىِٕفِيْنَ ڛ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۱۴﴾

پوهنه:- چي کلمه د من استفهام انکاري دی او اظلم يې خبر دی، ای لا احد اظلم ممن آه .

فائده:- د مفسرینو رحمهم الله پر دې اتفاق دی چي دا آیت که څه هم په مسجد خاص کي نازل سوی دی کما سیئاتي لکن حکم یې عام دی لان الاعتبار بعموم اللفظ لا لخصوص المورد ، له دې سببه مساجد الله یې په صیغه د جمع راوړی دی .

فائده:- ان یذکر آه منصوب محلا دی مفعول ثاني د منع دی کما في قوله تعالی "وما منعنا ان نرسل بالآیات، او بعض مفسرین وایي چي ان یذکر آه منصوب په نزع د حرف جر دی ای من ان یذکر آه، او بعض وایي چي منصوب دی علی انه مفعول له دی بحذف المضاف ای کراهة ان یذکر آه، اختلاف المفسرین في شان نزول الآیة، بعض وایي چي دا آیت نازل سوی دی په مسجد کي د بیت المقدس، او بعض وایي چي طیطوس بن اسبیبانوس الرومي چي په مذهب نصاری دی بعض د یهودو پر دې باندي باعثه کړی چي د بخت نصر بابلي چي مجوسي و، کومك وکړی په جنګ کي د یهودو د بیت المقدس حتی چي په اتفاق سره نصاری وو یعني فوج د طیطوس رومي او فوج د مجوسیانو یعني د بخت النصر المجوسي پر بیت المقدس حمله وکړه، نو د یهودیانو جنګي فوجیان یې ټوله قتل کړه او ښځي او کوچنینان یې په مینځي توب او مریي توب بوتله، او تورات یې وسوځوی او بیت المقدس یې خراب کړی او سرکوزان یې پکښي حلال کړه، او نوري مرداری یې پکښي واچولي، او سره ددې چي بیت المقدس ځای د حج د نصاری وه، لکن طیطوس رومي چي نصراني هم و بغض د یهودو پر دغه تخریب باعثه کړی، نو پر دې تقدیر دا پېغور دی ونصاری و ته چي موجود په عصرنبوي ﷺ کي وه په فعل د اسلافو د دوئ چي بیت المقدس یې خراب کړی سره ددې چي د دوئ د حج ځای و لکه

یهودو معاصرینو ته د عصر نبوي ﷺ چي پېغورونه خدای ﷻ ورکړي دي له کارو د اسلافو د دوئ کمامر وسیئاتي .

فائده:- بیت المقدس تر خلافته پوري د عمر بن الخطاب ؓ دغسي خراب و حتی چي امیر المؤمنین عمر بن الخطاب ؓ چي پر حکومت د پارسیانو یعني پر کسری باندي قابض سو، او خزانې د پارسیانو یې راوړې په هغو اموالو یې بیت المقدس آباد کړی، په مرور د زمانو دخلفاء راشدینو ؓ او نورو خلفاو نصاری و یعني پرنګیانو پر بیت المقدس یرغل ورووړی او بیت المقدس یې دمسلمانانو له لاسه وه ایستی او انګرېزانو خپل حکومت پکښې قائم کړی او تر سل کاله بالا یې حکمراني پر وکړه، وروسته الملك الناصر سلطان صلاح الدین من آل ایوب په سنه پنځه سوه پنځه اتیا (۵۸۵) بعد الهجرة النبویة ﷺ پر انګرېزیانو حمله وکړه او فتح خدای ﷻ ورکړه او د بیت المقدس څخه یې پرنګیان وشړل او حکومت اسلامي یې پکښې قائم کړی .

په سوو کلونه وروسته یهودیانو په کومك د نصاری و د امریکا پر بیت المقدس حمله وکړه چي تقریبا د مسلمانانو له لاسه لکه وتلی دی، لکن هنوز هم جنګ جاري دی .

فائده:- مراد د خراب سوو مساجدو خراب ظاهري نه دی باجماع المفسرین رحمهم الله بلکه هر مسجد یا مدرسه چي د خدای ﷻ له ذکره او د لمانځه او له درسه څخه معطل کړي هغه په خراب المسجد کي داخل دی او بعض مفسران رحمهم الله وایي چي دا آیت په شان کي د مشرکینو دمکي مکرمې نازل دی، چي هغو علیه الصلوة والسلام او مسلمانان نه پرېښول چي په حرم شریف کي عبادت د خدای ﷻ وکړي، حتی علیه الصلوة والسلام اومسلمانان یې مجبور کړه وهجرت ته نو دا دی خراب

معنوي د حرم محترم، او بعض علماء کرام وايي چي دا آيت په باره کي د حرم مکي نازل سوی دی ولي چي عليه الصلوة والسلام په ملګرتيا د يو زر او پنځه سوه (۱۵۰۰) مسلمانانو تخمينا په نيت د عمرې را روان او قريشو د مکې خبر ورکړی چي موږ تاسي د عمرې لپاره حرم مکې ته نه پرېږدو، نو عليه الصلوة والسلام په حديبيه کي چي په لار د مکې د يو نژدې ځای نوم دی او دا موضوع په سنه شپږ (۶) کي د هجرت منځ ته راغله، حتی چي بيا يې صلح سره وکړه د اينده کال پر راتلو باندي، او ژر دی چي تفصيل د صلح دحديبيې به پخپل ځای کي راسي ان شاء الله تعالی، نو دا هم خراب معنوي دی د حرم مکې .

پوښتنه:- دا منع نو ولي تخريب بولي ؟

ځواب:- بناء د مساجدو خو لپاره د عبادت د خدای ﷻ او لپاره د ذکر الله ﷻ ده، نو پر مسجد چي دا فائده مترتب نه سي نو ګويا خراب سو

فائده:- په قنيه کي وايي چي اعظم د مساجدو حرمة المسجد الحرام ثم المسجد النبوي في المدينة ثم مسجد البيت المقدس، او په آيتو کي اشاره وشرافت ته د بيت المقدس د مسجد او مسجد الحرام ده .

درويش وايي:- چي په شرافت کي د مسجد د بيت المقدس په حديث نبوي ﷺ کي راغلي دي ""من زار بيت المقدس محتسبا" يعني صرف د ثواب په غرض نه د تجارت وغيرها په سبب "اعطاه الله ثواب الف شهيد وحرم الله جسده على النار ومن زار عالما فكانما زار بيت المقدس .

تنبيه:- ددې حديث مبارك څخه حرمت او شرافت د مسجد الحرام او مسجد النبوي ﷺ هم په ښه وجه معلوم سو ولي چي په زيارت کي د بيت

المقدس چي حرمت يې دريمه درجه دی کما مر انفا نو د مسجد الحرام او مسجد النبوي ﷺ به څومره ثوابونه وي .

تنبیه:- مراد له عالم څخه په حدیث نبوي ﷺ کي دي علماء آخرت دي لا العلماء السوء" الذين هم لطلب الدنياء كانه اعبد للمقتديين خصوصاً لرئيس المسجد فافهم بمعزل عن هذه الرتبة وقد رائيت بعض علماء المساجد يعظمون باني المسجد تعظيما بليغا فوق تعظيم الاساتذه والمشائخ بل يؤذونهم .

پوښتنه:- الله ﷻ وويل "اولئك ماكان لهم الخ" او سره ددې چي مشرکان د مکې مکرمې او پر بیت المقدس چي حمله وسول هغه يې خراب او لوټي لوټي کړی کمامر عنقریب، نو کم و خوف د مشرکانو د مکې مکرمې او خوف د لښکر د نصاری وو او د بخت نصر المجوسي پر بیت المقدس ؟

ځواب:- بعض مفسرين رحمهم الله ترجمه د ماکان لهم آه" داسي کوي ای في علم الله وقضائه نو پر دې تفسیر دا وعده د خدای ﷻ له خوا څخه پر خلاصولو او آبادولو ددغو مساجدو، او خدای ﷻ هم دا وعده پوره کړه حتی چي پر مکه مکرمه باندي ونبي ﷺ ته فتحه ورکړه، او نبي ﷺ دا اعلان وکړی الالاخجن بعد العام مشرك، او روم چي د طیطوس رومي سلطنت پر وو امیر المؤمنین حضرت عمر ﷺ فتح کړی، او بیت المقدس چي خراب سوی وو امیر المؤمنین عمر ﷺ آباد کړی کمامر سابقا، او بعض مفسران وايي لکه بیضاوي وغیره چي لام په لهم کي لپاره د لیاقت دی، ای ماکان ينبغي لهم ان يدخلوها الا بخشية او خضوع فضل من تخريبها، او بعض علماء وايي چي دا آیت ظاهراً خو اخبار دی لکن په معنا د انشاء دی

ای لا تمکنوهم ایها المسلمون من الدخول في المساجد المذکورة الا بخوف آه "" لکن پر دې ځواب په حاشیه کي د بیضاوي یې دا سوال کړی دی، چي منع د تمکین څخه په وخت کي د غلبې د کفارو پر مساجدو مذکره وو کما في وقت نزول هذه الآیة المذکورة څه معنا لري .

مسئله:- امام اعظم رحمة الله علیه وایي چي دخول د کفارو مطلق مساجدو ته رواه دی په اجازه د حکومت اسلامي، او استدلال هم په آیت مذکوره سره کوي، ولي چي ددې آیت څخه دا معلومه سوه چي دخول د کفارو په مساجدو کي د مسلمانانو روا دی چي په خشیت او بېره سره وي، نو اوس دا اجازه غوښتل ده کفارو د مسلمانانو څخه په دخول کي د مساجدو ددوئ داغه د کفارو خشیت او خضوع ده، او بل دلیل د امام اعظم رحمة الله علیه دا دی چي وفد یعني هیئت د ثقیف دقبیلي چي کافران وه او مدینې منورې ته چي راغله علیه الصلوة والسلام په مسجد نبوي ﷺ کي ځای ورکړی، او بل دلیل دادی چي علیه الصلوة والسلام په کال د فتح د مکې مشرکانو ته د مکې دا اعلان وکړی من دخل دار ابو سفیان فهو امن ومن دخل الکعبة فهو امن"" او بل دلیل دادی چي په احادیثو صحیحه وو کي دا ثابته ده چي څه وخت چي به کافران د علیه الصلوة والسلام ملاقات د مناظرې او پوښتنو لپاره راتله دا ملاقات د نبي علیه السلام سره به دوئ په مسجد نبوي ﷺ کي کوی، او امام مالك رحمة الله علیه د مطلق کافر ومطلق مسجد ته ممنوع او حرام بولي یعني مسلمانان دي هیڅ کافر ته اجازه د دخول په هیڅ مسجد کي نه ورکوي، او دی دلیل په آیت سره وایي "" انما المشرکون نجس" او تطهیر د مساجدو خو د نجاساتو څخه واجب دی، موږ وایو چي تطهیر د مساجدو خو د نجاسات ظاهره وو څخه واجب دی او نجاست د کافر خو په عقیده کي د زړه دی .

سوال:- جنب ولې ممنوع د دخول څخه د مسجد دی او سره ددې هغه خو د نجاست ظاهره څخه پاك دی ؟

ځواب:- د جنب نجاست حکمي په ځای کي د نجاست ظاهري ولاړ دی او د حائض او نفساء سره خو نجاست ظاهري ملګری دی ولذا منعنا من دخول المساجد ، او امام شافعي رحمة الله عليه فرق کوي يعني دخول د مسجد حرام ورته ناروا دی او دخول د نورو مسجدو ورته روا دی وزيادة التفصيل في كتب الفقهاء رحمهم الله تعالى .

ترجمة الآية:- **بعد تحقيق شان نزولها وتفصيل اعراب مفرداتها وبيان احكام المتعلقة بها واختلاف الائمة فيها** څوك زيادت تر ظالم دی، يعني نسته تر هغه چا چي منع کوي مسجدونه د خدای ﷻ له دې څخه چي په هغو کي دي ذکر د خدای ﷻ يعني لمونځونو يا نور ذکرونه د خدای ﷻ او کوشش کوي په خرابېدو کي د مساجدو، يعني که ظاهري خرابي وي او که معنوي خرابي وي کمامر تفصيله، او دغه ظالمانو ته نه ښائېده دوئ لره چي داخلېدای ودغو مسجذو ته مګر نه په بېره سره، يا د خدای ﷻ او يا د مسلمانانو او دې ظالمانو لره په دنيا کي رسوايي ده يعني په عذاب الهی او يا د مسلمانانو لخوا ، **بل قتل والسبئ ونهب الاموال او ضرب الجزية عليهم**، او دوئ لره په ورځ کي د آخرت لوي عذاب دی چي عذاب د جهنم دی ابد ، **الابدين لا يحيون فيها ولا يموتون نجانا الله منها بعظيم رحمته وعموم مغفرته بالمؤمنين ورزقنا الله تعالى شفاعة نبيه محمد المصطفى ﷺ آمين** .

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

پوهه:- چي قاضي بيضاوي او روح البيان دا آيت په د مخه آيت پوري مربوط بولي يعني قوله تعالى" ومن اظلم آه" ولي چي دواړه داسي وايي فان منعتم ان تصلوا في المسجد الحرام او الاقصى فقد جعلت لكم الارض مسجدا" او وروسته بيضاوي رحمة الله عليه د ابن عمر رضي الله عنه څخه داسي يو روايت کړی دی چي دا آيت د ماقبل سره تعلق نه لري يعني د يو مستقل حکم بيان دی حيث قال البيضاوي رحمة الله عليه وعن ابن عمر رضي الله عنه انها نزلت في صلوٰة المسافر على الراحلة .

پوهه:- چي مراد په دې حديث کي د صلوة څخه نفل لمونځ دی، يعني نفل پر دابه هر طرفته چي د دابې مخ وي دا مراد دی، او مراد د مسافر څخه مسافر اصطلاحي شرعي نه دی بلکه هغه سړی چي د آباديو د ښار يا د قريې د باندي وي، او بعض مفسران وايي چي دا آيت په هغه قوم کي نازل سوی دی چي د شپې په تاريکه کي قبله ځندي ورکه سي، نو هر يو ويو جهت ته وروسته تر تحری لمونځ وکړی، او وروسته ورته معلومه سي عدم اصابة جهة القبلة، لکن دا هم هلته دی چي دغه خلګ په ښار يا قريو کي نه وي ولي چي هورې خو مسجدونه او محرابونه سته چي جهت د قبلې په معلومېږي، او په صحراء کي هم دا حکم هلته دی چي هورې داسي سړی نه وي چي دوئ سوال قبله ځندي وکړي، وهذه المسئلة مفصلة في کتب الفقه .

درویش وایي:- چي پر دې تقدیر وجه د ربط د دې ایت بقوله تعالی ومن اظلم ممن منع الآیة" دادی چي په ده مخ آیت کي چي ذکر د مساجد د خدای ﷻ راغلی او جهت د قبلې هم د مساجدو سره ډېره لویه علاقه لري لبناء محاریب المساجد الی جهة القبلة لهذا عطفت هذه الآیة علی تلک فافهم .

قال البیضاوي رحمه الله قیل هذه الآیة توطیة لنسخ القبلة کما سیئاتي في قوله تعالی "قد نری تقلب وجهک في السماء الآیة .

درویش وایي:- چي پر دې تقدیر آیت پر خپل عموم باندي دی یعني په حال د سفر او په حال د تحري یا په نوافلو لمونځو پر دابه باندي خاص نه دی کمالا یخفی .

في روح البیان روي چي علیه الصلوة والسلام سره د اصحابو رضي الله عنهم په مکه مکرمه کي لمونځ وکعبې شریفي ته کوی، او چي ده مبارک ﷺ ومدینې منورې ته هجرت وکړی نو د خدای ﷻ له خوا مامور سو چي لمونځ د بیت المقدس وجهت ته کوه تاچي د یهودیانو دا باور وسي چي نبي آخر الزمان هم دغه مبارك شخصیت دی، ولي په تورات کي د نبي اخرا الزمان په بیان کي یوه دا خبره هم وه چي نبي آخر الزمان به دوو قبلو ته لمونځ کوي، تخمینا شپاړس (۱۶) میاشتي علیه الصلوة والسلام او اصحابو رضي الله عنهم بیت المقدس ته لمونځونه کول، لکن د علیه الصلوة والسلام په زړه کي دا توقع وه د خدای ﷻ څخه چي ما به متوجه کړي وکعبې شریفي ته ولي چي کعبه شریفه اقدم القبلتین وه، او قبله دده د جد امجد ابراهیم علیه السلام هم وه، او بل باعث پر ایمان د عربو هم وه لکن ادباً یې سوال د تحول الی الکعبة نه کوی لکن بار بار به یې اسمان ته کتل چي اوس به جبرئیل علیه السلام امر الهي د تحول الی الکعبة راوړی

كما حكا الله تعالى عن ذالک قد نری تقلب وجهک فلنولينک قبلة ترضـها" هغه و چي عليه الصلوة والسلام پـه مسجد کي د بني سلمة د ماسپښين لمونځ كوى او دوه ركعته يې کړي وه چي دا امر الهی نازل سو ""فول وجهک شطر المسجد الحرام"" فتحول ﷺ الى الكعبة وتحولت الصفوف ايضا فسمى ذالک المسجد الى الآن بمسجد ذو القبلتين، نو قبله چي بدله سوه نو انکار وکړی بعض مسلمانانو، او بعض مفسران رحمهم الله وايي چي پر مذكوره تفسير نسخ دوه واره لازمېږي، يعني نسخ د كعبې د قبلې د بيت المقدس وه قبلې ته، او بيا نسخه د بيت المقدس د قبلې بيرته وكعبې مكرمې تـه، او دوئ وايي چي نسخ چونکه ځای د فتنې دی کما سمعت انفاً نو تعدد د نسخ بې ضرورته بايد څوك قول په ونه کړي، نو دوئ وايي چي رسول الله ﷺ په مکه مکرمه کي د بيت المقدس وقبلې ته لمونځ کوی یعنی عليه الصلوة والسلام په مكه شريفه کي داسي يو دېواله ته د كعبې شريفي درېدی په لمانځه کي چي هم كعبه په مخ کي وه او هم بيت المقدس د مخ وخوا ته وو نو چي هجرت يې وکړی نو هم يې شپاړس (١٦) مياشتي لمونځونه د بيت المقدس وقبلې ته کوله، بيا هغه قبله منسوخه سوه او د عليه الصلوة والسلام لپاره كعبه مكرمه خدای ﷻ قبله وټاكل، نو دوئ وايي چي نسخ به يو وار سي، والله اعلم بالصواب

وعند الفقير التفسير الاول لغاية شهرته كمالا يخفى اولى .

درویش وايي:- چي بنا پر دغه تفسير څه وخت چي تحويل د قبلې په مدينه منوره کي بيت المقدس تـه وسو، نـو مشركانو د مکې دا سوال مطرح کړی چي محمد ﷺ وايي چي تابع د دين ابراهيمي يم كما ورد في القرآن ايضا "بل نتبع ملة ابراهيم حنيفا" د ابراهيم ﷺ قبله خوکعبه ده، نو دوئ ولي وبيت المقدس ته لمونځ کوي؟ او يهوديانو بيا دا اعتراض کاوه

چي محمد ﷺ زموږ د دين متابعت نه کوي او لمونځ زموږ وقبلې ته کوي، او څه وخت چي قبله بيرته کعبې مبارکې ته واوښتل، نو مشرکانو دا اعتراض او آوازه ګډه کړه چي وقبلې ته خو يې توجه شروع کړه وسيرجع الى ديننا، او يهوديانو بيا دا آوازه واچول چي دى ﷺ که نبي بر حق واى نو بيت المقدس خو قبله د انبياء عليهم السلام وه، نو يې ولي هغه ته توجه پرېښول، او دوئ به ويل چي دده شوق و دين ته د آباء وسو، **فلعنة الله على المشركين واليهود ما تركوا ايذاء النبي ﷺ بحال من الاحوال** .

تفسير مفردات الآية

فاينما تولوا "" پوه سه چي "اينما" چونکه لازم الظرفية دى، نو مفعول به د "تولوا" نه دى، بلکه مفعول به د تولوا يا محذوف دى اى وجوهكم، نو ځکه يې بيضاوي او روح البيان داسي تفسير کوي **ففي اى مكان فعلتم تولية وجوهكم القبلة شرقا او غربا او جنوبا او شمالا**، او يا **تولهم نازل منزلة اللازم** دى **لهذا فسره بعضهم اى فعلتم التولية فقط** .

او مظهري وايي که څه هم اينما ظرف دى خو دلته يې معنا د شرط دى او تولوا مجزوم ده په دغه شرط سره ثم وجه الله يې جواب دى، قوله فثم وجه الله .

پوه سه:- چي ثم د مكان په معنا دى يعني په هغه مكان کي وجه الله سته .

پوه سه:- چي د وجه ترجمه بعض مفسران په جهت سره کوي، يعني الجهة المامور باستقبالها اى قبلة الله، دا تفسير حسن، مجاهد، قتاده، او مقاتل ؒ کړى دى، او د ټولو تفاسيرو دغه اول تفسير دى؛ وقيل رضاء الله تعالى، او بعض معتبر مفسران لکه بيضاوي روح البيان وغيرهما د وجه تفسير په ذات سره کوي، من قبيل ذكر الجز وارادة الكل اى فثمه

ذاته تعالی یعني په حضور علمي او قدرت سره لانه تعالی لیس له مکان، روی عن امام الحرمین عبدالملك رحمه الله چي دی یو وخت د یو غټ دنیا داره مېلمه و، او نور علماء هم موجود وه، د اهل مجلس څخه یو سړي دا خواست او سوال له علماء حاضرینو څخه وکړی چي څه دلیل دی پر دې چي خدای ﷻ لره مکان نسته، او سره ددې چي خدای ﷻ په قرآن مجید کي وايي ""الرحمن علی العرش استوی"" یعني ددې آیت څخه ظاهره داسي فهمېږي چي عرش د خدای ﷻ مکان دی؟ نو امام الحرمین رحمه الله بلا توقف دا ورته وویل چي دلیل هغه آیت دی چي یونس علیه السلام د ماهي په نس کي داسي وویل چي ""لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین"" **فتعجب العلماء الحاضرون من دلالة الآية المذكورة على عدم المكان له تعالى** نو صاحب الضیافة له امام الحرمین څخه تفصیل ددې دلالت وغوښتی.

نو امام الحرمین رحمه الله ورته وویل چي دباندي تر سرای یو فقیر دی چي پر هغه باندي زر (۱۰۰۰) روپۍ پور باندي دی، نو ددغه فقیر پور که ثوك ور اداء کړي زه به تفصیل د آیت مذکوره وکړم، نو صاحب الضیافة هغه پور پر غاړه واخستی، نو امام الحرمین رحمه الله داسي تفصیل ورته وکړی چي رسول کریم ﷺ چي د معراج په شپه الی ماشاء الله تعالی پوري ولاړی هوري یې داسي وویل ""لااحصی ثناء علیك انت کما اثنیت انت علی نفسك"" او یونس علیه السلام هم په قر البحر کي انت او سبحانك وویل، او دا دواړه یعني خطاب د رسول الله ﷺ فوق السموات السبع او خطاب د یونس علیه السلام خطاب الحضور دی، نو معلومه سوه چي خدای ﷻ لره مکان نسته، ولي چي که مکان وای نو دواړه خطاب الحضور به څرنګه صحیح سوی وای، قال السعدي شیرازي رحمه الله في بیان معراجه ﷺ

چنان گرم در تیه قربت براند — که در سدره جبریل ازو باز ماند

بدو گفت سالاري بیت الحرام — که ای حامل وحي برتر خرام
بگفتا ر تر مجالم نماند — بما ندم که نیروي بالم نما ند
اگر یک سر موي برتر پرم — فروغ تجلی بسوزد پرم

ثم قطع علیه الصلوة والسلام سبعون الف (۷۰۰۰۰) حجاب من نور كما ورد في الحديث النبوي ﷺ، او بعض مفسران وايي دغه آيت "فثم وجه الله" له متشابهاتو څخه دی التي لا يعلم تاويله الا الله كقوله تعالى ""كل شئ هالک الا وجهه"" وقوله تعالى يدالله فوق ايديهم" ای وقت البيعة مع رسول الله ﷺ.

درویش وايي:- چي چونکه معقول تفسیرونه دديٖ آیت لکه چي د مخه تېر سوه موجود دي، نو د متشابهاتو څخه يې بللو ته ضرورت نسته، ولي مجال د طاعينو د قرآن كريم په دېٖ سره زياتېږي، نعم هغه ځای چي معقول تفسير موجود نه وي لكه په مقطعات القرآن کي یعني الٓمٓ الٓرٰ وسائر المقطعات القرآنية په هغو كي د متشابه والي دعوه كول صحيح ده كما هو مذهب ابي حنيفة رحمه الله، قوله ان الله واسع، باحاطة رحمة وعلمه بالاشياء كلها قوله ""عليم"" بمصالحهم واعملهم في الاماكن كلها یعني د خدای ﷻ رحمت او علم فراخه دی ټولو شیانو ته او خدای ﷻ خبر دی مصالح او اعمالو د بندګانو په ټولو ځایو کي.

درویش وايي:- چي امام ابو حامد محمد الغزالي ذالك البحر الجاري رحمه الله الباري په شرحه كي د اسماء الحسنى د اسم واسع په باره كي داسي په زړه پوري بيان كړی دی، چي عبارت يې ډېر ښائسته او زيبا دی او زموږ د پښتو تنګه ژبه احاطه د هغو عربي الفاظو پر مرام احاطه نسي کولای، نو ځکه درویش دده رحمه الله هغه عبارت عربي رانقل كړی،

علماء او طلباء خو ان شاء الله تعالی په پوهېږي له عوامو څخه چي زما پښتو تفسير مطالعه کوي معذرت غواړم، او دا امام رحمه الله وايي.

واسع مشتق من السعة والسعة تضاف مرة الى العلم اذا اتسع واحاط بالمعلومات الكثيرة وتضاف الى الاحسان وبسط النعم، وعلى اى شيئ نزل فالواسع المطلق هو الله تعالى، لانه ان نظر الى علمه تعالى فلا ساحل لبحر معلوماته تعالى بل تنفد البحار لو كانت مدادا لكلماته كما ورد في القرآن الكريم ""قل لوكان البحر مدادا لكلماته لنفد البحر الآية"" وان نظر الى احسانه ونعمه فلانهاية لمقدوراته ، وكل سعة وان عظمت فتنتهى الى طرف فهو تعالى احق باسم السعة والله تعالى هو الواسع المطلق باى معنى اخذ، لان كل واسع بالنسبة الى ماهو اوسع منه ضيق وكل سعة تنتهى الى طرف فالزيادة عليها متصورة، وما لانهاية له ولا طرف فلا يتصور عليه الزيادة لانها تقتضي التناهي، وسعة العبد في معارفه واخلاقه وان كثرت علومه فهو واسع بقدر سعة علمه وان اتسع كرمه واحسانه حتى لم يضيقها خوف الفقر، وغيظ الحسود وغلبة الحرص وسائر الصفات المذمومة فهو واسع وكل ذالک فهو الى نهاية وانما الواسع المطلق هو الله جل ذكره.

پوښتنه:- وړاندي آنفاً دا ثابته سوه چي خدای ﷻ لره مکان او جهت نسته، نو ولي خلګ لاسونه پورته کوي د دعاء په وخت کي وطرفته د آسمان او وطرفته د آسمان هم ګوري.

ځواب:- ټولو انبياء کرامو عليهم الصلوة والسلام په وخت کي د دعاء لاسونه د آسمان وخواته پورته کول نه په معنا ددې چي خدای ﷻ په اسمان کي دی، بلکه په معنا ددې چي خزاني د خدای ﷻ په آسمان کي دي، قال الله تعالى "وفي السماء رزقكم وما توعدون" نو پورته کول د لاسو وجهت ته د آسمان ګويا دا معنا ده چي دعاء کونکی و خزانو ته د خدای ﷻ اشاره

کوي چي ددغو خزانو څخه د رحمت ستا ماته فلانی او فلانی شی راکړې لکه یو سائل د یو چا ورپو ته اشاره وکړي او مسئول عنه ته ووایي چي ماته ددغو روپو څخه یو څه راکړه.

پوهنه:- چي د علیم په راوړو سره هم زېری دی پر مؤمنانو صالحانو باندي په دې معنا چي خدای ﷻ دوئ ته وایي چي خدای ﷻ ستاسي په ایمان او اعمال صالحه وو ښه خبر دی، او د ورځي د قیامت د جنت دار النعیم وثواب ته منتظر اوسئ، او هم په علیم کي بېرول د کافرانو او د ګناه کاره مسلمانانو سته په دې معنا چي ای کافرانو ستاسي په کفر زه ښه خبر یم نو په ورځ د قیامت وجزاء ابدي د دوزخ دار الاشرار ته منتظر اوسئ، او یا ای مسلمانانو ستاسي په ګنهو زه خبر یم د یوم الجزاء وحساب ته منتظر اوسئ.

ترجمة الآیة المذکورة: او خدای لره دي مشرق او مغرب، یعني ټولـه جهاته د مځکي، تخصیص ددې دوو جهتو په اعتبار د شهرت دی، کما في قوله تعالی رب المشارق والمغارب، یعني ملکاً او خلقاً، نو هر جهت ته چي تاسي مخ وګرځوئ یعني په لمانځه کي هورې جهت د قبلې مامور بها دی په تحقیق فراخه دی د خدای ﷻ قدرت ټولو کائناتو ته، او خدای ﷻ ښه خبر دی په احوالو د ټولو مخلوقاتو.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ

او وایي یهودیان د مدینې چي عزیر علیه السلام یې ابن الله بالـه، او نصاری د نجران چي عیسی علیه السلام یې د خدای ﷻ زوئ ګاڼه، او مشرکین د عربو چي ملائکه یې بنات الله معرفي کولې، یعني دا ټولي ډلي وایي چي خدای ﷻ ځان لره عیال پیدا کړی دی.

پوښتنه:- چي ولد نر او ښځي دواړو ته وايي فشمل الفرق الثلثة، او پاکي او تنزيه ده خدای ﷻ لره د اتخاذ څخه د ولد .

پوښتنه:- چي اصل د سبحانه "اُسَبِحَهُ سُبحَانًا" دی نو چونکه اُسَبِحُهُ له بابه د تفعيل دی نو سُبحانًا اسم مصدر دی يعني مصدر د مجرد باب دی لکن په دې ځای کي د مصدر د باب تفعيل راغلی دی چي هغه تسبيحاً دی بيا يې فعل تخفيفاً حذف کړی او سبحان يې مضاف کړی ومفعول ته د فعل، بيا نو اظهار د فعل روانه دی، على مافي الكافية وغيرها من كتب النحو او قاضي محمد مبارك په شرح کي د سُلم په باره کي د سبحان په زړه پوري تحقيق کړی دی .

پوښتنه:- چي ابن عامر رحمه الله دا آيت بېله واوه وايي يعني چي دا آيت بيان د بلي قصې د کفارو دی، چي دې ته په اصطلاح کي د نحاتو استيناف وايي، او جمهور د قراؤ يې په واو وايي، نو يا عطف دی پر قالت اليهود آه او يا پر منع دی .

والدليل على نفي الولد: ان التوليد يقتضي التشبه بين الوالد والمولود كما لايخفى وليس له تعالى شبه ونظير، د ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام ويل چي خدای ﷻ وايي ""كذبني ابن آدم ولم يكن له ذالک"" يعني زما تکذيب کوي ابن آدم او ده لره دا ښايده وشمتني او ماته ښکنځل کوي ابن آدم ولم يكن له ذالک، اما تكذيبه اياي فزعم اني لا اقدر ان اعيده كما كان"" تکذيب زما يې دادی چي ابن آدم ګمان لري چي زه يې بيرته از سر نو نه سم ژوندی کولای، واما شتمه اياي فقوله لي ولد فسبحان ان اتخذ صاحبة ولا ولدا رواه البخاري رحمه الله، او ښکنځل د بني آدم

ماته دادي چي دی وايي مالره ولد سته، او پاکي ده مالره چي زه به ځان لره ماينه پيدا کوم او يا ولد .

پوښتنه:- يهود او نصاری او مشرکان چېري ذکر سوي دي حتی چي ضمير د قالوا ودرو سرو ته راجع کړل سي ؟

ځواب:- يهود او نصاری خو په نامه ذکر سوي دي في قوله تعالی "وقالت اليهود ليست النصاری الآية، او مشرکانو که څه هم صراحةً نه دی ذکر سوي لکن ددې قول څخه د خدای ﷻ فهمېږي ""قال الذين لا يعلمون الآية ولي چي مراد دغه مشرکان دي کمالايخفی .

بَلْ لَّهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ کُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ ﴿۱۱۶﴾

بلکه خدای ﷻ لره دي هغه شيان چي په اسمانو کي دي او په مځکه کي دي يعني خلقاً او ملکاً وعبيداً نو څرنګه به تولد دده ﷻ څخه امکان پذير وي، ولي توالد خو مجانست او مشابهت په منځ د والد او مولود ولامناسبة والمجانسة بين المخلوق الممکن المحتاج وبين الخالق الواجب الغني القيوم جل سلطانه وعظم شانه وظهر جلاله .

او تولـه مـافي السـموات والارض خـدای ﷻ تـه منقـاد دي يعنـي دده د ارادې څخه هيڅ شی سر نه سي غړولای .

پوښتنه:- چي کلمه د بل په دې ځای کي لپاره د اضراب د قوله څخه د مبطلين مذکورينو يعني خبره دغه سي نه ده لکه دوئ چي وايي، ولي چي په توله مافي السموات والارض کي عزير او عيسی او ملائکه عليهم السلام هم داخل دي، نو څرنګه د خدای ﷻ اولاد دي .

فائده:- احمد رحمة الله عليه د ابي سعيد خدري رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ وفرمايله چي هر حرف د قرآن چي په هغه کي قنوت ذکر سي هغه په معنا د طاعت دی يعني انقياد، او بعض مفسرانو رحمهم الله د قانتين معنا داسي کوي، ای قائمون بالشهادة علی توحيده وربوبيته.

درويش وايي:- چي علماء د ظاهر دا شهادت پر شهادت د لسان الحال حمل کوي يعني حال د ممکن چي امکان دی، او معنا داده چي د ممکن وجود او عدم سره برابر دي فلابد لترجيح وجوده علی العدم من مرجح وخالق واجب الوجود ولا يشارکه في الوجوب غيره والا لفسد الممکنات کلها کما قال عز من قائل، لو کان فيهما آلهة الا الله لفسدتا، وتفصيل هذا الاستدلال في شرح العقائد وشرح القاصد للعلامة التفتازاني رحمة الله عليه وعلی الشهادة بلسان الحال يحمل قول السعدي الشيرازي رحمة الله عليه

برگ درختان سبز در نظر هوشيار
هر ورقي دفتريست معرفت کردگار

لکن علماء د باطن يعني اولياء کرام رحمهم الله دا شهادت پر شهادت قولي حمل کوي، او دا اختلاف په منځ کي د علماؤ د ظاهر او باطن دی په آيت کي هم سته ""وان من شيئ الا يسبح بحمده ولکن لا تفقهون تسبيحهم" او د تفصيل لپاره به هغه ځای مناسب وي چي داغه آيت راسي ان شاء الله تعالی.

بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خدای جل جلاله پيدا کونکی د اسمانو او د مځکي.

پوښتنه:- لفظ د بديع خو لازمي دی، نو ځرنګه ومفعول ته چي سموات والارض دی مضاف سوی دی؟

واجاب عنه البیضاوي والمظهري اخذا من البیضاوي وصاحب روح البیان وغیرهم من المفسرین رحمهم الله چي بدیع په دې ځای کي په معنا د مفعل دی یعني په معنا د اسم فاعل د باب افعال ده، او باب د افعال متعدي دی فصح الاضافة الی المفعول او دلیل ویلی دی بیضاوي رحمه الله پر دې چي فعیل لازمي په معنا د مفعل متعدي راتلای سي بقول الشاعر امن ریحانة الداعي السمیع، چي دغه سمیع په معنا د سُمع دی په اتفاق د اهل الغة وتمام البیت، یورقني واسحاب هجوع، او ځنې شمېر د مفسرانو رحمهم الله وایي چي السموات والارض په اصل کي فاعل د بدیع و یعني اصل یې داسي و بدیع سمواته وارضه لکن وروسته تر اضافته د بدیع وسموات والارض ته، سموات والارض شبیه بالمفعول سوه او منصوب په بدیع سوه، او دا بل دلیل پر نفي د ولدیت د خدای جل جلاله څخه، حاصل یې دادی چي خدای جل جلاله فاعل د ټولو اشیاؤ علی الاطلاق دی، او انفعال په خدای جل جلاله کي نسته، او والد چونکه اصل د ولد دی او ماده د ولد د والد څخه جلا کېږي فلا بد من الانفعال في الوالد فکیف یکون الله جل جلاله والدا و منفعلا.

درویش وایي:- چي چونکه فرق په منځ کي د ابداع، اختراع او احداث ډېر دقیق و چي عوام لاڅه کوې د بعضو طالبانو تر فهم لاهم لوړ و، نو ځکه ددې فرق بیان ملتوي کړی، او که یې شوق د تفصیل خواهشمند وي نو تفسیر کبیر د امام رازي رحمه الله او یا بیضاوي رحمه الله سره د شروحو او یا دې تفسیر قرطبي په غور سره مطالع کړي.

وَإِذَا قَضَىٰٓ أَمۡرٗا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

او چي اراده وکړي خدای جل جلاله و پیدا کولو ته د شي، نو هغه شي ته ووایي چي موجود سه نو هغه شی سمدلاسه موجود سي.

درویش وایي:- چي چونکه دا آیت په قرآن مبارك کي یو غامض آیت او فهم يې کما حقها ډېر مشکل دی لهذا درویش به ددې آیت په مراد کي، او په دفع د اشکلاتو وارده په نقل د کتبو څخه د تفاسیرو معتمدوو به ډېر څه ووایي، او ډېر څه به پرېږدي لان مالایدرك کله لایترك کله، نو محترم خوانندگان دي درویش معذور وبولي، په اطناب د تفسیر ددې آیت کریمه وبالله التوفیق نو واورئ.

البحث الاول:- اصل معنی د قضی اتمام د شي دی قولا نحو قفی ربك آه ای قال او یا فعلا فقفاهن سبع سموات ای خلقهن او ورسته بیا تعلق ته اراده آلهی وایي په وجود پوري د شی، ولي چي په دغه تعلق سره شی موجود گرځي.

البحث الثاني:- چي شی خو معدوم دی نو څرنگه خطاب د کن د هغه سره روا دی.

والجواب عنه، چي شی معدوم چونکه په علم کي د خدای ﷻ حاضر دی فصح الخطاب او ابن الانباري رحمة الله علیه وایي "لام" د له لپاره د اجل دی یعني لاجل تکوینه، نو معنا د خطاب ومعدوم ته بیخي سته نه، او په روح البیان کي وایي چي د اهل السنت مذهب دادی چي وجود د اشاوٴ په دغه امر د کن پوري تعلق نه لري بلکه وجود د اشیاوٴ په خلق او ایجاد پوري د خدای ﷻ مربوط دی، او کن فیکون کنایه ده د سرعت امتثال څخه د وجود د شي په ایجاد او تکوین آلهي سره، او په مثل د بیان مذکور بیضاوي رحمة الله علیه هم دا خبره کړې ده ولیس المراد به حقیقة الامر وامتثاله بل هذا الکلام تمثیل لحصول ماتعلقت به الارادة الالهیة بلا مهلة بطاعة المامور المطیع بلا توقف، او هغه خبره چي بعض مفسرانو رحمهم الله کړې ده چي لفظ د کن حقیتاً امر دی، او عادت الهي په دې سره جاري دی چي

اشیاء پـه لفـظ د کـن پیـدا کـوي، او مـامور هـو الحاضـر فـي العلـم دی والماموربـه هـو الـدخول فـي الوجـود خـلاف لـه مذهبـه د اهـل سنتو دی او خلاف د تحقیق څخه د اکثرو مفسرانو دی .

البحث الثالث:- جمهور د قاریانو رحمهم الله یکون پـه رفـع سره وایي، نو یا جمله مستانفه ده او یا عطف پر یقولوا دی، او یـوازي ابـن عـامر رحمه الله یې پـه نصب سره وایي، او دا قرائت پر نحاتو ډېر ګران دي ولـي علت د نصب د مضارع په جواب کي د امر هلته نحات کوي چي پسله فـاء څخـه ان ناصبه مقدر کړی، او ان ناصبه خو هلتـه یې تقدیر روا دی چي امـر پرخپـل حال باندي باقي وي، او آنفاً تېره سوه چي امر د کن پر خپـل حقیقت بانـدي نه دی، بلکه مراد ځندي مجرد تمثیـل ځندي د سراعت امتثـال دی، ددې سوال په جواب کي بعض حواشي د بیضاوي وایي چي نصب دیکون بناء پـر ظاهر صـورت د کـن دی، چي صورت یې د امـر دی او کـه ومعنـا تـه د کـن وګورې نصب د یکون نه دی روا وهذا في المظهري ایضـا، او بـل پـر تقدیر د ان په جـواب کـي د امـر دا شرط دی چي پـه منځ کـي دامـر او د جـواب بـه معنا د سببیت وي، یعني امر او جواب به په معنا د شرط او جزاء وي نحـو ائتني فاکرمک، اذ التقدیر ان تاتیني فاکرمک، وههنا لا یتصور تقـدیر الشـرط والجزاء اذ یصیر معناه ان یکن یکن فیتحد الشرط والجزاء معنـا وفـاعلا مـع انه لا بد من تغایرهما .

والجواب عنه، چي اتحاد د شرط او جزاء ههنا ممنوع، ولـي چي معنـا د یکن یکن دي دا وي ان یکن بعلم الله وارادته یکن فـي الخـارج علـی طریقـة قوله علیه الصلوة والسـلام علـی مـافي البخـاري وغیـره " فمـن کـان هجرتـه الی الله ورسوله فهجرته الی الله ورسولـه، نو پـه دې حدیث کـي خـو هـم شرط او جزاء ظـاهرا او لفظـا سره یـو شـی دي، مـع ان هـذا وارد فـي کـلام افصـح

العرب والعجم اعني رسول الله ﷺ نو څکه شراح داحاديث نبويه ﷺ وو يې داسي ترجمه کوي، فمن كان هجرته عملا ونيتا فهجرته ثوابا وقبولاً فيتغاير الشرط والجزاء فكذا في ما نحن فيه فافهم فانه دقيق، او بعض مفسرين وايي چي په جواب كي د امر غير حقيقي عدم جواز النصب ممنوع پر خلاف د ټولو نحاتو والله اعلم بالصواب .

البحث الرابع:- ان في كن فيكون پنځم دليل دى پر ابطال د قول د يهودو او نصارى وو او مشركانو چي خداى ﷻ لره ولد سته، اتخاذ الولد خو مهلت او اطوار غواړي عادةً يعني نطفة وعلقة ومضغة او مدة الحمل وفعله تعالى يستغني عن المهلة والاطوار لكونه كن فيكون في السرعت الامتثال .

البحث الخامس:- بعض مفسرين رحمه الله وايي چي كان دلته تامة دى ولي چي خبر يې نه دى ذكر سوى نو ترجمه يې داسي كړې ده احدث فيحدث چونكه پر دې مفسر دا سوال وارد دى چي لكه وجود د شي في نفسه چي په اراده د خداى ﷻ دى دغه رنګه وجود د شي لغيره خو هم په اراده د خداى ﷻ دى نو هغه خو بايد داسي وويل سي مثلا كن يا زيد قائما فيكون قائما چي دا معنا د كان ناقصه ده، نو هغه مفسر په جواب كي داسي ويلي دي، واما كون الشيئ موصوفاً بصفة فليس مدلولالهذه الآية

البحث السادس:- پوه سه چي سبب ددغه ضلالت يعني اتخذالله ولدا، ويهوديانو او نصارى و ته دادى على مافي البيضاوي رحمه الله چي علماء د شرائعو متقدمه وو كانوا يطلقون الاب على الله تعالى يعني دوئ وويل خداى ﷻ لفظ الاب باعتبار انه السبب الاول دى حتى دوئ به ويله ان الاب يعني پلار هو الرب الاصغر والله سبحانه تعالى هو الرب، يعني پلار د سړي كوچنى تربيت وركونكى د عيال دى او الله ﷻ لوي تربيه وركونكي د انسان

دی، وهذا المعنی صحیح، وروسته د جاهلانو دا خیال سو چي خدای ﷻ ته چي رب اکبر وایي معنا یې ولادت دی، نو جاهلانو دا عقیده د تقلید د لاري وکړه، نو اوس اطلاق د اب پر خدای ﷻ کفر دی، او ددې اطلاق څخه په هره معنا چي وي منعه راغلې تاچي د فساد ماده قطعه سي، هذا حاصل ما في البیضاوي، او روح البیان خو داغه قدر ویلي دي، لکن دا یې زیاته کړې چي اطلاق د حبیب او خلیل پر خدای ﷻ روا دی نه اطلاق د اب تاچي جهله ولادت طبعي څندي مراد نه کړي، او دا یې هم ویلي دي چي عیسی ؑ ته خدای ﷻ داسي وحي وکړې "وَلَّدتك" په تشدید د لام والضمیر المؤنث راجع دي الی ام عیسی ؑ یعني ته و زېږولې مور ستا، ثم قال ﷻ وانت نبي یعني د مور د ولادت په وخت کي زما په علم او تقدیر کي ته نبي وې.

نو نصاری وو د لام تشدید په تخفیف بدل کړی، او ضمیر د تانیث یې په ضمیر د متکلم واحد بدل کړی چي معنا یې داسي کېږي چي ما وزېږولې ته، او په لفظ کي د نبي کلمه د باء یې تر نون دمخه کړه، نو داسي لفظ څندي جوړ سو ولدتك وانت بني، چي معنا یې داسي کېږي چي ته ما وزېږولې او ته زما زوئ یې تعالی الله عما یقول الظالمون علوا کبیرا، او یهودو ته یعني علماؤ ته ددوئ خدای ﷻ داسي خطاب یا احباري ویا ابناء رسلي، نو یهودیانو په اخرکي دا لفظ په دې بدل کړی یا احبائي ویا ابنائي نو خدای ﷻ ددوي تکذیب وکړی په دې آیت کي "وقالت الیهود والنصاری نحن ابناء الله واحبائه قل فلم یعذبکم بذنوبکم"

البحث السابع:- پوه سه هیڅ څوك شك نه لري چي درواغ ویل پر خدای ﷻ باندي اعظم جرم دی، من الکذب علی رسول الله ﷺ، او په حدیث شریف کي راغلي دي ان کذبا علي لیس ککذب علی الله، وورد في الحدیث الآخرالذي رواه البخاري وغیره، من کذب علي متعمدا فلیتبوء مقعده من

النار" یعني که چا درواغ وویل پر ما باندي، نو دي جوړ کي ځای خپل په دوږخ کي.

پوهـ ــه:- چي لفظ د حدیث مذکور که څه امر دی او انشاء ده لکن معنا یې اخبار دی یعني ځای یې ځان لره په دوږخ کي جوړ کړی.

درویش وایي:- چي ای مخاطبه ته فکر وکړه چي درواغ پر علیه الصلوة السلام باندي دومره لویه ګناه ده، نو درواغ ویل پر خدای ﷻ باندي به څونده اندازه ګناه وي.

البحث الثامن:- مؤمن لره پکار ده چي په ورته اقوالو او اعمال باندي ځان نه کي اخته بلکه اکثر اوقات خپل په عبادت او ذکر الهي کي صرف کړي، په صحیح حدیث کي راغلي دي علیه الصلوة السلام وایي ""للمؤمن حصون ثلاثة، ذکرالله، وقرآئة القرآن والمسجد"" مسلمان لره درې قلعې دي یعني له شیطانه څخه بېغمه کېږي، یو ذکر د خدای ﷻ دی که الحمدلله وي او که الله اکبر وي الی غیر ذالك من الاذکار، بل قرآئت د قرآن مجید، او بل ځای د لمانځه لکن په درو سرو کي اخلاص اهم شرط دی.

وَقَالَ الَّذِیْنَ لَا یَعْلَمُوْنَ

پوهـ ــه:- چي ابن عباس ﷛ وایي چي مراد د من موصول څخه یهودیان دي چي رافع بن حرمله و علیه الصلوة السلام ته راغلی، او دوئ وویل که ته رسول د خدای ﷻ یې لکه ته چي وایي، نو زموږ سره دي خدای ﷻ پخپله خبري وکړي چي موږ یې هم واورو یعني ستا د نبوت په باره کي.

او مجاهد ﷬ وایي د "الذین آه" څخه مراد نصاری دي چي هغو هم ورته خبره دیهودو کړې وه.

سوال:- دا دواړې ډلې خو اهل کتاب دي، نو خدای ﷻ نفي د علم ددوئ څخه وکړه ؟

ځواب:- مقتضی د علم خو داوه چي دوئ دي داسي خبري نه کولای، نو چونکه عالم چي د جاهل خبره وکړي هغه هم جاهل دی بل اشد منه، وقال قتادة ﷺ المراد به الاميون من مشركي العرب .

لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَأْتِيْنَا اٰيَةٌ

پوهنه:- چي لولا په معنا د هلا دی يعني ولي خبري له موږ سره خدای ﷻ يعني لکه د ملکو سره خبري کوي، او يا د موسی ﷷ سره، يعني موږ ته دي ووايي چي محمد ﷺ زما رسول دی .

فائده:- لولا که په معنا د هلا وي او يا صريح لفظ د هلا وئ که پر ماضي داخل سي حرف تنديم يې بولي يعني پر هغه ماضي کار مخاطب پښېمانه کوي چي ولي دي نه کاوه، بايد کړی دی وايي، کقولك هلا اکرمت زيدا ، دا داسي وخت ويل کېږي چي مخاطب اکرام د زيد نه وي کړی، او متکلم وده ته د پښېمانی پېغور ورکوي، او که پر مضارع داخل سو حرف تحضيض يې بولي يعني متکلم مخاطب باعثه کوي چي دا کار وکړه، مثلا تقول هلا تضرب زيدا يعني زيد مستحق د ضرب دی نو وه يې وهه کذا في کتب النحو .

پوهنه:- چي دا خبره ددوئ نهايت تکبر او غايت بېباکي د دوئ ده چي ځانونه يې د ملکو او يا د موسی ﷷ مقام ته ورسول، او يا ولي خدای ﷻ موږ ته نه استوي يو دليل او معجزه ستا پر صدق باندي، او دا خبره

ددوئ نهایت سپکاوی دی د معجزاتو د رسول ﷺ یعني دا تا راوړي معجزې خو چندان شی نه دي .

كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ

او داغسي خبري کړي دي هغه کسانو چي تر دوئ د مخه وه یعني اسلاف اليهود والنصارى یعني قول اليهود لموسى ﷺ ارنا الله جهرة وقول النصارى لعيسى ﷺ هل يستطيع ربك ان ينزل علينا مائدة من السماء .

تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ ﴿۱۱۸﴾

مشابهت لري زړونه ستا د معاصرینو یهود او نصاری وو د زړو سره د اسلافو د دوئ في الكفر والعناد وعدم الاعتداد بما يؤتي الرسولين المذكورين من المعجزات الباهرات الدالة على صدقها، په تحقيق سره موږ بیان کړي دي هغه قوم لره چي طلب د یقین لري بما هو الحق عند الله

پوهنه:- چي کاف د كذالك په معنا د مثل منصوب دی محلا مفعول به د قال ، وقوله مثل قولهم مفعول مطلق دی د قال، والحاصل قال كفار الامم الماضية مثل ذالک القول الذي قالوه قولا مثل قولهم نو په دې آیت کي دوئ تشبیه دي یوه تشبیه د مقول په مقول سره في المؤدي والمحصول او بله تشبیه د قول په قول سره ده چي دواړه قولونه يې په بې فکري سره سوي دي صرف په متابعت د خواهشاتو نفسيه وو على سبيل التعنت والعناد لا على سبيل طلب الرشاد والهداية، وعلى هذا التقرير نو دا سوال نه واردېږي چي په دې آیت کي دوې تشبیه ګانې دي، نو دواړو ته څه ضرورت و فتامل هداك الله تعالی .

فائده:- پوه سه چي یقین اعلی او اکد د اقسامو د علم دی، وقد فسروه بانه اعتقاد ای ربط القلب خرج به الشک والوهم من اقسام التصور جازم، یعني لیس فیه احتمال النقیض، خرج به الظن لان الاعتقاد فیه لیس بجازم لاحتمال النقیض ولو مرجوحا، ثابت یعني لایزول بتشکیک المشکک خرج به التقلید لانه قد یزول بالتشکیک، کما ان بعض الحنفیة صاروا وهابیة بالتشکیک بدلائلهم الزائعة .

مطابق للواقع:- خرج به الجهل المرکب یعني لا یعرف جهله ولا یعلم ماهوا الواقع کما قیل في الفارسیة .

آن کس که نداند ، وبداند که بداند ، در جهل مرکب ابد الدهر بماند ، ومقابله الجهل البسیط ، یعني یعرف جهله وان کان لا یعرف ما هو الواقع ، وقد قیل فیه ، آن کس که نداند ، وبداند که نداند ، او اسپ خود از گنبد فیروزه جهاند .

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۖ وَلَا تُسۡـَٔلُ عَنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

په تحقیق موږ ته استولی یې متلبسا په حق سره، یعني په معجزاتو سره، او ابن عباس ﷺ وایي چي مراد د حق څخه قرآن دی کما في قوله تعالی "بل کذبوا بالحق لما جائهم" چي زیری کونکی یې اهل طاعت لره په جنت سره او اهل عصیان لره په دوږخ سره، او له تا څخه پوښتنه نه کیږي د خاوندانو د دوږخ، یعني دا پوښتنه نه در څخه کیږي چي دوئ ولي ایمان نه راوړي، ولي چي پر تا باندي بلاغ مبین دی، او پر موږ حساب د یوم الدین دی .

پوښته:- چي نافع او يعقوب رحمه الله يې پر صيغه د نهي وايي، او مبني للفاعل يې بولي، يعني ته سوال مه کوه د دوږخيانو په باره کي، ولي چي ددوئ عذاب دومره فضيع او خوفناکه دی چي سامع او اورېدنکی يې پر اورېدو باندي صبر نه سي کولای، لکه يو سړی چي د غمزده پوښتنه وکړي چي فلانی څرنګه دی هغه بل ورته ووايي چي پوښتنه يې مه کوه، يعني د هغه فلاني دومره غم دی چي ته يې صبر پر اورېدو نه سې کولای، او نور جمهور او معظم قاريان رحمهم الله يې په صيغه د مجهولي مخاطبي وايي کما في جميع النسخ المطبوعة کمامر لا تسئل و مر معنی تلک القرائة

پوښته:- چي پر صيغه د نهي دا سوال واردېږي چي پر دې تقدير خو لازمېږي عطف د انشاء چي لاتسئل دی لکه پر قرائت د نافع او يعقوب چي دوئ پر جمله خبريه باندي يعني انا ارسلناک بالحق آه.

والجواب عنه، چي دا جمله انشائيه هم په معنا د خبر ده يعني د جمله خبريه ای لست مکلفا بجبرهم علی الاسلام، او يا دا جمله انشائيه عطف پر مقدر د ای فبشروا نذر. وقال البيضاوي انه نهی للرسول ﷺ عن حال ابويه آه، خفاجي رحمه الله وايي چي بيضاوي رحمه الله په دې قول متابعت د صاحب کشاف کړی دی حيث قال صاحب الکشاف ان النبي ﷺ قال ليت شعري مافعل ابوی، قال الطيبي رحمه الله تفسير هذه الجملة ای مافعل بهما، عراقي رحمه الله وايي اقف عليه في حديث، يعني زما علم نه دی راغلی چي دا آيت دي په شان د نهي د نبي عليه السلام راغلي وي د ځان څخه د ابويه ﷺ په هيڅ حديث کي، قال العراقي رحمه الله والذين نقطع به ان هذه الآية ای علی تقديري الاخبار لا لنهي نازلة في کفار اهل الکتاب کالآيات السابقة لها والا حقة لها انتهی قول العراقي رحمه الله وانتهی نقل الشارح الخفاجي رحمه الله له.

درویش وایي: - چي دا قول د عراقي ﷫ ډېر موزون او په زړه پوري قول دی، مګر بیا هم روح البیان و الادا نهي یعني ولاتسئل وه حال ته د ابوینو د علیه الصلوة والسلام کش کړی، او ډېر طویل بحث یې پکښي کړی، او اقوال د امامانو ﷭ د تفسیر او حدیث راوړی دی چي په سبب د تطویل بلکه د خطره درویش نه کړه رانقل، او تفسیر ومظهري والاهم ډېر بحث پکښي کړی دی او مسئله یې څېړلې ده، د درویش په عقیده قول د امام عراقي ﷫ د تطویل اود خطر څخه خلاص دی، والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب که څوك تفصیل ددې مسئلې غواړي نو تفسیر د امام قرطبي ﷫ او تفسیر روح البیان، او تفسیر مظهري او د شیخ جلال السیوطي ﷫ رسالې دي په غور سره مطالعه کړي.

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُوْدُ وَلَا النَّصٰرٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ

او هرګز نه راضي کېږي ستا څخه یهود او نصاری تر هغو پوري چي ته متابعت ونه کړې د ملت ددوئ.

پوهنه: - چي په دې آیت کي نا امید کول دي د نبي ﷺ د ایمان څخه د یهود او نصاری وو چي ګاهي ناوخته به په زړه کي د علیه الصلوة والسلام وګرځېدل چي دوئ به ګوندي په ذلیزه توګه ایمان راوړي.

دلیل د اقناط کلي یې دادی چي ددوئ رضی خدای ﷻ معلق کړه په متابعت د رسول الله ﷺ د دوئ د دین او دا اظهر من الشمس ده چي آنحضرت ﷺ خو ددوئ د دین منسوخ متابعت نه سي کولای بلکه دا متابعت خو ممکن هم نه دی، او معلق په غیر ممکن سره غیر ممکن دی نو متابعت د یهود او نصاری وو په ذلیزه توګه هم ممکن نه دی.

پوه سه:- چي يهودو د مدينې منورې او نصارى د نجران هغه وخت چي عليه الصلوة والسلام ددوئ وقبلې بيت المقدس ته لمونځ کاوه دوئ اميد ددې درلودى چي عليه الصلوة والسلام زموږ دين ته راواوړي، يعني د هري ډلي جلا جلا اميد وو، څه وخت چي قبله کعبې شريفې ته را واوښتل نو ددوئ اميد وختى، نو دا آيت نازل سو .

فائده:- ملت او دين په يوه معنا دي او فرق اعتباري سره لري، ولي چي دين ماخوذ دى د دان يدين دينا چي معنا يې اطاع ده اطاعت شعار د متقيانو دى كما هو الظاهر .

او ملت مشتق دى د املاء څخه چي د املال سره هم معنا لري، او املا کتابت ته وايي چي دا د علماؤ کار وي .

فائده:- علم شريعت بېله متابعت او عمله په درد نه خوري چي په گناه کي د عالم او جاهل بل داسي حديث وارد دى "للجاهل ويل وللعالم سبعون ويلا" او تقوى بېله علمه څخه نه کامیابه کېږي .

که بې علم نتوان خدا را شناست ، سعدي رحمه الله

قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ

ته ودوئ ته ووايي چي تحقيق هدايت د خداى ﷻ اسلام دى هدايت هغه دى، نه چي تاسي يې اميد لري له ما څخه يعني يهوديت او نصارنيت لانهما دينان منسوخان . ومر ان المنسوخ لا يعمل به وليس من الرسول امکانه ايضا

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۱۲۰﴾

او که ته متابعت وکړي د خواهشاتو باطله وو ددوئ وروسته تر دې چي تاته علم یعني الوحي والقرآن راغلی یعني فرضاً او تقدیراً کما هو معنی د "ان" ده، نو نه به وي تاله د خدای ﷻ یعني د عذابه څخه د خدای ﷻ نه دوست چي شفاعت دي وکړي او کومک کونکی چي تادي په زور د خدای ﷻ څخه خلاص کړي.

پوهنه:- چي اهواء جمع د هواء ده، هغه رایي ته وایي چي تبع د شهوت وي او بلونکې وضلالت ته وي، اهوائهم چي یې جمع راوړه او داسي یې نه وویل هوائهم لان للیهود والنصاری اهواء زائغة مختلفة کلها الی ضلال داعیة نجانا الله منها.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۱۲۱﴾

هغه کسان چي موږ ورکړی دی کتاب دوئ ته، دوئ تلاوت کوي د هغه کتاب په حق تلاوت سره، او دوئ ایمان راوړی دی پر هغه کتاب باندي او څوک چي کفر وکړي په هغه کتاب سره نو هغه خلګ په خسران او تاوان کي دي.

فائده:- مفسرین رحمهم الله ددې آیت په شان نزول کي اختلاف لري، قتاده او عکرمه رض وايي چي مراد له کتابه قرآن مبارك دی، او مراد د الذین آمنوا څخه اصحاب ﷺ د علیه الصلوة والسلام دي، او بعض وايي چي ټولـه مؤمنان د دین محمدي ﷺ مراد دي، او ضحاك رحمه الله وايي چي مراد هغه کسان دي له یهودو څخه چي ایمان يې پر علیه الصلوة والسلام په مدینه منوره کي راوړی لکه عبدالله ابن سلام رضی الله عنه، وسیعه بن عمر رضی الله عنه وتمام بن یهودا رضی الله عنه اوسید او اسد رضی الله عنه چي زامن وو د کعب ابن یامن و عبدالله ابن صوریا، نو پر دې تقدیر موصول لپاره د عهد دی، او عبدالله ابن عباس رضی الله عنه وايي چي دا آیت په هغه کښتۍ والاوو کي نازل سوی دی چي د جعفر ابن ابي طالب رضی الله عنه سره په کښتۍ کي مدينې منورې ته راغله چي ټوله څلوېښت کسان وه، دو دېرش (۳۲) له حبشې څخه وه، او اته (۸) کسان د صوفیانو څخه د شام وه، چي یو له هغو څخه بحیرار اهب و، چي په وخت کي د فتحې د خیبر دوئ مدينې شریفې ته ورسېدل علیه الصلوة والسلام دا خبره وکړه چي حیران یم چي په فتحه د خیبر خوشحال سم او که په قدوم د جعفر رضی الله عنه نو پر دې تقدیر هم موصول لپاره دعهد دی.

پوهنه:- چي بیضاوي او روح البیان والا وتفسیر د ضحاك ته ترجیح ورکړې ده، او دکتاب څخه يې تـوارت مراد ګرځولی دی، او لفظ د حق تلاوت منصوب دی علی المصدریة یعني مفعول مطلق د یتلونهُ لاضافته الی التلاوة التی هي مصدر لیتلونه او مراد له حق تلاوت څخه دادی چي الفاظ د تورات د تحریف یعني تغیر څخه وساتې او اوصاف د علیه الصلوة والسلام نه پټوې، او نه يې غلط تاویل کوي او په معاني وو کي د تورات فکر او غور کوي او عمل په مقتضا د ښووني د تورات کوي چي نمونه د هغه عمل ایمان دی پر علیه الصلوة والسلام.

پوښتنه:- جمله د یَتلُونَ آه، خو حال ده له ضمیره د هُم" په آتیناهم، کي او په حال کي دا شرط دی چي زما نه د حال او عامل د ذو الحال به یوه وي، کما تقرر في کتب النحو، او سره ددې چي ایتاء الکتاب خو په زمانه کي د موسی ﷺ وه، او چي د موصول څخه مراد مؤمنین د اهل کتابو سي نو زمانه د یتلونه حق تلاوته" خو زمانه د نبي کریم ﷺ ده وبین الزمانین سنون کثیرة،

ځواب:- چي دا حال مقدرة دی ای مقدرة ومفروضة تلاوتهم حق التلاوة وقت ایتاء الکتاب ای التوراة .

پوښتنه:- چي دا حال مخصصه ده ولي ټوله من اوتي التوراة خو موصوف په صفت د یتلونه حق تلاوته نه دی، نو الذین آتیناه سره د حال د یتلونه آه ، مبتداء ده او جمله د اولئك یؤمنون یې خبر دی .

فائده:- که چېري الذین آتیناهم الکتاب مبتداء سي او یتلونه آه یې خبر سي، او جمله د اولئك آه جمله مستانفه سي یا خبر بعد الخبر سي نو د الذین یؤمنون آه، څخه مؤمنون د عصر نبوي ﷺ اخستل استعمال دی عام په خاص کي په قرینه عقلیه سره کذا قال خف .

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

ای اولاده د یعقوب ﷺ تاسي په یادا کړئ نعمت زما چي تاسي ته مي درکړی و .

پوهه:- چي نعمت اسم جنس دی ولي چي بني اسرائيلو ته خو خدای ﷻ ډېر نعمتونه ورکړي وه سلفاً وخلفاً كمامر ذكرها في تمام قصتهم چي د جملې څخه د هغو تورات و، او د ذکر څخه د نفس يې يادول نه دی بلکه شکر د نعمت کول دي يعني بالايمان بجميع ماجاء به التوارة والعمل فيما فيه، او د جملې څخه د مافيه التواة ايمان دی پر نبي ﷺ المنعوت في التوراة.

پوهه:- چي "اني فضلتكم آه" عطف دی پر نعمتي يعني په ياد کړئ دا خبره چي "اني آه"، او مراد د "العٰلمين" څخه عٰلمين ددوئ د زمانې دي لانهم ليسوا بافضل من افضل الامم يعني امت محمد ﷺ.

او تاسي ځان وساتي له هغي ورځي څخه يعني له عذابه د هغې ورځي چي قيامت ده، او ځان ساتنه په ايمان او عمل صالح سره کېږي.

پوهه:- چي جمله د لاتجزي صفت د يوما دی، والعائد محذوف ای فيه، چي نسي اداء کولای يو نفس د نفوسه د بل نفس څخه هيڅ شی د حقوق لازمه څخه په ذمه کي د نفسَ ثاني، او نه قبلېږي له نفس اولی څخه فديه چي دی دي له دوږخه په خلاص سي چي کافر مثلا وي، او فائده نه کوي ونفس ثاني ته چي کافر وي شفاعت دچا.

پوهه:- چي سالبه قضيه په عدم سره دموضوع هم ثابتېږي، كما تقرر في كتب المنطق ای لا شفاعة للنفس الكافرة، او نه هم ددوئ سره کومك کول کېږي د چا له خوا چي د عذاب الهی څخه دې په زور خلاص کړي.

پوهه:- چي چونکه نفس نکره وو او په سياق کي د نفي راغلی و، نو ارجاع د ضمير د جمع چي "هم" دی ورته صحيح ده قال العارف الشيرازي رحمه الله

قیامت که نیکان باعلاء رسند
زقعری ثري تا ثیر مارسند

ترا خود بماند سر از ننگ پیش
که گرددت در آید عمل های خویش

برادر زکاربدان شرمدار
که در روي نېکان شوي شرمسار

در آن روز که زفعل پرسند وقول
الو العزم را تن بلرزد زهول

بجائکه دهشت خوزد انبیاء
تو عذر گناه را چه داري بیا

پوښتنه:- په سر کي د قصې د بني اسرائلو هم دغه دوه آیته راغلي وو، نو څه حکمت آلهي و چي په پای کي د قصې ددوئ یې بیرته هغه دوه آیته راوګرځول ؟

ځواب:- دغه رد د خاتمه ته وفاتحه ته بولي چي د محسناتو څخه د بلاغة الکلام ګڼل کېږي، او بل حکمت دادی چي خدای ﷻ اشاره ودې ته کوي چي مقصود د ټولي قصې څخه د بني اسرائیلو مضمون د دغو دوو آیتو دی چي په اول آیت کي ور پیادول د نعمت دی لپاره د ترغیب في الشکر، او په دویم آیت کي بېرول دي له عذابو څخه د ورځي د قیامت، او بل حکمت دادی چي ناصح دي د تکرار څخه د نصیحت مرةً بعد اخری ډډه نه کوي ولي یو وخت به غشی د نصیحت پر نښان ولګېږي.

وَاِذِ ابْتَلٰى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ

او په یاد کړئ هغه وخت چي ابراهیم ﷺ خدای ﷻ دده مبتلی کړی په یو څو خبرو سره .

پوهنه:- چي د ابراهیم معنی په سریاني ژبه اب رحیم، یعني مهربانه پلار، او سریاني لفظ و عربي لفظ ته چي اب راحیم دی ډیر نژدې دی، قالوا ان کثیرا من الالفاظ السریانیة قریبة الی العربیة .

فائده:- سبب ددې نامه دادی چي ابراهیم ﷺ پر اطفالو ډیر مهربانه وو او هم دا سبب دی چي دی ﷺ او دده همسره ساره ؓ کفالة د هغو اطفالو د مؤمنانو چي قبل البلوغ مړه سي دی ﷺ او دده همسره یې پر غاړه لویوي الی یوم القیامة کذا في روح البیان .

فائده:- د ربه ضمیر و ابراهیم ﷺ ته راجع دی لکن مفعول یې لفظا له مخه کړی که څخه هم رتبةً وروسته دی لپاره د تشویق د اذهانو د سامعینو و ذکر ته د مبتلی کما قال العارف الجامي .

چه خوش باشد که بعد از انتظاري

با مید رسد امید واري .

پوهنه:- چي مقصود د ذکر څخه د وخت پیادول د ماوقع في الوقت المذکور من الحوادث اذ الوقت مشتمل علیها مذکر الوقت ذکر تلك الحوادث .

فائده:- د دغو کلماتو په کتابو کي د تفاسیرو مختلف بیانات راغلي دي، منها ماروي عن ابن عباس ؓ چي لس فعله وه چي په شریعت کي د ابراهیم ﷺ فرض وه، او سنت دی په شریعت کي د اسلام کما قال علیه

الصلوة والسلام عشر من الفطـرة رواه البخـاري ای السـنة القديمـة، پنځـه د هغو په سر کي دي چي .

(١) اول مضمضه (٢) دویم استنشاق (٣) دریم وفرق الراس (۴) څلورم وقص الشوارب (۵) پنځم سواك، او پنځه په نور بدن دي .

(١) اول الختان یعني سنتي (٢) دویم وحلق العانة یعني زیر ناف خریل (٣) دریم نتف الابط یعني د بغل وېښتیان کښل (۴) څلورم وتقليم الاظفار، یعني نوکان د لاسو او پښو پرېکول (۵) والاستنجاء بالماء، یعني دبره او ذکر پرېولل .

مسائل:- فرق الراس دا معنا ده چي د سر وېښتیان دي دوه ځایه کوي او په منځ کي دې لار باسي، په حدیث مبارك کي راغلي دي چي مشرکانو به فرق الراس کاوه، او اهل کتابو به وېښتیان پر تندي را ایله کول لکه زموږ د مسلمانانو ځوانان چي يې نن صبا کوي، او د علیه الصلوة والسلام مواققه د اهل کتابو خوښه وه چي وحي به نوې پر هغه کار راغلي، په دې سبب چي شاید د اهل کتابو په کتابو کي دا حکم موجود وي وروسته جبرئیل ﷺ راغلی او علیه الصلوة والسلام يې امر کړی په فرق الراس سره

فائده مهمه:- پوه سه:- چي آنحضرت ﷺ محدود واورونه سر خریلی دی او په اکثرو احوالو کي علیه الصلوة والسلام ورېښتیان د سر مبارك پرېښوله، ګاهي به يې ورېښتیان دده مبارك تر نیمایي د غوږو ورسېده او بیا به يې سر وخرایه، او ګاهي به تر نرمیو د غوږو ورسېدل او بیا به يې سر وخرایه، او ګاهي به يې تر ووږو وېښتیان ورسېدل بیا به يې وخریل کما ورد في الاحادیث الشریفة وکل ذالک حسن موافق للشریعة الامة المرحومة

مسئله:- د سر ورېښتیان پرېښول او بیا څوښي پرې کول او څټ خریل په شریعت کي هیڅ ثبوت نه لري او له فعله د نبي ﷺ مخالف دی .

پوښتنه:- په حديث کي د بخاري وغيره راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام درې واره دا وويل رحم الله المحلقين قالوا اى الصحابة ﷺ المقصرين؟ په اخر کي عليه الصلوة والسلام وويل والمقصرين، نو ددې حديث څخه خو دا معلومېږي چي حلق افضل دى .

ځواب:- دا حديث په باره کي د حج د احلال دى لاعموما کمايدل تمام الحديث عليه ولاريب ان الحلق في الحج افضل من القصر .

دروېش وايي:- چي امام همام محمد الغزالي رحمه الله په احياء الغلوم کي وايي چي وېښتيان د سر پرېښول تر وږو پوري مکروه دي ولي چي دا اشعار د علويانو دى، نو څوك چي علوي نه وي او د سر وېښتيان دومره پرېږدي تلبيس او شتباه يې د علويانو سره راځي .

دروېش وايي:- چي زموږ په بلاد کي خو دا اشعار د علويانو نه دى بلکه دا اشعار د طالبانو د علوم اسلاميه وو دى فلاباس به .

مسئله:- په اوسنۍ زمانه کي چي ځوانان د افغانستان او پاکستان پېکيان پر تندي پر ډول د نصارى وو پرېږدي او وفرق الشعر نه کوي هغو لره حلق افضل دى، تر ټولو عجيبه خو لاداده چي بعض بې ږري په رنګ ښائسته هلکان خپل پېکي په دې اندازه کي پر تندي داسي جوړوي لکه د سړي ماينه چي مېږه ته ځان سنګاروي، نو دا فعل ددوئ دعوت دى وښځوته او يا دعوت دى د ځانانو دده ومحبت ته، او د محبت دداسي هلك اخري نتيجه وهر چا ته معلومه ده، نو پر داسي هلك باندي د پلار له خوا د سر خريلو امر لازم دى دفعاً للفتنة .

او په خبر کي داسي راغلي دي چي يو سړي خپل زوي چي بعض سر يې ورخريلى و او بعض وېښتيان د سر يې ورپرې ايښي وه ومجلس ته د ابو

بکر صدیق ﷺ یې راوستی، نو ابو بکر ﷺ امر وکړی په قتل ددغه هلك فاستغفر ابوه فعفا عنه .

پوهه:- چي امر بالقتل حقیقةً نه دی بلکه زجراً دی کما ورد في الحدیث النبوي ﷺ لاصلوة لجار المسجد الا في المسجد" والامثال الزجریات کثیرة، ومن امثلته چي یو سړي په مجلس کي د امام ابو یوسف رحمه الله وویل چي د علیه الصلوة والسلام کدو خوښ وو یعني خوړل یې، کما ورد في الحدیث رواه البخاري وغیره، نو بل سړي د حاضرینو د مجلس وویل چي زما کدو نه دی خوښ فامر ابو یوسف رحمه الله بقتله فتاب الرجل وعفاعنه ابو یوسف رحمه الله .

مسئله:- قص الشارب امام نووي رحمه الله وایي چي سنت داده چي بریتونه په غچي دومره پرې کړي چي شونډه یې ښکاره سي، او اصل خو داده چي بریتونه داسي جوړ کړي لکه ورځه، لکن مع هذا په غچي چي هر ځومره وښتیان د بریتو قطع کوي روا دي، په روح البیان کي وایي چي خریل د بریتو په چاړه بدعت سیئه دی .

مسئله:- په احیاء العلوم کي وایي چي اخیر د بریتو چي ماتي یې بولي غټ پرېښول جائز دي، ولي چي په ماتي خوله هم نه پوټېږي او د ډوډۍ خیره نه پکښي بندېږي، وقد فعله عمر ﷺ .

مسئله:- مجاهدینو لره په دار حرب کي غټ بریتونه پرېښول مندوب دي لیکون اهیب في اعین العدو، وان کان قطعهما من الفطرة کما قال علیه الصلوة والسلام جزوا الشوارب، پرې کوي بریتونه واعفوا اللحیة، او پرېږدئ ږیره .

مسئله:- خریل د ږیري قبیح بلکه مثلت او حرام دی لکه سرخریل د ښځي، قاله صاحب روح البیان، فقهاء وایي چي ږیره د نر پخپل وخت کي جمال دي" وفي حلقها تفویت الجمال علی الکمال، وورد چي په تسبیح کي د ملکو داسي راغلي دي سبحان من زین الرجال باللحی، وزین النساء بالذوائب، وفي الکشاف په تفسیر کي ددې قول د خدای ﷻ الرجال قوامون علی النساء، هم اصحاب اللحي والعمائم، یعني قوامون پر ښځو باندي ږري والاو لنګوټې والا دي.

مسئله:- تر قبضه چي ږیره بالاسي هغه زائده ده پرې کول یې پرواه نه لري، کذا فعله عمر ﷺ، او روح البیان چي نسبت و علیه الصلوة والسلام ته کړی دی هغه په صحیح ثبوت نه دی رسېدلی، او د ږیره بې اندازي ورېدوالی یې مکروه دی، ولي چي د نر له خلقته سره بد ایسي، او خلګ بدبد نومونه باندي اېږدي.

حکایت:- یو ملا وو چي ږیره یې په افراط وږده وه د شپې یې کتاب مطالعه کاوه، په کتاب کي یې دا ولیدل چي په افراد وږده ږیره دلیل د حماقت دی، نو د ملا ددې مسئلې څخه بد راغله او د ځان سره یې داخیال وسو چي دا وینا درواغ ده ولي زه عالم یم او ږیره مي په افراط هم وږده ده، نو کومه یم چي احمق یم، وروسته یې فکر وواهه چي دا خبره که بل څوک ووینې نو پر ما به یې د احمق خیال راسي نو د ځان سره یې دافیصله وکړه چي زائد عن القبضه پرې کړي په غچي پسي وګرځېدی نه یې کړه پیدا نو یې ږیره قبضه کړه زائد وبښتیان یې څراغ ته ونیول هغو چي اور واخستی د ملا صاحب لاسونه وسوول چابك یې استه کړه او ږیره یې پاکه وسوه، نو یې د کتاب وینا وزړه ته ولویده.

Scanned by CamScanner

مسئله:- مکروه دی د سپینو وېښتیانو کښل، او یا یې په تور رنګ تورول کما یفعله بعض الناس حتی بعض العلماء کرها للشیب وارادة الشباب ، قال الحافظ الشیرازي رحمه الله

سواد نامه موی سیاه چون طي شد
بیاض کم نه شود گرچه صد انتخاب رود

وقال الشاعر العربي

یسود اعلاها و یبیض اصلها
ولا خیر في الاعلی اذا افسد الاصل .

درویش وایي:- چي اکثره خلک چي ږیري خریي او سرتور وي په مقتضی د ماینو یې کوي ولي چي د ښځي د سپین وېښته څخه د مېړه بد راځي .

مسئله:- ږیره یا سر رنګول په نوکریزو او په اسمه روا دي وقد ورد في الحدیث واجازه الفقهاء رحمه الله .

پوښتنه:- فرق یې څه دی ؟

ځواب:- فرق یې دادی چي نوکریزي او اسمه وېښته نه توروي بلکه رنګه یې بور سي، علماء وایي چي سپینه وېښته قاصد د خدای ﷻ دی په قرب د اجل موت او د قاصد مخ باید سرې نه کي ورتور .

پوهسه:- چي امر د سنتي د حضرت ابراهیم علیه السلام داسي ثبت ورسېدی چي دی د یو سل او شلو کلو و، نو ځان یې پخپله سنت کړی په ښار کي د قدوم په تشدید د دال او په تخفیف سره .

پوښتنه:- چي فقهاء رح وايي چي ختنه يعني سنتي تينګ سنت دی او د فطرت الاسلام څخه دی، چي ترك يې ونورو ته نه دی روا مګر نه كه كوچنی سنت سوی پيدا سو يعني د ذكر پر سر يې پټونكی پوست نه و.

د رسوالله ﷺ په باره كي په صحيح حديث سره رسېدلې ده، چي دی چي د مور څخه پيدا سو هم مختون و او هم يې نو پرې و، او روح البيان والا په ټولو انبياء كرامو عليهم الصلوة والسلام كي هم دا دعوی كړې ده او دا يې ويلي دي كرامةً لهم، مګر ابراهيم ؑ يې مستثنی كړی دی والله اعلم.

حضرت ابراهيم ؑ خو اولی په دې كرامت سره و فتامل، او د علماء اختلاف دی په وخت كي د سنتی، بعض علماء وايي چي تر هغو دې نه سنتو ي چي بالغ سوی نه وی، دليل دا وايي چي سنتي خو لپاره د طهارت ده، او پر هلك باندي تر بلوغ د مخه طهارت نه دی لازم.

درويش وايي:- چي دا مذهب ضعيف دی ولي سړی چي بالغ سي، نو كه سنتي والا دده ذكر ته لاس وروړي د ذكر سر يې تر پوست راوځي كما لايخفی، نو سنتي يې بعد البلوغ ډېره مشكله ده، او بل كشف د عورت غليظه وروسته تر بلوغ خو ناروا دی، او بل په حديث مبارك كي راغلي دي چي تاسي خپل عيال امر كوي په لمانځه سره وهم ابناء سبع، او وهي ياستې پر لمانځه باندي وهم ابناء عشر، او شك يې نسته چي طهارت خو شرط د لمانځه دی، او بعض علماء وايي چي لس كاله ته چي ورسېږي بيا دې سنت كي، او بعض وايي چي نهه كاله ته ورسېږي بيا دې سنت كړي، او بعض علماء وايي چي په منځ كي د (۷) اوو او (۱۰) لسو كالو دې سنت كړي، او امام حدادي وايي ؒ چي د سنتي وخت د اولي ورځي څخه شروع كېږي بيا تر لسو كالو پوري، او حدادي ؒ زياته كړې ده ويكره تركه الي وقت البلوغ ووجهه الفقير آنفاً، وتوقف ابو حنيفة ؒ في وقته.

قال الفقهاء رح اذا اسلم الکافر یعني من الکفرة الـذین لا یختنـون لـزم علیه ان یختن نفسه وان بلغ ثمانین سنة" او د حسن بصري ﷫ څخه روایت دی چي پر شیخ کبیر چي کافر وي او مسلمان سي سنتي نـه ده لازمـه قـال ولا یرد شهادته، ویصح صلاته وحجه ویحل ذبیحتـه، قـال ابـن عبـدالبر﷫ وعامة اهل العلم علی هذا .

پوښتنه:- د مخه تېره سوه چي ابراهیم ﷺ د یو سل او شلو (۱۲۰) کلوو و چي ځان یې سنت کړی پخپله فلم فعـل ذالـك ولـم لایلزم علی سائر الناس ذالك ؟

ځواب:- دادی چي ابراهیم ﷺ ځان ددې لپاره سنت کړی چي دی خو مقتداء د خلګو و تاچي د نفس سنتی رواج په وروسته کي پیدا سي لالانـه لازم علیه ذالك فتـدبر، د پرېکولو د نکانو د ګوتو او د پښـو حکمت دادی چي د سرې نکـان چي لـوي وي، نـو امکـان لـري چي پـه منځ کي د نـوك او وری منجمد خیره جمع سي، او چي سرې جنب سي نـو هغـه پوست تـر خیره لاندي پټ وي او اوبه نه ور رسېږي خو هغه سړی جنب پاته دی .

مسئله:- قال الفقهاء﷭ من اجنب فبقی موضع ابرة من جسده بعد الغسل غیر مغسول فهو جنب علی حالـه روح البیـان، د نـو کـانو د پرېکیـدو ورځ یي جمعه تـاکلي وه" في الحدیث من قلم اظفاره یوم الجمعة اعـاذ الله تعالی من بلایا في الی الجمعة الاخری و زیادة ثلثة ایام" ترجمه کـه چا پرې کړه نو کان په ورځ د جمعي خدای ﷻ به یې وساتي د ټولو بلاو څخه تر بلي جمعي پوري او درې ورځي بـالا، وفي الحدیث آخر من اراد ان یـامن مـن الفقر وشکایة العین، فلیقلم اظفاره یوم الخمیس بعد العصر، ترجمـه کـه څوك اراده لري چي زه دي په امن سم له فقر څخه او د شکایت څخـه د سترګو نو

خپل نو کان دي پرې کړي په ورځ د پنجشنبې ورسته تر ما زديګر، دا دوه حديثه که څه هم ضعيف ګڼل سوي دي لکن په فضائلو د اعمالو حديث ضعيف هم کافي دی کما تقرر في اصول الفقه، فلا يرد ما في المقاصد الحسنة قص الاظفار لم يثبت في تعين يومه عن النبيﷺ آه.

پوهنه:- چي پرې کول د نوکانو د مدې تعين نه لري يعني دونه ورځي ورسته به سرې نوکان پري کوي بلکه هر سړی دي خپلو نوکانو ته ګوري چي د خيري توهم پکښي پيدا سو بس دي پري کوي، وما نقل من الترتيب في قصها من بعض العلماء فهو غير موثوق به، فافهم، او تفسير مظهري په روايت د عکرمه د ابن عباسؓ چي مراد د هغو کلماتو څخه هغه دېرش برخي دي د اسلام چي په ټولو سره يي عمل نه دی کړی په دين ابراهيمي کي، مګر ابراهيمؑ وکذا قال الله تعالى "وابراهيم الذي وفى لکن تفسير مظهري هغه ټوله آيتونه کوم چي دغه دېرش کارونه پکښي دي بې ترجمې ذکر کړي دي نو کې درويش هم بې ترجمې ذکر کړي نو به سامعان او مطالعه کونکي ددې تفسير به څه فائده پر واخلي حتى الطلباء وبعض العلماء او کې درويش ترجمه کوي ډېر ورقي به وغواړي، نو درويش د هغو سورتونو صرف نومان بيانه وي او د هغو خصالو ذکر کوي چي هغه خصال پکښي ذکر سوي دي، نو وايي چي په سورت برائة کي لس (۱۰) خصالة ذکر سوي دي (۱) توبه (۲) عبادت (۳) حد (۴) سياحت (۵) رکوع (۶) سجده (۷) امر بالمعروف (۸) نهي عن المنکر (۹) حفظ د حدود الله (۱۰) ايمان چي مستفاد دی د آيت څخه وبشر المؤمنين.

او لس په سورت احزاب کي ذکر دي (۱) اسلام (۲) ايمان (۳) قنوت (۴) صدق (۵) صبر (۶) خشوع (۷) تصديق (۸) روژې (۹) حفظ الفروج (۱۰) ذکر الهي، او لس په سورت المؤمنين کي کي ذکر سوي دي

(۱) ایمان (۲) خشوع په لمانځه کي (۳) اعراض عن اللغو (۴) زکوٰة (۵) حفظ الفروج (۶) الاعلی الازواج (۷) او الاماء (۸) رعایة العهد (۹) امانة (۱۰) محافظة علی الصلوات .

سوال:- په دې دېرشو خصالو کي بعض مکرر راغلي دي لکه ایمان وغیره نو په جمع کولو د ټولو خو دېرش نه پوره کیږي ؟

ځواب:- فاضل لاهوري رحمه الله په حاشیه کي د بیضاوي وایې چي تعداد خو دېرش پوره سو، البته تغایر ذاتي به نه سره لري د هغو موږ دعوه نه ده کړې، فافهم

فَأَتَمَّهُنَّ

یعني ابراهیم علیه السلام هغه کلمات یعني په هر معنی چي وي پوره کړي او په حقه سره یې د هغو مراعات وکړی، او بیضاوي وایې چي بعض قراء ضمیر د "اتمهن" یعني ضمیر مستتر راجع بولي نو معنی یې دا ده چي خدای جل جلاله ورکړي یعني ابراهیم علیه السلام ته ټولي کلمې یعني ځوابونه د ټولو کلماتو پوره او کامل .

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا

او وویل خدای جل جلاله یعني و ابراهیم علیه السلام ته چي زه تا ګرځوم د خلکو لپاره مقتداء .

پوښته:- چي بعض مفسران رحمه الله وایي چي جمله د قال جمله مستانفه ده استیناف بیاني یعني ځواب د سائل د سوال دی، ګویا سائل وویل چي ابراهیم علیه السلام ماموربها خصال پوره کړي نو خدای جل جلاله ود ته څه وویل، فاجیب قال اني آه.

درویش وایي:- چي پر دې تقدير به د اذبتلى سره اذكر مقدر كېږي او بعض مفسران وايي چي د ظرف متقدم يعني اذبتلى ابراهيم سره ددې قال اني معطوفه پر ماقبل باندي ده، او بعض مفسران وايي چي جمله د قال اني آه بيان دى د و اذبتلى ابراهيم نو كلمات دغه دي چي په دې ځاى كي ذكر كېږي يعني امامة، تطهير، البيت، ورفع القواعد والاسلام.

فائده:- د اهل السنة والجماعة په نيز د امامت څخه مراد نبوت دى او يا عام تر نبوت يعني من يؤتم به ويجب اطاعته.

پوه شه:- چي امامت د ابراهيم عليه السلام عام دى ولي خير البشر ﷺ ته خداى جل جلاله داسي فرمايلي دي ""اتبع ملة ابراهيم حنيفا فابراهيم عليه السلام نبي في عصره و مقتدى لكافة الناس الى يوم القيامة"" او شان الهي دى ټوله اهل اديان متفق دي پر تعظيم د ده حتى مشركينو د مكې به هم دا دعوه كوله چي موږ ملت ابراهيم يو، و ذالك فضل الله يؤتيه من يشاء ولنعم ما قيل، بقدر الكد تكتب المعالي، مصرع

فائده:- د ابراهيم عليه السلام فضيلت او مقبوليت خصوصا په امت كي د عليه الصلوة والسلام ددې څخه بايد و فهمول سي چي امت د عليه الصلوة والسلام په مخصوص عبادت كي چي لمونځ دى په اخري ناسته كي داسي وايې، **اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انک حميد مجيد**، او دا درود به جاري وي الى نفخة الصور.

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظّٰلِمِيْنَ (۱۲۴)

او ابراهيم عليه السلام وويل چي بعض زما د نسل څخه اولاد ته هم نبوت وركړه يا مقتدائيت وركړه، خداى جل جلاله په جواب كي دده وويل چي نسي پيدا كولاى زما عهد يعني نبوت او يا مقتداء وايي ظالمان خلك.

پوښته:- چي دا جواب الهي قبول د ابراهیم ﷺ د سوال دی رد نه دی او دې یه منتبه کړی په دې سره چي ستا په اولاد کي به ظالمان وي او هغو ته امامت نه رسېږي او ابراهیم ﷺ خو هم د ټولي ذریې لپاره خواست د امامت نه دی کړی په قرینه د من تبعیضي.

سوال:- ابراهیم ﷺ ولي د بعض اولادو تخصیص په دعا کي وکړي؟

ځواب:- ابراهیم ﷺ په عادت الهي پوهیدی چي ټوله خلک پر اسلام او یا پر عدالت او تقوی نه سره جمع کیږي.

پوښته:- چي که مراد په ا مامت سره نبوت سي نو مراد د ظالم څخه مطلق فاسق دي ولو کان مؤمنا لان المعصمت من المعصیة شرط في النبوة اجماعا. او که مراد د امامت عام تر نبوت وي یعني مطلق مقتدائیت او تنفیذ القول، نو مراد د ظالم څخه کافر دی ولي چي کافر مقتداء او امیر ګرځول وه مسلمانانو ته نه دی روا لقوله تعالی "ولن یجعل الله الکافرین علی المؤمنین سبیلا یعني باختیار الموءمنین فلا یرد، چي په هندوستان کي پر کروړونو مسلمانانو باندي هندوان او مشرکان امریت لري، وهکذا في الممالك الآخر وایضا قال الله تعالی ""ولا تطع منهم اثما او کفورا آه.

پوښتنه:- په نړۍ کي ډېر ظالمان او فاسقان سته چي واکي د آمریت په لاس کي لري نو "لاینال عهد الظلمین" څه معنی ده چي د ظالم څخه فاسق مراد دی ؟

ځواب:- مراد ددې چي د ظالم او فاسق خلک یعني مسلمانان دده په ظلم او معصیة کي اطاعت نه کوي کذا في المظهري، لقوله علیه السلام اطاعة المخلوق في معصیة الخالق،، رواه مالك واحمد.

پوښتنه:- خدای ﷻ وايي اطيعوا الله واطيعو الرسول واولی الامر منکم، نو د اولي الامر اطاعت بیله قید او شرطه واجب ګرځولی دی، او دغه رنګه په حدیث نبوي ﷺ کي راغلي دي، **اسمعو و اطیعو عبدا حبشیا آه"** یعني تاسي اورئ خبره د امیر او فرمان برداري کوئ دده که څه امیر ستاسي مربی وي حبشي، قال المظهري رحمه الله په جواب کې داسي ویلي دي چي دا آیت او حدیث خاص دی په هغه چا پوري چي امر دده د امر څخه د شرع مخالف نه وي قوله تعالی ومن ذریتي **قال المظهري تبعا للبیضاوي عطف علی الکاف اي بعض ذریتي**، او ده نور تفصیل نه دی ذکر کړی چي عطف یې پر کاف څرنګه صحیح کېږي او اعراب د من ذریتي څه دی، نو تفصیل د بیضاوي دقول دا دی چي د مجموع جار او مجرور عطف کړه اشاره ودې ته وکړه چي معطوف علیه کاف دی په اعتبار د محل نه په اعتبار د لفظ ولي حرف جر چي من دی مضاف الیه د جاعل لکه کاف چي دی نسي کیدای، نو پر تقدیر د جلا کولو د کاف د جاعل څخه دی منصوب محلا مفعول به دی اوس من ذریتي په تاویل د بعض هم مفعول به دی نو هغه سوال هم دفع سو چا چي کړی دی چي عطف پر ضمیر مجرور خو بېله اعاده د جار نه دی روا کما في کتب النحو وجه دفع یې داده چي من ذریتي خو پر محل د مجرور چي کاف دي عطف دي نه پر لفظ دکاف او اعاده د جار خو په عطف لفظي کي غواړي فافهم .

د تعجب وړ خبره:- عبیدالله که د یو کتاب نقل وکړي بېله حوالې وهغه کتاب ته نو حاسدان او بعض کتاب فروشان معلوم الحال وایي چي عبیدالله سارق دی نو دوي په شان کي د مظهري رحمه الله څه وایې چي ښخي په ډېرو ځایو کي عبارت د بیضاوي او قول دده راوړي او حواله هم نه کوي او ګاهي نادراً حواله وکړي .

شعر

هم يحسدو نني و شر الناس كلهم،
من عا ش يو ماً في الناس غير محسود

بیت

چشم بد اندیش که بر کنده باد عیب نماند هنرش در نظر

درویش وایي:- چي دا حسد د علماو د اوس څخه نه دی بلکه قديماً وحديثاً جاري دی ته د درمختار د اولي ورقي مطالعه وکړه چي څونه يې د حاسدانو څخه شکايت کړی دی، او دغه رنګه علامه مظهري عبارت د بيضاوي رح ببله حوالې داسي را نقل کړی دی ذرية فعلية او فعولة قلبت رائها الثالثة ياء من الدرر بمعنى التفرق، او فعلوئة او فعلية قلبت همزتهاياء من الذرء بمعني الخلق انتهي. ښه حاسده درويش به بيان نه په کښي کوي ته کتاب فروش حاسده يوځه بيان او حل يې وکړه او يا د حسد څخه توبه وکاږه.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او په ياد کړه هغه وخت، يعني واقعه د هغه وخت چي موږ وګرځول بيت يعني کعبه مبارکه،

پوهه:- چي بيت په اصطلاح ده قران علم بالغلبة دکعبي شريفي دي.

پوهه:- چي مثابة صيغه د ظرف خو ده نو مشتق د ثوب معني د رجوع سي نو معنى يې داده چي کعبه شريفه ځای د رجوع د خلګو ده شرقاً وغرباً جنوباً وشمالاً بلکه بعض د خلګو د پاره مرجع مرةً بعد اخرى ده، او

که مثابة مشتق سي د ثواب څخه نو يې معنی دا ده چي کعبه ځای د ثواب ده بحج او عمرة او صلاة قال رسو الله ﷺ علی ماورواه ابن ماجه صلوته اي الشخص في المسجد الحرام، بمائة الف صلوة امنًا چونکه مصدر دی نو مضاف محذوف دی يعني موضع امن، يعني د ازاره څخه د مشرکانو ولي چي مشرکانو هم تعرض پر اهل مکه نه کاوه او دابې ويل هم اهل الله.

او شا وخوا د مکي بې حملې کولې کما قال الله تعالی اولم يروا انا جعلنا حرما امنا ويتخطف الناس من حولهم، وقال رسول الله ﷺ يوم فتح مكة، ان هذا البلد حرمه الله يوم خلق السموات والارض فهو حرام بحرمة الله الی يوم القيامة وانه لن يحل القتال فيه لاحد ولم يحل لي الا ساعة من نهار، الی آخير الحديث رواه البخاري ومسلم بطوله برواية ابن عباس ﷺ

فائده:- مثابة چي د ثوب څخه مشتق سي په معنی د رجوع او دا معلومه خبره ده چي رجوع عود ثاني يا ثالث ته وايې نوللناس عموما څرنګه صحيح کېږي ولي ډېر داسي مسلمانان سته چي يواري حج ته ولاړسي دوهم واره يي تر مرګ حج نصيب نه سي.

واجاب عنه البيضاوي لقوله يثوبون اليهما اعيان افراد آه حاصل د جواب دادی چونکه مسلمانان ټوله په مسلماني که او په قصد کي د حج او عمرې شريك دي نو مثابة علی العموم صحيح، ولي حاجي که رجوع وکعبې ته ونه کړي ورور مسلمان خو يې حج ته سرې کال تللی دی نو د هغه حج د دمخنکي حج کونکي ګويا رجوع ده، لکن دې تکلف ته د روښ په نيز ضرورت نسته ولي د يو ښه جامع عالم په باره کي خلګ وايي چي فلانی عالم مرجع الطلباء دی نو ددې وجه څخه دا معنی نه ده چي ټوله طالبان وته د استفادې لپاره ورځي بلکه معنا يې دا ده چي فلانی عالم مستحق ددې دی چي ټوله طالبان استفاده د علم

ځندي وکړي فکذا قوله مثابة للناس يعني کعبه شريفه مستحق ددې ده بیا بیا رجوع ورته وکړي.

فائده:- بعض مفسران وايې چي کعبه ځای د امن دی په دې معنی چي څوك چي زيارت ته د بيت الله ولاړسي په نيت د حج او حج وکړي هغه په امن کي دی د عذابه د آخرت لما ورد في الخبر ان الحج يجب ماقبله يعني من المعاصي.

فائده:- ابن الشيخ رحمة الله عليه وايي محو کول د معاصي قبلې دو په حج سره مخصوص دی په حقوق الله سره لکه لمونځ او روژه وغيرها لکن حقوق الناس فلايمحو بالحج، لکن په کافي کي او په تفسير کي د فاتحه دعلامه قناري وايې چي په شپه کي د مزدلفه چي عليه السلام په باره کي د عفو د حقوق الناس وحاجي ته دعاء وکړه هغه دعاء يې هم قبول سوه، يعني په دې معنا چي خدای جل جلاله د حاجي له خوا عوض ورکوي په جنت کي وهغه چا ته چي پر حاجي حق مال لري وهو الصحيح.

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرٰهِمَ مُصَلًّى ط

او تاسي ګرځوي له مقام ابراهيم عليه السلام څخه ځای د لمانځه.

پوښته:- چي چونکه واتخذوا امر او انشاء ده عطف يې پر جعلنا البيت آه، چي اخبار دی نه دی صحيح، نو د ټولو مفسرانو رح دا اتفاق دی چي د عطف لپاره د قلنا تقدير غواړي، ای وقلنا اتخذوا، او بيضاوي رحمة الله عليه داهم توجيه کړې ده چي که جمله د اتخذوا چي پر انشائيه پربېږدي، او عطف يې کړي پر اذکر چي عامل وو په ظرف د جعلنا البيت هم صحيح دی، چي عطف د انشاء پر انشاء به راسي، او بيضاوي رحمة الله عليه دا احتمال هم

بیان کړی دی چي و اتخذوا دي جمله وي او معطوف پر مقدر دي وي، ای توبوا الیه واتخذوا آه، نو پر دې تقدیر دا امر د استحباب دی، یعني خاص پر مقام ابراهیم لمونځ کول مستحب دی، او که چېري مراد دوه رکعته د طواف سي نو نفس دوه رکعته لمونځ وروسته تر اوو شوطو د طواف واجب دی په نیز د امام ابو حنیفه رحمه الله او امام مالك رحمه الله او دلیل یې همدغه آیت دی ولي چي امر مطلق لپاره د وجوب دی، په هر ځای کي د مسجد الحرام چي ګذاري بلکه خارج المسجد هم روا دی کذا في کتب الفقه.

تفصیل هذا الآیة، درویش وایي چي بیان ددې آیت او دفع د اختلاف مفسرین رح په بیان کي د مراد د مقام ابراهیم علیه السلام څخه په دې ډول دی، چي بعض مفسرین رح وایي چي مراد له مقام ابراهیم علیه السلام څخه ټوله مسجد حرام دی، او بعض مفسرین رح وایي چي مراد ټوله حرم مکي دی چي شامل مسجد حرام ته هم دی.

درویش وایي:- چي پر دې تفسیر مراد له لمانځه څخه دوه رکعته د طواف دي چي په نیز د امام اعظم رحمه الله واجب دي کما مر آنفاً نو په دې آیت توسعه ده پر طواف کونکي چي دوه رکعته د طواف په هر ځای کي چې کوي، او بعض مفسرین رحمه الله وایي چي مقام ابراهیم علیه السلام هغه ډبره ده چي ده پښه پر ایښې ده د اسماعیل علیه السلام ماینې چي دده مرور کېده دده سر او ږیره وریرېوله، او بعض مفسرین رحمه الله وایي مقام ابراهیم هغه ډبره ده چي ابراهیم علیه السلام او اسماعیل علیه السلام بناء د بیت الله کوله او دېوال یې لوړ سو چي د ابراهیم علیه السلام لاس نه ور رسېدی، نو دغه ډبره یې راوړه او ابراهیم علیه السلام به پر ودرېدی او دا ډبره به په قدرت د خدای جل جلاله پورته کېده څو به ابراهیم علیه السلام ډبري او ختي چي اسماعیل علیه السلام به ورکولې پر دېوال د کعبې شریفي به یې ایښوولې او بېرته به ډبره کښته راتله او بیا به اسماعیل علیه السلام ډبري او

ختمي پلار تـه ورکـولې او بېرتـه بـه ډبـره پورتـه کېـدل وهکـذا الی ان تـم الجـداران الاربعـة للبيـت الشـريف، او پـه دې ډبـره کـي اثـر د قـدمينو د مبـارکينو د ابـراهيم عليه السلام نقـش وو لكـن د ډېـر مسـه كـولـو څخـه د خلكـو اثـر القـدمين اوس ډېـر کـم معلومېږي، او ابـراهيم عليه السلام او اسـماعيل عليه السلام بـه پـه وخت کي د بناء البيت ډاسي داعا كوله "ربنا تقبـل منـا انـک انـت السـميع العليم، او دا ډبره به په زمان قديم کي متصل بالبيت وه يعني هغه ځای چي اوس امام المسجد الحرام هغه ځای ته نژدې درېږي ولي چي په عصر قديم کي دکعبې زائرين او طواف كونكي كم وه، نو دوه ركعتـه واجب د طواف بـه هغـې ډبري تـه نژدې کېدلـه او طواف کونکو بـه طواف هـم کـاوه يعنـي اذدحام نه جوړېدی وروسته چي طواف كونكي ډېر سوه، نو هغـې ډبري تـه نژدې د لمونځ کونکو تر منځ ډېر اذدحام جوړېدی، نو يې مقام ابراهيم عليه السلام نقـل کـړی هغـه ځـای تـه چي د مطـاف څخـه ښـه ګوښـه د هينـدارو پـه ګنبـد مانند ښېښه کي کښېښنود .

درویش وایي:- چي تر دې اوس هجري سنه (۱۴۲۰) لـه مخو کلو کي يعني پنځه ويش كاله د مخه چي درويش بـه حـج تـه سـفر كـاوه نـو چي طواف به مو وکړی، نو د طواف ګاه څخه به ووتلو څو ګامه وروسته به مقام ابراهيم تـه ورغلو او هلتـه بـه مـو واجب دوه رکعتـه بيلـه ډېـر اذدحامـه اداء کړه، لکن په اوسنۍ زمانه کي چي زائرين د كعبې مكرمې نهايت ډېر سوه نو حکومت سعودي مطاف ډېر فراخه کړی چي مقام ابراهيم عليه السلام پـه منـځ کي د مطاف راغلی .

د حاجيانو غلطي:- د بعض بيعلمـه او جاهلانو حاجيـانو دا عقيـده وي چي واجب د طواف خامـاخوا پـه مقابـل او نژدې ومقـام ابـراهيم عليه السلام تـه حاجي پسله طواف ګزاري، نو دوئ پنځه يـا شپږ كسـه سره ملګري سي او

لاسونه سره ورکړي او يو سړی يې د مقام ابراهيم عليه السلام سره پر لمانځه ودرېږي هغه چي لمونځ وکړي بيا بل پر لمانځه ودرېږي وهکذا، او بلي خوا ته د طواف کونکو سېلاب را روان وي، نو ددغه لمونځ کونکو سره ټېلې او ټنبې وي، بعض وخت لمونځ کونکی غځار کړي.

درويش وايي:- چي د جهل او بېعلمی دغه نتيجه ده ولي چي واجب د طواف خو په ټوله مسجد حرام کي روا وه بلکه په حضور د زړه بې اداء کړي وای خير، هرکس که ديوانه باشد مېگويد که ديوانه ديگران نند

او بعض مفسران رح وايي چي په زمانه کي د طواف د ابراهيم عليه السلام مقام ابراهيم په جبل ابي قبيس کي پټ سوی و، نو چي ابراهيم عليه السلام او اسماعيل عليه السلام د بناء البيت څخه فارغه سوه نو خدای جل جلاله و ابراهيم عليه السلام ته امر وکړی چي ته اعلان د حج البيت وکړه په خلگو کي نو ابراهيم عليه السلام وويل چي زه څرنگه د حج اعلان وکړم او زه په منځ کي د غرنو يم، او هيڅوك حاضر نسته، خدای جل جلاله ورته وويل چي پر تا يې نعره ده او پر مايه رسول دي، نو جبرائيل عليه السلام وابراهيم عليه السلام ته ښوونه وکړه چي د فلاني غره څخه دغه ډبره را وباسه او پر هغې ودرېږه او اعلان د حج وکړه، نو ابراهيم عليه السلام چي پر هغه ډبره ودرېدی هغه ډبره پورته سوه حتی چي پر ټولو غرونو د نړۍ لوړه سوه ابرهيم عليه السلام داسي اعلان وکړی " يا معشر المسلين ان ربکم بنی لکم بيتا و امرکم ان تحجوه فاجابه الناس من اصلاب الآباء وارحام الامهات لبيك اللهم لبيك الی آخره، و اول من اجاب هذا النداء اهل اليمن، او هم دا سبب دی چي په هر عصر کي اهل اليمنن اکثر الناس حجاً دي ولذا قال عليه الصلوة والسلاو الايمان يمان، د يمنيانو دا شرافت کافي دی بلکه علاوه پر دې دا شرافت هم د يمنيانو په برخه دی چي خير التابعين اويس القرني رحمة الله عليه هم د يمن دی واليه اشار النبي صلى الله عليه وسلم "اني لاجد نفس الرحمن من اليمن"

نو چي چا اجابت د بلني د ابراهیم ﷺ یو وار کړی وي هغه به یو وار حج ته ځي، وهکذا تر هر څو واره پوري، او چا چي اجابت الدعوت نه وي کړی هغه به حج د بیت الله شریفي موفق نه نسي .

درویش وایي:- چي دا وو بیان او تفصیل د مقام ابراهیم ﷺ چي د مختلفو کتابو د تفاسیرو مبارکه و ستاسي وحضورته پېش سو، اعني بکتب التفاسیر، **تفسیر الامام القرطبي** رحمة الله علیه **وتفسیر الامام الرازي** رحمة الله علیه **المسمی بالتفسیر الکبیر، والتفسیر البیضاوي، والتفسیر روح البیان و روح المعاني، والتفسیر المظهري وتفسیر الامام البغوي** رحمة الله علیه .

درویش وایي:- چي دا تفصیل او وروسته تفصیل به په یوه تفسیر کي څوك مجموعاً نه کړي پیدا ، ولله الحمد .

درویش وایي:- چي که څه هم بعض بیان والي د مقام ابراهیم ﷺ د بل بعض څخه خلاف دی لکن د هر یوه جلا امکان سته .

درویش وایي:- چي هم دا اوس تفصیل او بیان د مقام ابراهیم پر قول د هغه مفسر چي وایي چي مقام ابراهیم هغه ډبره ده چي پر هغې ډبري ابراهیم ﷺ پښه کښېښول او دا سماعیل ﷺ ماینې د ده ږیره او سر ور پري ولی، التفصیل، علی ما في الکتب المعتبرة من التفاسیر وکتب الاحادیث الشریفه او ابراهیم ﷺ ته چي خدای ﷻ د اور د نمرود علیه اللعنة نجات ورکړی نو په امر د نمرود وترك ته د عراق مجبورسو، نو هغه وو چي دی او ساره او هاجره اولاً د څو مدې لپاره په حران کي تم سوه او وروسته یې بیا هجرت و مصر ته وکړی چونکه مصر ورته نا موذون ځای ښکاره سو څه مده وروسته یې هجرت و مقرالانبیاء علیه السلام یعني شام ته وکړی او په شام کي یې خپله اقامت ګاه وټاکل .

نو بغوي د سعيد بن جبيره څخه او هغه د ابن عباس ﷺ څخه داسي روايت کړی چي ابراهيم ﷺ کله چي اسماعيل ﷺ رضيع و سره د مور هاجرې ﷺ د مکې وخالي او بې اوبو شېلې ته راوستل يعني په غوښتنه د سارې ﷺ او په حکم د خدای ﷻ او هورې يې د يوې درختي لاندي کښېنول او يو څه خرما او يو ژی اوبه يې ورته کښېښولې او ځندي ستون سو، د شام پر خوا هاجرې پسي نارې کړې "الى من تتركنا في هذا الوادي الذي ليس فيه انس ولا ماء" مور چاته پرېږدې په دې شېله کي نه په دې کي د الفت څوك سته او نه هم اوبه، ابراهيم ﷺ د زړه له درده او د سترګو د اوښکو له سببه هغې ته جواب نه کړی ور بيا هاجرې ﷺ ورته وويل آالله امرك بهذا، ابراهيم ﷺ د سر په اشاره جواب د "نعم" ورکړی يعني هاجرې ﷺ ورته وويل آيا خدای ﷻ ته امر کړې چي ما او رضيع زوئ اسماعيل دلته پرېږده، ابراهيم ﷺ د سر په اشاره ورته وويل چي هو، نو هاجرې ﷺ وويل "اذا لا يضيعنا"، نو چي خدای ﷻ امر کړی يې نو مور خدای ﷻ نه ضائع کوي، ابراهيم ځندي ولاړی او تر جبل ابي قبيس چي نهام سو نو داسي يې وويل" رب اني اسكنت من ذريتي بواد غير ذرع" الآية " او دعا يې هم وکړه "رب اجعل هذا بلداً آمنا الآية " نو هاجرې ﷺ خرما څه څه وخوړله او اوبه بې هم څيښلې او د حيرت او دهشت شپې او ورځي يې په دغه شېله کي تېرولې، اخر الامر خرما او اوبه دواړه ختم سوه، او د هغه په اثر ددې شيدې هم ختمي سوې او اسماعيل هم وږی او هم تږی سو او په ريګو کي به لغښتی هاجره ﷺ د زوئ ددغه حالت په لېدو سره ناقراره سوه، نو نژدې غر چي د صفا په نامه يادېږي، ولاړه په دې اميد چي ګوندي يو څوك پر شا وخوا ووينې او کومك ځندي وغواړي شا وخوا يې وکتل څوك په نظر نه ورغله، او په عين حال کي به يې وخپل زوئ ته کتل

يعني چي مړ سو او كه ژوندى دى (له دې سببه حاجيان چي د صفا پر غره ودرېږي تر اوسه پوري د كعبې پر خوا ګوري) وروسته هاجره ﷺ د صفا له غره څخه راكښته سوه او لاندي ډېره ژوره شېله وه نو په ځغاسته تر هغې شېلې تېره سوه، او بيا په عادي تګ نژدې غره ته چي مروه يې نوم و ولاړل چي شاه وخوا وګوري خو هورې يې هم څوك نه وليدى بيرته نا اميده د صفا پر خوا روانه سوه څو شېلې ته ورسېدله بيا په ځغاسته ځندي تېره سوه د صفا غره ته ورسېدله شاه وخوا يې وكتل او د زوئ پر خوا يې هم وكتله زوئ يې په هغه اضطرابي حالت كي وليدى، حاصل دا چي اوه واره هاجره پر هيئت مذكوره د صفا او مروه تر منځ تګ او راتګ يې وكاوه چي په جاهليت او اسلام كي دغه تګ او راتګ باقي پاته وو، او عليه الصلواة والسلام او اصحابو كرامو ﷺ هم دغه ځغاستي كړي دي او خداي ﷻ په بيان كي د سعي بين الصفاء والمروة دا ايت هم نازل كړى دى "ان الصفاء والمروة من شعائر الله الآية " او دا سعي واجب ده په حج كي ركن د حج نه ده عند ابي حنيفة رحمه الله

درويش وايي:- چي په ابتدائي حجو كي زما هغه شېله هم پر هغه پخواني حال د شګو ډكه باقي وه، او حاجيان به په ځغاسته تر هغې شېلې تېرېدله، لكن اوس حكومت سعودي هغه شېله ډكه كړې ده او په ښه زيبا ډول يې د صفا او مروه مابين فرش كړى دى، او د صفا او د مروه څخه د تګ او راتګ لار يې هم سره جلا كړې ده، نو د شېلې هغه نام او نشان خو نسته البته د شېلې ځاى تر نورو ځايو لږ كښته دى مګر سعودي لپاره د احتياط پر يوه سر د شېلې او پر بل سر د شېلې ودواړه طرفه ته زرغونه ميلان نصب كړي چي په هغو سره حاجيانو ته د شېلې معلومات كېږي او ددې دوو ميلو په هر طرف كي په ځغاسته تېرېږي، او دا طريقه به تر الى

یـوم القیامـة پـوري جـاري وي، ان شـاء الله تعـالی، خـو اخـر د قصې د هاجرې ﷺ دادی چي دې چي اوه شوطه پوره کړه او اخري شوط کي پر مروه ولاړه وه او د خپل زوئ وخوا ته يې کتله یو اواز يې واورېدی چي وې کتله یو سړی یعني جبرائیـل ﷺ پـه رنګ د سړي پر هغـه ځای چي ددې زوئ پروت و، او ددې ځای نوم زمزم و، خپله پونده يې کښېښودله نو د مځکي ځخه اوبه را وغورځېدلې هاجرې را میدان کړه چابك چابك يې پر هغه باندي خاوري را وګرځولې او په غبرګو يې و ژي (ګوډي) تـه اوبه اچولې او د چینې مابین يې غاروی، او پـه حدیث صحیح کي راغلي دي چي علیه الصلواة والسلام وويل "رحم الله ام اسمعیل لوترکت زمزم لکان عینـاً معیناً او کما قال" یعني خدای ﷻ دي رحم وکړي پر مـور د اسماعیل ﷺ کـه دې پرې ایښي وای زمزم پر خپل حال یعني خاوري يې نـه وای پر راګرځولي او پـه غبرګو يې اوبـه نـه وای ځندي اخستي نـو زمزم بـه داسـي چینـه وای د مځکي پر مخه به بهېدلای، بعض ناپوه جاهلان وايي نـه پوهېږي چي زمزم د هغه ځای نـوم دی او د دوئ جاهلانو دا خیـال دی چي د زم زم معنی داده چي ودرېږي لکن دوئ هغه لفظ چي پر درېدو دلالت کوي خو ضم ضم دی زمزم نه دی، خیر هاجرې اوبه وڅښلې او کوچني يې پـه غیږ کي ګر ځیدله چي یو ځای به يې یو شین وابښه پیدا کړی هغـه بـه يې خوړی او بیرتـه يې شیدې په تیو کي پیدا سوې خپل زوئ بې په مړاوه او شپې او ورځې بې تر هغه درختي لاندي چي زمزم ته نژدې وه تېرولې.

فائده: د زمزم ځاه دخدای ﷻ یو نخښـه ده چي دا پـه لکو حاجیـانو تـه اوبه ورکوي بلکه نـن صبا د مکي والـو پـه هرکـور کـي د زمـزم اوبـه څښـل کېږي بلکه سعودیانو د مکي شریفي څخه پـه ذریعـه د پیپـو دزمـزم د ځاه څخه اوبه مدینې منورې ته هم نقل کړي دي چي هورې هم ټولـه زائرین هغه

اوبه څیښي، او ټولو کورو ته د مدینې منورې د څیښلو لپاره هم د زمزم اوبه استعمالیږي.

فائده:- فقهاء او مفسرین او محدثین رح وایي چې د زمزم اوبه د جنت تر اوبو هم مشرفي دي ولې چې څه وخت چې جبرائیل ﷺ علیه الصلواة والسلام معراج ته بیوی، او زړه یې ځندي راوکښی د زمزم په اوبو یې ور پرې وی او د جنت څخه یې د ځانه سره د جنت اوبه را نه وړې.

قصه معترضه:- تاریخ وایي چې د جاهلیت په وخت کي ډېره پخوا یو نر او یوې ښځي په داخل کي د کعبې د خوني زنا سره وکړه او خدای ﷻ دوئ دواړه ډبره کړه نو د جاهلیت خلګو نر د صفا او ښځه د مروا پر غره ودروله لپاره د عبرت رفته رفته په مرور د زمانو شیطانانو په زړو کي د هغو دا ورواچول چې تاسي دا بتان مسحه کوئ کرار کرار شیطان ودې حد ته دوئ ورسول چې دې دوو بتانو ته اهل جاهلیت سجدې کولې او خدایان یې وګرځول، او دا کار او عبادت جاري وو چې په فتح مکې کي دا بتان سره د هغو بتانو چې پر شا وخوا د کعبي شریفي ولاړ وه ټوک ټوک سوله.

پاته قصه: مظهري او روح البیان وایي چې د جرهم د قبیلې چې عرب وه او صحرانشینه وه، د دوئ یو قافله د تجارت لپاره د مکې چې پخوا یې نوم بکه وه پر لاندي لارباندي تېرېدله چې دوئ مرغان ولیدله چې شاء وخوا د زمزم د څاه ګرځېدله، نو دوئ په خپلو کي سره وویله چې مرغان خو بې اوبو نه ګرځي نو یو یا دوه کسه یې را واستول چې تاسي وګورئ چې په دې غرو کي خو کومه چینه نه ده پیدا سوې خلګ چې راغله که ګوري هاجره زوئ یې په غېږې کي د زمزم سره ناسته ده نو خلګ ولاړه

قافله والا يې خبر کړه هغه راغله او هاجرې ؓ ته يې وويل که ته موږ ته ددغي چينې اوبه راکوې نو موږ خپلې کډې راولو او دلته به خېمې يا کېږدۍ ودر وو او دا چينه به هم پسې جوړه کړو يعني چې څاه ځندي جوړه سي، هاجرې د وهشت د دفعې لپاره ددوئ د کډو راتګ غنيمتٌ وګڼړه او دوئ ته يې وويل چې اوبه خو درکوم اما د ملکيت دعوې به يې نه کوئ هغو ورته وويل چې بېخي صحيح ده هغه خلګ دلته تم سوه او په کډو پسې يې څو کسه واستول کډې ښځې او کوچنيان يې راوستل، او خېمې يا کېږدۍ يې نصب کړې او هاجرې ته يې هم يوه خيمه او د اواريدو بعض شيان ورکړه، او د زمزم پر څاه باندې يې څه کار وکړی چې اوبه يې ډېرې سوې او قافلې وال په خپل تجارت پسې ولاړه خير رفته رفته په مرور د ايامو د ابراهيم ؑ زوئ خداي ﷻ لوئ کړی او عربي ژبه يې هم د دغو جرهمو څخه زده کړه اوپه کرار کرار د ختو کورونه جوړ سول، او اسماعيل ؑ چې ځوان سو په هغو جرهمو کې يې واده وکړی، او مور هاجره يې وفات سوه تر دغه وخته پورې ابراهيم ؑ د خپل زوئ و ملاقات او د ماينې و ملاقات ته سارې نه پرېښود، اخر الامر هغې اجازه ورکړه چې ولاړ سه لکن دآسه به نه کښته کېږې ولې چې ساره د هاجرې په مرګ نه وه خبره، نو ابراهيم ؑ چې د بکې شېلې ته راغلی که ګورې کلې او کورونه جوړ سوي دي، نو د چا څخه يې پو ښتنه وکړه چې دا سماعيل کور کوم دی خلګو ور وښودی ابراهيم ؑ چې کورته ورغی نو اسماعيل ؑ نه وو نو د ښځې څخه يې پوښتنه وکړه "اين زوجك" ميړه دې چېرې دی؟ هغې ورته وويل چې ښکارته تللی دی. او دِ اسماعيل ؑ داکارو چې د حرم د سرزمين څخه به وتی په حل کې به يې ښکار کاوه او ماښام ته به راغلی نو ابراهيم ؑ هغې ښځې ته وويل خو نو مړور يې ده او ښځې خو نه پېژندی

"هل عندك ضيافت" ته د ميلمستيا شی لرې يعني چي ما مېلمه کړئ هغې ورته وويل يا شی نسته، نو ابراهيم ﷺ پوښتنه د معاش او اقتصادي حالت ځندي وکړه هغي ورته وويل چي د معشيت ډېره تنگي ده، نو ابراهيم ﷺ هغې ښځي ته وويل چي مېړه دي راسي زما سلام پر ووايه او نوم يې نه ور وښو او نه ښځي ځندي پوښتنه وکړه چي ستا نوم څه دی خير ابراهيم ﷺ ولاړی ، مازديگر چي اسماعيل ﷺ وادي ته راغلی د ټولي شېلې څخه خوشبوئي ولاړېدله او د خوشبوئي تاثير دده د کور پر خوا و، دی پوه سو چي زما پلار خليل الله به راغلی وي، نو د ماينې څخه يې پوښتنه وکړه چي زموږ کورته نن څوك راغلی و، ښځي د سپکاوي په لهجه ورته وويل يو سپين ږږی راغلی او ستا پوښتنه يې وکړه، نو اسماعيل ﷺ ورته وويل نو يې څه نه در ته وويل هغې ورته وويل هغه سړي دا وويل چي مېړه دي راسي زما سلام پر و وايه او دا ورته ووايه چي د دروازې چار چوب دي بدل که اسماعيل ﷺ ورته وويل هغه زما پلار و زما پلار د دروازې د چار چوب څخه مطلب ته يې په کنايه زه ستا په طلاق امر کړی يم ځه ولاړه سه خپل کورته يعني پر ما طلاقه يې، او بيا اسماعيل ﷺ بله ښځه په هغه قوم کي وغوښتل او واده يې وکړی، څه موده وروسته ابراهيم ﷺ بيا د ساری ﷺ څخه اجازه وغوښتله چي زه به ولاړسم خپله ترکه به وگورم بيا هغې دا شرط پر عائد کړی چي د آسه به نه کښته کېږي .

درویش وايي:- د هغو ښځو دغسي حال دی چي شايد ابراهيم ﷺ به ساری ته د مخه وار ويلي وي چي هاجره وفات سوې وه مگر بيا هم ساره پر بد گمانه وه چي ابراهيم ﷺ د آسه کښته سي نبايد چي د هاجرې سره يې نوره معامله نسي پيدا خير خو ابراهيم ﷺ مکې ته راغلی د اسماعيل ﷺ په کور کي بله ښځه ناسته وه نو ده د اسماعيل ﷺ پوښتنه ځندي

وکړه هغې ورته وويل چي هغه ښکار ته تللی دی او ورته وه يې ويل چي انشاء الله ژر به راسي راکښته سه يرحمك الله، ابراهيم ﷺ ورته وويل چي "هل عندك ضيافة" هغي ورته وويل هو نو يې شيدي او غوښي ورته را واخستې ابراهيم ﷺ هغه وخوړلې او دعاء د برکت يې ورته وکړه (په شيدو او غوښو کي راوي وايي که ددې ښځي په کور کي ډوډۍ وای غلمينه يا وربشنه يا خرما او ابراهيم ﷺ دعا د برکت ورته کړې وای نو مکه به اکثر د ښارو وای په مځکه کي "بُراً او شعيراً او تمراً) او ابراهيم ﷺ د ښځي څخه پوښتنه د عيش وکړه هغې ورته وويل الحمدلله نحن بخير وسعة، نو بيا ښځي ورته وويل چي ته را کښته سه زه به دي سر او ږيره در پرېمينځم ابراهيم ﷺ ورت وويل د کښته کيدو اجازه نه لرم نو هغي ښځي يو غټه ډبره را ګيل کړه او د آس ويوه طرف ته يې کښېښول او ابراهيم ﷺ پر آس سپور يوه پښه يې پر هغه ډبره کښېښول ښځي د هغه طرف سر او ږيره ور پرېوله او بيا وهغه بل طرف ته ور واوښتل هغه بل طرف يې ور پرېولی او وښځي ته يې وويل چي مېړه دي راسي زما سلام پر وايه او وروسته ترسلامه ورته ووايه چي د دروازې چار چوب دي اوس سم دی ښه يې مضبوط ساته (راوي وايي چي په دغه ډبره کي د ابراهيم ﷺ ده دواړو پښو اثر پيدا سو) نو څه وخت چي اسماعيل ﷺ کورته راغلي بيا د پلار بوئ پر ولاړسو نو يې مايني ته وويل چي نن کورته يو څوك راغلی وو مايني ورته وويل چي يو سپين ږيري حسن الوجه او چي ډېره ښه خوشبو يې وه سړی راغلی و، فقال كذا كذا يعني هغه مخکنی خبري د ابراهيم ودې ته او د دې وه ابراهيم ﷺ ورته بيان کړې، او مايې سر او ږيره ور پرېوله او دا هم دده د مبارکو پښو اثر دی په دغه ډبره کي نو اسماعيل ﷺ ورته وويل چي هغه سپين ږيری زما پلار ابراهيم ﷺ و او ته زما د دروازې عتبه يې نو يې

زه امر کړی یم ستا په خوندي کېدو سره، او څو کلونه وروسته بیا ابراهیم ﷺ د مکې پر خوا را روان سو په امر د خدای ﷻ نو څکه دا وار د چا څخه اجازه نه وغوښتل مکې ته راغلی اسماعیل ﷺ تر یوې درختي لاندي ناست و او غشي يې جوړول نو چي فراق زده پلار ئې ولیدی په الهام سره خدای ﷻ په وپېژندی نو ور ولاړ سو اسماعیل د خپل پلار احترام وکړی او پلار دی په خپل څګر پوري ونیوی او مفسرینو ددې ملاقات مجمل بیان داسي کړی دی" فضعا کما یضع الوالد باالولد والولد بالوالد"، نو وروسته يې اسماعیل ﷺ ته وویل چي خدای ﷻ په یو کار امر کړی یم ته زما کومك کوې اسماعیل ورته وویل "نعم" یعني هو نو ابراهیم ﷺ ورته وویل چي زه خدای ﷻ امر کړی یم چي دلته یوه خونه لپاره د عبادت د خدای ﷻ جوړه کړم "وفي الحدیث الذي رواه مالك عن انس ﷺ قال قال رسول الله ﷺ الرکن، اي الحجر الاسود، والمقام، اي مقام ابراهیم یاقوتان من یواقیت الجنة وهکذا روي عن ابن عمرﷺ.

پوښتنه:- ابراهیم ﷺ ولي هاجره او ددې رضیع زوئ په داسي ځای کي پرېښول چي نه انسان وو او نه اوبه.

ځواب:- څه وخت چي ساری زوئ راوړی چي نوم يې اسحق ﷺ ابراهیم ﷺ کښېښو او هاجرې هم زوئ راوړی چي نوم يې اسماعیل کښېښو نو د ساری قصد په وسو او هغې دا ورته وویل چي هاجره او زوئ ددې به د بکې په غرو او شېلو کي اړدې او پرېږدې.

پوښتنه:- په داسي ځای کي د یوې ښځي او رضیع د هغې پرېښول خو مرادف د قتل دي نو ابراهیمﷺ ولي د ساری په خوله دا کار وکړی.

ځواب:- ابراهیم ﷺ ته د خدای ﷻ له خوا څخه امر داسي راغلی چي د ساری خواهش ور پر ځای کړه او د خدای ﷻ حکمت دا و چي د بکې وچه شېله یو وار په انسانانو اباده کړي او بیا تعمیر د هغې بیت الله چي په طوفان نوح کي اسمانوته پورته سوی وه از سر نو کړي" والله علیم حکیم ولیس لاحد حق الاعتراض علی مایفعله المولی عز وجل.

فائده:- پوه سه چي ابراهیم علی نبینا علیه الصلواة والسلام چي مرتبې ته د خلیل الله رسېدی د څونه امتحاناتو او تکلیفاتو سره مخامخ سو، مقابله د نمرود لعین، او بیا په اور کي غورځول دده او له اور څخه ده نجات پیداکړی، وترك الوطن او هجرت ته چي یو عظیم الم جسماني دی مجبور سو او دی او دده همسره ساری ﷺ دوه په دوه یې هجرت وشام ته وکړی، او بیا په پرېښولو د خپلي بلي همسري یعني هاجره ﷺ او ددې رضیع زوئ اسماعیل ﷺ په شېلې کي د بکې چي قدیم نوم یې و د مکې مکرمې د خدای ﷻ له خوا څخه مکلف سو او هغه تکلیف هم ابراهیم ﷺ برداشت کړی ددې ټولو تکلیفو او جسماني ازارو سره ابراهیم ﷺ په مقام درضا بمایضع الله جل سلطانه" به خوشحاله او مستقیم وو، زیرا که ضرب الحبیب زبیب، برا حتی نه رسید انکه زحمتي نه کشید.

او دا هم د ابراهیمي وقائع څخه بداهةً معلومه سو چي د رب جل وعلا قرب او دوستي مسخره نه ده، "وقد ورد في الحدیث الصحیح النبوي ﷺ اشد الناس بلاء الانبیاء ثم الاولیاء ثم الامثل فالامثل" بیت

هم خدا خواهي وهم دینائ دون　　　این خیال است ومحال است وجنون

وقال الاخر

بقدر الکد تکتسب المعالي　　ومن طلب العلی سهر اللیالي

او بل شاعر وایي

چا ویل چي په درياب کي درر نسته اوباز غواړي چي ځان ورسوي پای ته

درویش وايي:- چي په دې باره کي يو مکتوب۶۴ د امام رباني مجدد الف ثاني شيخ احمد السر هندي قدس سره ډېر موزون او په زړه پوري دی او د درویش د خبرو تائيد کوي او د ابراهيم ﷺ د حالاتو عکاسي کوي دا مکتوب و شيخ فريد رحمه الله ته صادر کړی دی، **سلکم الله سبحانه وعافاکم في الدارين بحرمة سيد الثقلين عليه وعلى اله الصلوات والتسليمات،** لذت والم دنيا بر دو قسم است جسماني وروحاني هر چيز که جسد را دران لذت است روح را ازان الم وهر چيز که جسم ازان مستالم است روح را ازان التذاذ است، پس روح وجسم نقيض يکديگر باشند ودرين نشئات، يعني حياة دينوي که روح بمقام جسم تنزل نموده است و گرفتار جسم وجسماني شده روح نيز حکم جسم پيدا کرده بلذت او متلذذ گشته است وبالم او متالم، اينست مرتبه عوام کا لانعام، کريمه،" ثم رددناه اسفل السافلين درشان ايشان صادق است ، والي هزار والي اگر روح ازان گرفتاري خلاص نشود، وبه وطن اصلي رجوع ننمايد،پايه آخر آدم است وآدمی گشت محروم از مقام محرمي يعني دوستي ومحبت الهي وعشق خداوندي،

گر نه گردد باز مسکين زين سفر نيست ازوی هيچ کس محروم تر

يعني از انوار صفاتي وذاتي از بيماري روح است که الم خود را لذت مي انگارد ولذت را الم مي شناسد در رنگ صفراوي، که بواسطه علت صفرا شيرني را تلخ ميابد پس بر عقلاء فکر ازاله اين مرض لازم است تا در الام و مصائب جسماني خرم وشاد ان باشد و زندگاني نمايد،،

بيت

از پي اين عيش وعشرت ساختن صد هزاران جان ببايد باختن،

وچون نيک ملاحظ کرده ميشود معلوم ميگردد که اگر درد نيا درد و الم ومصيبت نمي بود بچيزي نه مي ار زيد ظلمت انرا وقائع وحوادث زائل ميگردا ند تلخي حوادث در رنگ تلخي داروي نافع است که ازاله مرض مينمايد، محسوس اين فقير شده است در دعوتهاي که طعام مى پزيرند وخلوص نيت نمي توانندکرد، و جمعي از طعام خواران بشکوي ميخزند ومنقصت طعام

وصاحب طعام مینمایند وصاحب طعام را ازین معنی شکستگي دل حاصل میگردد، وهمین شکستگي صاحب طعام ظلمتي را كه در طعام رفته بواسطه عدم خلوص نیت ازاله مینمایند و درمعرض قبول مي ارند اگر شکوه آن جماعت نمي بود و انکسار قلب صاحب طعام نمي شد طعام سرا سراز ظلمت وكدورت بود احتمال قبول را در آنصورت چه گنجایش پس مدارکار برشکستگي وا واره گي آمد وماناز پرور دگان جویان عیش وتنعم را مشکل کاریست، **وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون** نص قاطع است وعبادت عبارت از تدلل و انکسار است پس مقصود از خلقت انسان خواري او است علي الخصوص مسلمانان ودینداران که دنیا سجن ایشانست در زندان عیش جویان بودن از عقل دور است پس ادمی را از مشق محنت کشي چاره نبود واز ورزش بار برداري گذرنه حضرت حق سبحانه وتعالي مابي طاقتان را بر این معنی استقامت فرماید بحرمت سید البشرﷺ .

ډروېش وايي:- دا وو د ملغرو او د جواهراتو ډك امېل چي مجدد الف ثاني رحمة الله علیه زموږ په غاړه کي راوچوی، لکن لیت شعري من یعمل به" وینظر الیه بنظر الوعظ والنصیحت ومن الله التوفیق للعمل بامثال هذه الموعظة من علماء الامت المرحومة واولیاء حضرت الحقیقة رحمة الله علیه

وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَـٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

او موږ وصیت وکړی یعني امر مو وکړی ابراهیم علیه السلام او اسماعیل علیه السلام ته چي تاسي به پاک ساتئ نو د "ان" سره حرف جر محذوف دی او یا په تقدیر د قول یعني قلنا لهما .

پوهنه: چي اضافت د بیت چي خدای جل جلاله وځان ته وکړی لپاره د تشریف د مضاف ده یعني بیت عبادتي، سعید ابن جبیر وایي چي مراد د

پاك والي څخه پاك ساتل دي د كعبه مباركي د بتانو څخه او د انجاسو ظاهره و څخه، وعن كل فعل ينافي الحنيفة، لپاره د هغو كسانو چي طواف كوي پر دې بيتي، او د هغو خلګو لپاره چي اوسېږي په كعبه كي يعني نژدې و كعبې ته او يا مراد دادی هورې اعتكاف كوي او "ركع" جمع د "راكع" ده او "سجود" جمع د "ساجد" ده، يعني المصلين عندها ذكر جزء او مراد ځندي كل دی .

فائده: د "طهر" دا معنی نه ده چي حول البيت بتان پراته وه په هغه كي بلكه معني دا ده چي تاسي وساتئ كعبه ددې څخه چي پر ماحول بتان نسي نصب نو دا آيت په داسي ترجمه دی لكه چي خدای ﷻ په باره كي يه د حورو د جنت وايي "ولهم فيها ازواج مطهرة اي خلقهن الله طاهرات فافهم .

پوهه: چي د كعبي مباركي فضائل غير متناهيه دي چي په مسجد حرام كي څوك ناست وي او كعبي شريفي ته ګوري دا هم عبادت دی په حديث مبارك كي راغلي دي چي خدای ﷻ لره په هره ورځ يو سل او شل رحمته دي چي پر بيت الله شريفه باندي نازلېږي، شپېته يې د طواف كونكو لپاره دي او څلوېښت د لمونځ ګذارانو لپاره دي او شل د صرف كتونكو لپاره دي.

فائده: حكم د ټولو مساجدو په نړۍ كي حكم د كعبې دی يعني د انجاسو ظاهره او باطنه و څخه به پاك ساتل كېږي، تخصيص د كعبې په دې سبب چي په نړۍ كي په دغه وخت كي بله بيته د عبادت الله نه وه، په اثر كي د عمر ؓ راغلي دي چي هغه د يو سړي په زوره خبري په مسجد نبوي كي واورېدې نو يې ورته وويل دا څه كوې ته پوهېږې چي زه چېري ناست يم .

پوهنه: چي هغه بيته چي خداى ﷻ يې وځان ته نسبت کړى دى هغه په حقيقت کي زړه د مؤمن دى او د تطهير د بيت القلب معنى داده چي زړه د مؤمن بايد وغير الله ته ملتفت نه وي قال الشاعر :

دل بدست آرا که حج اکبر است | از هراران کعبه يکدل بهتر است
کعبه بنيا د خليل از را است | د ل نظر گاه خليل اکبر است

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا

او په ياد کړه هغه وخت يا محمد ﷺ چي وويل ابراهيم عليه السلام يعني ددعا په توګه اى خدايه وګرځوه دغه ځاى چي حرم دى يو ښار چي د امن وي يعني اهل ددې ښار بيغمه وي د قحط سالۍ څخه او دخسف څخه په مځکه کي او د مسخ څخه يعني لکه يهود چي بيزوګان سوه او د زلزلو څخه او د جنون څخه، او د آتشک څخه او د پيس څخه او دغسي نور امراض چي په بلادو کي واقع کېږي .

پوهنه: چي "آمناً" صيغه د نسبت ده لکه "لابن او تامر اي بلداً منسوباً الى الامن" نو پر دې تقدير اسناد د آمناً وبلد ته اسناد حقيقي دى او بعض مفسران رح يې دا ترجمه کوي "امناً بلدا" نو اسناد و بلد ته مجاز دى ولي چي آمن خو صفت د اهل وو او اسناد يه و بلد ته وسو مثل ليل نائم او عشية راضية .

فائده: دا دعاء ابراهيم عليه السلام هغه وخت وکړه چي اسماعيل خپل زوئ او هاجره په هغه وچه شيله کي د مکې پرېښوله، او دى متوجه شام ته سو نو پر غونډۍ او غره د کدا ودرېدى او مخ يې د مکې د شيلې وخواته کړې داسي يې وويل "رب اني سکنت من ذريتي بواد غير ذي زرع" الخ او وروسته يې هم دا دعا وکړه "رب اجعل هذا بلداً آمناً" نو مقصود په دې دعا سره هم بلديت ددې شيلې او هم امنيت دى .

وَارْزُقْ اَهْلَهٗ مِنَ الثَّمَرٰتِ

او رزق ورکړې واهل ته ددې بلد بعض د میوو څخه، دا دعاء ابراهیم ﷺ ددې سببه وکړه چې په وخت کې د دعاء دا ځای یو شېله وه بېله مېوې دارو درختو وغیر ذالک،

درویش وايي:- چې ابراهیم ﷺ د میوو خواست وکړی ددې سببه هره مېوه چې د نړۍ په یوه کنج کې وي په مکه مکرمه کې هر وخت پیدا کېږي، یعني په ذریعه د تجارت، او دغه رنګه په یو حدیث کې راغلي دي چې ابراهیم ﷺ دا دعا وکړه خدای ﷻ جبرئیل امر کړی چې یوه قریه د قراوو څخه د فلسطین چې ډېرې مېوې پکښې دي د بېخه را وکاږه نو په کعبه شریفه اووه واره طواف په وکړه، او بیا یې درې مزله د مکې څخه لېرې کښېږده چې هغه ځای اوس هم په نامه د طائف مشهور دی او اکثره مېوې د مکې هم ددغه طائف څخه راځي بلکه مکه مکرمه د دوبي او د ژمي او د پسرلي او د مني د میوو څخه هر وخت ډکه وي .

درویش وايي:- چې زه د حج په کاروان زمیني کې دې ښارته د طائف ورغلی یم ډېر ښائسته ښار وو او جاري اوبه پکښې وې، او ښه آب او هوا او ډېر لوئ لوئ زېبا اوکوچینك مساجد پکښې وه.

مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

هغه څوک چې ایمان یې راوړی وي پر خدای ﷻ، یعني پر خدای ﷻ یې تصدیق په یو والي سره او ایمان یې راوړی وي د اخرت پر ورځ چې د قیامت ورځ ده .

پوه سه: چي "من آمن" بدل بعض دی د "اهله" څخه.

درویش وایي:- چي وجه د تخصیص دا ده چي کومك د کفارو سره پر کفر لازم نسي.

فائده: څه وخت چي ابراهیم عليه السلام سوال د امامت دبعض اولاد لپاره وکړی او خدای جل جلاله امامت خاص کي په مؤمنانو سره ولي چي وې ویله" لاینال عهدي الظالمین" نو ابراهیم عليه السلام رزق هم قیاس کی پر امامت نو ځکه یه خواست د رزق د پاره د مؤمنینو د اهل مکه وکړی ، چونکه دا قیاس مع الفارق و نو خدای جل جلاله دي متنبه کي چي رزق خو رحمت دینوي دي هغه عام دی مؤمن او کافر لره "بخلاف الامامة والتقدیم في الدین" ولي چي هغه نعمت اخروي دي قال السعدي الشیرازي رحمه الله

ای کریمي که از خزانه غیب" گبر وترسا وظیفه خور داري

دوستان را کجا کني محروم تو که با دشمنان نظر داري

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا

نو خدای جل جلاله وه ابراهیم عليه السلام ته وویل چي هغه څوک د اهل مکې چي کافران وي هغو ته هم رزق ورکوم یعني کومک ورسره کوم په لذاتو کي د دنیا د قسمه څخه د مال وغیره لپاره د اثبات د حجت پر دوئ لکن دا تمتع په لږ وخت وي.

پوښتنه: بعض کافرانو ته په سوو کلونه بلکه بعضو ته د زرو کلونه تمتع د دنیایي لذائذو او شهواتو خدای جل جلاله جاري ساتلي دي نو دا څرنګه تمتع قلیل دی؟.

ځواب: د دنیا ټوله عمر لږ دی نظر و اخرت ته، ولي چي دنیا متناهي ده او اخرت غیر متناهي دی، نو د متناهي نسبت وغیر متناهي ته به ولي قلیل نه وي او تمتع د کافر په دنیا کي قلیل من القلیل دی ولي نعمتونه د د نیا که څه هم بعض وبعض ته په قلت او کثرت موصوف کیدای سي لکن بالبداهة نظر و نعمتونو ته د اخرت الجاریه الی ابد الابد ښخي ډېر قلیل دي چي اندازه د قلت يې تر بیان د ژبي او تر تحریر د قلم لوړ دي.

پوهنه: چي "تمتعاً" یا مفعول مطلق د امتعه دی په اعتبار د موصوف محذوف اي تمتعاً قلیلاً، او یا صفت د ظرف محذوف دی "ای امتعه زماناً قلیلاً وهو مدة حیاته وفي الحدیث الذي رواه الترمذي رحمه الله" او ترمذي دا حدیث هم صحیح بللی دی قال قال رسول الله ﷺ لو کانت الدنیا تعدل عند الله جناح بعوضة ماسقی کافراً منها شربة ماء یعني که نعیم د دنیا برابر وای د یوه وزر سره د غماشي په نېز د خدای ﷻ نو بې نه وای اوبه کړی کافر د دنیا د نعمتو سره په یو غړف اوبو سره" وفي الحدیث الذي رواه ابن ماجه عن ابي هریرة رضي الله عنه والطبراني رحمه الله بسند صحیح في الاوسط قال علیه الصلواة وعلی آله وصحبه اکملها من التسلیمات اوفرها، الدنیا ملعونة وملعون ما فیها الاذکر الله وما والاه وعالماً و متعلماً،

پوهنه: چي علامه بیضاوي د اعراب د لاري دا احتمال هم راوړی دی چي کلمه د "من" په "من کفر" کي دي مبتدا وي او متضمن دي معنی لره د شرط وي او فا متعد دي خبر وي او پر دې توجیه چونکه دا سوال وارید برېږي چي د شرط او جزا تر مابین باید سببیت وي یعني شرط سبب به د جزا وي، نو قاضي بیضاوي ددې سوال د دفع کېدو لپاره داسي ویلي

دي والكفرو ان لم يكن سبباً التمتيع لكنه سبب لتقليله بان يجعله مقصوراً بحظوظ الدين غير متوسل بها الاخرة يعني ويمنعها من ان تكون وسائل لنيل ثواب الاخرة بخلاف المؤمن فان المؤمن ما انعم الله عليه في الدنيا لاجل شكره وصرفه في مرضات ربه سبب لنيل درجات الاخرة المؤبدة وتبع البيضاوي المحقق المظهري رحمة الله عليه و زاد المظهري ويمكن ان يقال متاع الحيوة الدنيا خبيثة ملعونة عند الله كما مر في الحديث النبوي المذكور آنفاً) فيمكن ان يكون الكفر سبباً لحصوله لان الخبيث يكون سبباً للخبيث، انتهى مع الزيادة من الفقير غفرله

ثُمَّ أَضْطَرُّهُۥٓ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

او بيا زه دي مجبوره كوم و عذاب ته د اور او بد ځای د ورتګ دی اور، اعاذنا الله تعالى منه.

سوال: کافر خو مجبور نه دی وعذاب ته د اور ولي چي دا ممکنه وه چي په دنيا کي د ايمان راوړی وای، خفاجي رحمة الله عليه وايي چي دا لفظ مجاز دی ددې څخه چي عذاب پر کافر په ورځ د قيامت واقع کېدونکی دی وقوعاً محققاً حتى كانه مربوط به.

درويش وايي:- چي دا سوال د سره وارد نه دی حتى چي جواب ته يې ضرورت پيدا سي، ولي چي لفظ د "ثم" دلته لپاره د تراخي بعيد دی يعني چي ورځ د قيامت ده، او په ورځ د قيامت خو کافر مجبور دی وعذاب النار ته يعني که څه هم وقوع د اور خو دده نه ده خوښه لکن ناچاره دی په حکم د خدای جل جلاله چي ملکي به دی دوږخ ته غورځوي او په قيامت کي ايمان خو سبب د خلاصون نه سي کېدای لانقطاع دار التکليف ولله در البيضاوي رحمة الله عليه فسر هذه الاية بقوله اي الزه يعني زه مجبوره کوم کافر په

ورځ د قیامت کي "الیه اي الی عذاب النار، لکفره اي في الـدنیا، وتضیعه" او چي ده ضائع کړه مامتعناه چي ما ور کړي وده ته "من النعیم" یعني د هغو نعمتو يې شکر نه ووایي یعني چي سبب دده د ایمان ګرځېدلی وای، لـذ المضـطر" دا مفعول مطلق تشبیهي دی یعني کلذ المضطر یعني لکه په دنیـا کـي چـي یـو سـړی مجبـور کـړه سـي "ومـایکره" کارتـه، والله اعلم باالصواب، او تفسیر مظهري هم عیناً مشابت د تفسیر د بیضاوي کړی دی، او دروح البیان د تفسیر حاصل هم وما قلنا ته راجع کېږي.

دروېش وایي:- چي هذا سانح جدید ان شاء الله، او پوه سه چي "بئس" د افعـال ذم څخـه دي او مخصـوص بالـذم يـې محـذوف دی یعنـي عذاب النار حاصل ددې ایت دادی چي کـافر تـه دا دنیـایي فـاني امهـال ده یعني خدای ﷻ مهلت ورکړی دی تا چه حجت پر ده تام سي او امهـال نسـته یعني له عذابه خلاصېدل په اخرت کي، فان کل نفس تجزي بما کسبت" نو کافران باید ددې دنیا په فاني نعمتو او جاه وجلا غوره نسـي فـان المطیع والعاصي فیها سواء ونسبت تلک الـنعم الدنیویـة مـن موجبـات الرفقـة فـي الاخرة قال الحافظ الشیرازي رحمة الله علیه

بمهلتي که میهرت دهد زراه مرو ترانه گفت که آن زال ترک دستان گفت

قال الله تعالي ﴿اسنستدرجهم من حیث لا یعلمون.﴾

پوه سه: چي د خدای ﷻ شان د بندګانو سره یعني وروسته تر ظهور د دین محمد ﷺ داسي دی لکه یو سړی چي مهماني جوړه کړي او دا اعـلان وکړي چي څوک چي زما مهماني ته راغلـه زه بـه هغـه ډېره و نـازوم اوکـه نـه راغلـه سر بـه يـې پـه تـور ور غـوڅ کـړم قـال الله تعـالی "والله یـدعو الی دار السلام" یعني خدای ﷻ بولي او دعوت ورکوي و دار السلام یعني جنت تـه دا خو د خدای ﷻ اعلان مهمـاني وټولـو انسـانانو تـه او بیـا خـدای ﷻ خپـل

قاصد او داعي ته چي محمد ﷺ توره په لاس ورکړه چي څوك زما ضيافت قبول نه کړي يعني ايمان نه راوړي د هغه سر به په تره ور غوځ کړه نو عاقل سړي لره په کار ده چي د خدای پاك ﷻ ضيافت په خپل خوښه قبول کړي يعني ايمان راوړي .

فائده: روح البيان والا رحمه الله ددې ايت مبارك تفسير د اولياء الله رح پر ډول داسي کړی چي "بلدهو الصورة الجسماني دی، **والكعبة هو القلب**، او طواف حقيقي طواف دی د زړه په حضور د عالم الغيب والشهادة يعني بيت الله شريفه مثال ظاهر دی په عالم الملك کي چي موږ يې په سترګو وينو، او قلب کعبه حقيقي ده په عالم ملکوت کي چي موږ يې په سترګو نه وينو، او ده زياته کړې ده چي هغه اولياء الله رح چي پر طواف حقيقي يعني د زړه قادر وي دا هغه کسان دي چي په شان کي د هغو مخبر صادق ﷺ داسي ويلي دي **ان لله عباداً تطوف بها الكعبة وفرق بين من يقصد صورة البيت وبين من يقصد رب البيت**.

حکايت: يو عارف د اولياء الله څخه قصد د حج د بيت الله شريفي کړی و او په کور کي بې دا ويل چي زه بيت الله ته ځم نو ده يو زوئ درلو دی نابالغه د هغه ګمان دا سو چي په بيت الله کي به خدای ﷻ موجود وي نو ده په خپل ګمان کي دا وويل چي که ما پلار د ځان سره بوزي زه به د رب البيت په زيارت مشرف سم، نو کوچني و پلار ته وويل چي ماهم بيت الله ته در سره بوزه پلار يې ورته وويل چي ته کوچني يې د بيت الله د زيارت قابل نه يې کوچني بغاري کړې چي مابه خوامخوا درسره بيايې پلار يې مجبور سو نابالغ زوئ يې ورسره ملګری کړی، او ميقات ته چي راغله دواړو احرام وتاړه او تلبيه يي وويله او پلار او زوئ دواړه چي مسجد حرام ته داخل سوه او د پلار سترګي يې پر بيت الله شريفي ولګېدې زوئ

يې لويه چغه وکړه او غځار سو پلار چې راپورته کاوه هغه مړ وو نو پر پلار يې ډېر دهشت طاري سو او دايې وويله ما لولدي وما لقطة کبدي، څه وسوه زما په زوئ او څه وسوه زما دويني په ټوټې نو د يوه جانبه څخه د کعبې شريفې يې هاتفي آواز واورېدی چې ته په طلب کي د بيت الله راغلی وې او ودي ليدله، او زوئ دي په طلب د رب البيت راغلی وو او هغه هم رب البيت وليدی نو طاقت يې بالانه وو نو مړ سو، او خلګ سره راټول سوه لکن کوچنی د اسمان وخواته پورته سو او د خلګو څخه غائب سو، او بيا هاتفي آواز وسو چې هغه کوچنی نه په يو ځای او مکان کي دی، او نه په جنت کي دی" بل هو في مقعد صدق عند مليک مقتدر والله علی کل شي قدير، ولقد صدق من قال من طلب فقد وجد،

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرٰهِمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمٰعِيلُ

او په ياد کړه هغه وخت يعني اي محمدهﷺ وخلګوته چې پورته کوله ابراهيمؑ تادايونه د بيت الله شريفي او اسماعيل ورسره وو.

سوال: دا رفع القواعد خو ډېر په خوا تېر سوی وو نو د مضارع څه معنی ده .

ځواب: علماء د معاني او بيان وايي چې يو لوي کار او يا عجب کار چې په ماضي کي واقع سوی وي متکلم لره رواده چې د هغه حالت ماضيه تعبير په مضارع سره وکي **احضارا تلک الحالة الماضية في اعين المخاطبين**، او ددې مجمل تعبير دادی چې اهل تفسير په ورته ځايو کي وايي **احضار للحالة الماضية.**

پوښتنه: قواعد خو جمع د "قاعدة" ده چي په دې ځای کي معنی تادای ده چي اساس يې هم بولي نو سوال دادی چي قاعدة او اساس خو په مځکه کي د ننه پاتېږي فما معنی رفع القاعدة ؟

ځواب: عمومي اهل تفسیر خو وايي چي معنی د رفع القواعد داده چي نوره بناء پر وکړي ولي چي په بناء سره د تادای درك او ظهور کېږي، نو معنی د رفع القواعد اظهار د ښکته والي څخه و لوړ والي ته، او کسائي رحمه الله وايي چي معنی د قواعد مطلق تادايونه د دېواله دي ولي چي هر تادای يې قاعده ده د لوړ دای لپاره.

درویش وايي:- چي پر تفسیر د کسايي رحمه الله جمعيت د قواعدو بلا تکلف صحيح دی، او پر اول تفسير يې جمعيت په دې اعتبار دی چي بيت الله شريفه خو مربع ده نو هر دېوال يې تادای لري.

سوال:اسماعیل علیه السلام خو د ابراهيم علیه السلام سره شريك وو يعني دی خو هم فاعل دی بناء وو، نو ولي يې مفعول چي القواعد دی تر اسماعيل دمخه راوړی؟

ځواب: لپاره د تنبيه پر دې چي اصل باني ابراهيم و او اسماعيل خو لکه شاګرد د بناء وو ډبري او خټي بې ورکولې چونکه اسماعيل علیه السلام لره هم دخل په بناء البيت کي وو نو عطف بعد ذكر المفعول على ابراهيم وکړی، بغوي رحمه الله وايي چي راويان داسي روايت کوي چي ځای د بيت الله شريفي د مخه تر نوي مځکي دوه زره کاله خدای جل جلاله پيدا کړی و، هغه داسي چي دغه ځای يو سپين ځګ وو پر اوبو باندي نو بيا خدای جل جلاله نوره مځکه تر هغه ځګ لاندي وغوړول بيا چي آدم علیه السلام مځکي ته راغلی نو په سبب د يوازي والي وحشت او دهشت ورته پېښ سو نو د خدای جل جلاله په

دربار کې یې د دفع ددې وهشت خواست وکړی، نو خدای ﷻ بیت المعمور چې د سرو یاقوتو څخه جوړه وه او دوې دروازې یې درلودې د شنه زمرود څخه جوړي وې یو شرقي دروازه وه او یوه غربي وه او دا بیت المعمور یې پر ځای د بیت الله کښېښوله، او آدم ﷺ ته یې وحي وکړې چې ما ستا لپاره بیت المعمور د اسمانو څخه را کښته کړی نو ته ولاړ سه پر هغې بیتې به طواف کوې لکه چې ملکي پر عرش طواف کوي او د هغې بیتې لوري ته به لمونځ کوې لکه چې ملکي په وړاند د عرش لمنځونه کوي، نو آدم د هند څخه د بیت الله پر لور را راوان سو او خدای ﷻ دده سره یوه ملکه ملګرې کړه چې د هغې بیتې لاره یې ورښووله او پیاده روان وه، اخر هر ځو زمانه چې تېره سوه په لار کي بیت الله ته را ورسېده او په ښوونه د جبرئیل یې ټوله مناسك الحج پر ځای کړه نو چې آدم ﷺ د مناسکو څخه د حج فارغ سو، نو ملکي په ډله ډله ورته راغلې او ده ته یې داسي وويل "بر حجک یا آدم لقد حججنا هذ البیت قبلک بالفي عام" او ابن عباس ﷺ وایي چې آدم ﷺ څلوېښت حجه د هنده څخه پر پښو کړې دي راوي وایي چې کعبه مبارکه د سرو یاقوتو پر خپل ځای ولاړه وه تر طوفان نوح ﷺ پوري، کله چې طوفان د نوح ﷺ پر راتلو سو هغه بیت الله خدای ﷻ وڅلورم اسمان ته پورته کړه او معبد د ملکو یې وګرځوله چې روزانه او یا زره ملکي ورځي، او بیا هغو ملکو ته چې اول وار ورغلي دي تر اوسه پوري نو بت نه دی رسېدلی وهذا یدل علی کثرت الملائکة الکرام ولایعلم جنود ربک الاهو " او خدای ﷻ جبرئیل ﷺ راواستاوه چې حجر اسود د جبل ابي قبیس په یوه غار کي پټه کړي صیانة له من الغرق نو د بیت الله شریفي ځای خالي پاته وو نو تر زمانې پوري د ابراهیم ﷺ نو وروسته ابراهیم ﷺ خدای ﷻ امر ورکړی چې زما د عبادت لپاره د بکې

په شپله کي يوه خونه تعمير کړه په کومك د اسماعيل ؈ چنانچه د مخه بعض قصه ددې تېره سوه، نو ابراهيم ؈ د تعين د ځای د بيت الله د خدای ﷻ څخه غوښتنه وکړه لکن د ځای د ښولو په باره کي د علماء اختلاف دی ابن عباس ﷺ وايي چي خدای ﷻ جبرئيل را واستاوه او ځای د بناء د بيت الله يې ور وښووله، او بعض راويان د ابن عباس ﷺ داسي روايت کوي چي خدای ﷻ په اندازه د بيت الله شريفي يو وريځ پيدا کړه، او ابراهيم ؈ ته يې امر وکړی چي ددغي وريځي په سايه کي ورسره ځه نو ابراهيم ؈ د وريځي په سايه کي ورسره روان و څو چي وريځ د کعبې شريف پر اندازه ودرېدل نو د وريځي ابراهيم ؈ ته نعره وکړه چي ددې سايه پر اندازه خونه جوړ کړه لا تزد ولا تنقص.

درويش وايي:- چي پر هر تقدير دا ښونه د ځای د کعبې مصداق دی ددې قول د خدای ﷻ "واذ بؤّنا لابراهيم مكان البيت.

ورویٔ ابن عباس ﷺ دی وايي چي بناء د کعبې مبارکي چي ابراهيم ؈ کوله د پنځو غرو د ډبرو څخه يه کړي ده طور سينا(٢) طور زيتا(٣) ولبنان چي ديوه غره نوم دی په شام کي (۴) والجودي وهو جبل بالخجريرة(۵) او تادي يه دحراء څخه وکړي وهو جبل بمكة.

پوښتنه: دا مذکوره غرونه خو ډېره فاصله سره لري نو دا ډبري چا ابراهيم ؈ ته راوړي؟ بعض علماء وايي چي ملکو په هره شپه کي ديوه غره ډبري ورته راوړلې چي ابراهيم ؈ ته ښول کيدله چي دا د فلاني غره ډبري دي، او بعض علماء وايي چي مؤمنانو د جناتو د هغې زمانې به ورته راوړې والله اعلم بحقيقة الحال، ابن عباس ﷺ وايي چي څه وخت چي ابراهيم ؈ وځای ته د حجر اسود ورسېدی نو خپل زویٔ اسماعيل ته يې وويل چي ته يو ښه ډبره راوړه چي نصب يې کړو اسماعيل ؈ يوه ډبره

ورته راوړه ابراهیم ﷺ ورته وویل چي تر دې ښه ډبره راوړه اسماعیل ﷺ چي په طلب د ډبري را ووتی جبل ابي قبیس ورته ناره کړه چي ستا زما سره یو امانت سته دروایه خله نو ابراهیم ﷺ هغه ځای ته ورغلی او حجر اسود یې راواخستی او په موضع حال کي کښېښو وهو في ذالک الی یومنا هذا .

مسئله: مسحه کول د حجر اسود په هر شوط کي د(۷) شوطو سنت ده ولي آنحضرت ﷺ مسحه کړې ده .

سوال: علیه السلام چي مسحه کوله هغه وخت نو باید دا مسحه کول واجب وای ؟

ځواب: هو واجب به وای که چېري ﷺ هغه یو وخت نه وای پرې ایښې لکن په احادیثو صحیحو کي ثابته ده چي آنحضرت ﷺ یو پلا پر اوښ سپور طواف یې کاوه چي پر حجر اسود به راغلی اشاره بې په لکړه سره ورته وکړه والله اکبر بې ووایه .

مسئله: مسحه کول د حجر اسود که څه هم سنت نبوي ﷺ دی لکن ازار د طواف کونکو حرام دی، نو بېله اذدحام اوبېله ډکو او ټمبو که ممکن سي خو ډېر اعلی ده لکن په اوسني وخت کي خصوصاً په آخري ورځو کي د حج دا امکانات نسته .

د بعض حاجیانو غلطي کارنامې: بعض صحرائي حاجیان دا ګمان کوي چي د حجر اسود مسح کول په هره توګه چي وي ثواب او سنت کار دی نو بعض حاجیان ددغو صحرائي کسانو چي په بدن قوي وي طواف ګاه ته ور داخل سي اویو حاجي پوري وهي او بل غځار کي او په نر او ښځو کي لکه مست خره اوړې ښوروي حتی چي حجر اسود ته ځان ورسوي او د

حجر اسود سره چي نور مسح کونکي وي د هغو مخانو ته منګولي ور واچوي او حجر اسود بالآخر مسحه کړي، او بعض ددوئ د حجر اسود په غاړښه سر ور ننه باسي نو چي طواف خلاص کړي نورو ملګرو ته خپل جهالت پر ډول د سنت ورښيي او ووايي چي نن مي اوه واره حجر اسود مسحه کړې، او بعض حاجيان دري څلور سره ملګري سي اوخلګ نر او ښځي غځار وي او پري وهي څو تر حجر اسود ځانونه وررسوي او هورې يو پر بل پيره کوي حتی چي ټوله حجر اسود مسح کړي.

درويش وايي:- چي دا ډول مسحه کول د حجر اسود خو يقيناً حرام ده البته که يو حاجي په اولو طيارو کي مکې مکرمې ته ورسېږي چي د حاجيانو ازدحام کم وي او يا په اخيرو طيارو کي سفر وکړي او چي اختر تېر سي او حاجيان مخ پر کم والي سي يعني د دولتو د طيارو پر وازنو ډېر وسي نو په داوړو صورتو کي امکان سته چي بېله ازاره د طواف کونکو دي حجر اسود مسحه کړي وقد جر بناه مراراً

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

اي خدايه ﷻ زموږ څخه قبوله کړې يعني دعا زموږ او ټوله عبادات زموږ چي د جملې څخه د هغو بناء البيت ده او ته اي خدای ﷻ اورېدونکی د ټولو مسموعاتو چي د جملې څخه د هغو زموږ دعا ده او ته خبر يې په ټولو معلوماتو چي د جملې څخه د هغو زموږ نيت دی په عمل د بناء البيت.

درويش وايي:- چي ربنا منادی مضافه ده په تقدير د حرف نداء، او دا جمله حال د ابراهيم عليه السلام او اسماعيل عليه السلام څخه په تقدير د قول اي قائلين ياربنا.

فائده: په دې آيت کې تنبيه پر دې ده چې يو سړى چې عبادت الهي كما امر الله به وكړي بايد چې پس له تمامه د عمل تضرع او عاجزي وكړي وخداى ﷻ ته په قبول کې د هغه عبادت ولي چې خداى ﷻ فاعل مختار دى او قبول د عمل پر ده واجب نه دى .

فائده: بعض عاشقانو په مدح کې د کعبې مبارکې داسې ويلي دي

روبحرم نه که درآن خوش حریم — هست سه پوش نگاري مقيم

صحن حرم روضه خلد برين — رو بچنان صحن مربع نشين

قبله خوبان عرب روي او — سجده شوخان عجم سوى او

كعبه بود نوگل مشكين ما — تازه از وباغ دل ودين ما

ومما قيل في مدح هذا الحرم المنيف والبيت الشريف

اي كه درين راه قدم مي نهي — روي توجه بحرم مى نهى

پاي باندازه درين كوي نه — پاي اگر سوده شود روي نه

چرخ زنان طوف كنان در حضور — تو شود پروانه واو شمع نور

عادت پروانه نداني مگر — چرخ زند اول وسوزد دگر

فائده:- د ابراهيم ﷺ څلور زامن وه اسماعيل" اسحق" مدين" ومداين .

فائده:- مجاهد رحمه الله وايي چې آدم ﷺ ته خداى ﷻ امر د تګ وبيت الله شريفي ته وركړى يعني د هند څخه چونكه د هند او مكې مكرمې تر منځ ډېر مفاوزه وه نو خداى ﷻ و طيّ مكاني كراماً ده ته وركړې چې په يوه ګام کې ده د درو ورځو لار د نورو خلګو قطع كول انتهى والله اعلم.

فائده: په صحيح متفق حديث کې راغلي دي چې سيدنا عائشه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ څخه پو ښتنه وکړه چې حطيم چې حجر يې هم بولي د كعبې

جزء دی او که څرنګه؟ علیه السلام ورته وویل هو! نو دې ورته وویل چي ولي یې په کعبه کي نه دا خله وه؟ علیه السلام ورته وویل چي ستا قوم چي چنده سره جمع کړې وه، په هغه چنده ټوله کعبه نه جوړېدله نو یې حطیم په قدر د شپږ زراع څندي وه ایستی، عائشه رضي الله عنها وایي چي ما و علیه السلام ته وویل چي دا دروازه یې ولي دونه پورته ورکړې ده علیه السلام راته وویل چي دا ستا قوم لوړه دروازه ورکړه تاچي څوك چي ددوئ زړه غواړي هغه به ور داخل وي، او علیه السلام عائشه رضي الله عنها ته زیاته کړه که چېري ستا قوم تازه مسلمانان سوي نه وای مابه کعبه نړولې وای او دروازه به مې په مځکه پوري متصل کړې وای، او دوې دروازې به مي ورکړي وای یوه شرقي او بله غربي یعني پر یوه به خلګ ننوتلای او پر بله دروازه به وتلای او ما به شپږ ګزه د حطیم په کعبه کي داخل کړي وای مطلب د حدیث دادی چي قریش چونکه تازه مسلمانان سوي دي نو که زه کعبه ونړوم دوئ به وای چي زموږ د پلار اونیکه خونه یې وه نړوله او بیرته به کافران سي.

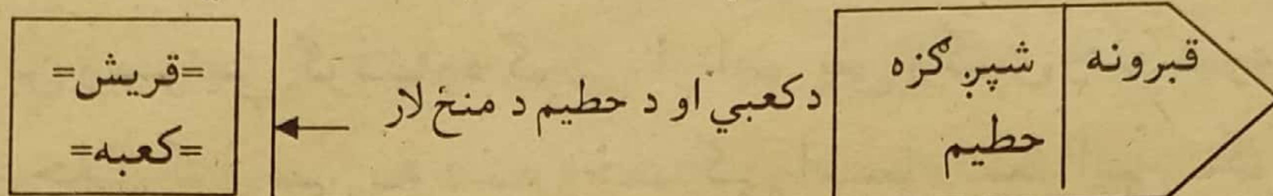
درویش وایي:- چي هم دا سبب دی چي علیه السلام د کعبې یو کنج چي رکن یماني دی او بل کنج چي حجر اسود پکښې دی مسحه کول ولي چي دا دوه کنجه پر بناء ابراهیمي دي او هغه نور دوه کنجان د مکې چي د حطیم پر خوا دي نه یې مسحه کول ولي هغه دوه کنجه پر بناء ابراهیمي نه دي واقع.

پوښتنه: کعبه مبارکه خو د ابتداء څخه د ابراهیم علیه السلام مربع خونه وه نو چي شپږ زراع قریشو څندي ویستله باید شکل د کعبې او حطیم داسي وای

حطیم

=قریشي
=کعبه=

نو چي حطيم په كعبه شريفه سره ګډ سي هم به كعبه شريفه مربع شكل سي او سره ددې چي شكل د كعبې او د حطيم اوس داسي دى

سوال: نو دا ګول ځاى په حطيم كي دڅه سبب دى؟

ځواب: په دغه ګول ځاى كي، يو څو قديم قبرونه دي نو قريشو هغه قبرونه په حطيم كي دننه راوستل نوددې سببه ديوال د حطيم ګول سو، فافهم فانه سانح عزيز.

فائده: هغه وخت چي اهل مكه وو د عبدالله بن الزبير ﷺ سره پس له مرګه د معاويه ﷺ بيعت د خلافت وكړى او شاميانو او شا وخوا خلګو د يزيد بن معاويه سره بيعت د خلافت وكړى نو يزيد حجاج بن يوسف امر كړى چي د عبدالله بن زبير سره جنګ وكړي او ډېر شمېر فوج يې ورسره كړى او ابن زبير په ابتداء كي خلافت خپل په متابعت د هغه حديث چي دده خاله عائشه ﷺ وده ته ويلى وو كمامر آنفاً د كعبې شريفي خونه وه نړول او دوې دروازې شرقي او غربي يې په مځكه پوري وركړې او شپږ زراع د حطيم يې هم په كعبه شريفه كي داخل كي نو څه وخت چي لوي فوج د حجاج بن يوسف وه مكې ته راورسېدى او اهل مكه او ابن زبير ﷺ د مقابلې او جنګ توان نه درلودى نو دوئ په حرم شريف كي پناه.ونيوله نو حجاج بن يوسف پر جبل ابي قبيس باندي مجنيق ورته نصب كي چي د منجنيق څخه په پخوا زمانو كي د توپ كار آخسته كېدى ده و عسكرو ته امر وكړى چي كعبه شريفه په منجنيق وولې عسكرو منع وكړه نو حجاج بن يوسف په خپله منجنيق پر كعبه شريفه وچلاوه او د منجنيق په غټو ډبرو

يې كعبه شريفه وويشتل خو كعبه شريفه يې ونړول او پنا غوښتونكي د حرم شريف د تسليمېدو ته مجبوره سوه او حجاج حرم مكي ته داخل سو او عبد الله بن زبير يې ګرفتاره كړى، او امر يې وكړى چي د زمزم وڅاه ته نژدې دي حلال كړل سي په دغه وخت كي اسماء بنت ابي بكر صديق رضي الله عنها چي د عائشه رضي الله عنها خوره وه، او د عبدالله ابن زبير مور وه ژوندى وه او عمر يې تر سل كاله بالاوو نو دا د خپل زوئ د حلالېدو خبره سوه نو لكړه يې را واخسته په عاجزه بدن حرم ته راغله او پر لكړه يې تكيه وكړه او هغه وخت چي سنګدله حجاج ددې د زوئ پر غاړه چاړه تېره كړه او اسماء رضي الله عنها چي د زوئ وينه وليدله دستي حيض ورغلى سره ددونه عمره او تر تيو يې شيدې راغلې نو دې رضي الله عنها وويل چي زويه هغه ځاى چي ته په كښې وې خداى جل جلاله اولاً پيدا كړى دى يعني رحم په تا پسي وژړل يعني دم الحيض، او هغه چي تا اول د هغه ځايه شيدې رو دلي وې هغه ځاى هم درپسي وژړل يعني لبن ثديها نو زه نو نه در پسي ژاړم او وه يې ويله "انا لله وانا اليه راجعون" او د ستركو اوښكي يې چا نه ولېدلې.

ډروېش وايي:- چي دغه دى نهايت صبر د يوې ښځي په امت محمديه صلى الله عليه وسلم كي.

تبصره: حجاج بن يوسف څونه دلاوره او د خداى جل جلاله څخه ناخبره انسان وو، او سره ددې چي مسلمان هم وو چي يو وار د كعبې شريفي څونه ونړول او بيا يې عبد الله بن زبير په حرم كي شهيد كړى.

خوانندګان محترم: د امذكوره كارونه د حجاج بن يوسف د ضد انساني او ضد اسلامي كارو څخه يو نمونه مشت از خروار ده ولي د تاريخ په پاڼو كي ثبت د حجاج بن يوسف تر يولك بالا په شمول د تابعينو او اصحابو رضي الله عنهم خلك ظلماً په قتل رسولي دي حتى چي په

عربوکي دا یو متفق علیه خبره ده چي په ورځ د قیامت که د ټولو دنیا د ظالمانو ظلم به په یوه پله کي واچول سي او د حجاج بن یوسف دا په بله پله کي واچول سي نو د حجاج بن یوسف ظلم به باندي درون وي، او تاریخ وایي چي همیشه به دحجاج په دربار کي څرمن اواره وه او سیاف یعني جلاد به موجود و چي دچا دغیبت دده په باره کي جاسوس ور ورساوه هغه بې پر هغه څرمن ودراوه او جلاد بې سر ځندي غوځ کړی حتی هغه وخت چي حجاج مړ سو او د ښځېدو لپاره چي یې مقبرې ته وروړی وروسته تر ښخېدو بعض علماؤ ده ته د مغفرت دعا کوله، یوه سړي د حاضرینو څخه د جنازې د حجاج داسي وویله چي ته څه دعا د مغفرت ورته کوې پر مادي مانیه په درې طلاقه سره طلاقه سي که خدای ﷻ دی وبخښی باره ملایانو د عصر دا سړی تر قال وقیل لاندي راوستی بعض ورته وویل پر تا ماینه طلاقه سوه ولي حجاج که هر څو ظالم وو لکن مسلمان خو وو نو تاته څه معلومه ده که خدای ﷻ بخښلی وو، او بعض ملایانو ورته وویل چي نه ده طلاقه ولي دا تعلیق بالمجهول دی.

اخر هغه سړی حسن بصري رحمه الله ته ورغلی او خپل خبره او د ملایانو اختلاف یې ورته ذکر کړی حسن بصري رحمه الله ورته وویل که خدای ﷻ دیو لك او څو زرو مسلمانانو قتل ظلماً ور معاف کړي ستا د یو څو کالو زنا به هم خدای ﷻ در وبخښي یعني که ستا ماینه دا اوس پر تا طلاقه هم سي نو ستا باقي مانده عمر خو به ته زاني یې دا زنا به هم خدای ﷻ در وبخښي.

حکایت: یو وخت د حسن بصري رحمه الله راپور یو جاسوس وحجاج بن یوسف ته رسولی و یعني حسن د حجاج غیبت کاوه، نو حجاج عسکر پسي واستوله په دې مجلس کي د حجاج یو خیر خواه د حسن رحمه الله موجود

و هغه سړي ژر وحسن بصري ته خبر ور کړی چي د حجاج عسکر در پسي راراوان دي ځان يو خواته پټ کړه حسن بصري رحمه الله د کوره چابك ووتی او په يوه نژدې غره کي يو زاهد عابد ولي الله سړی و حبيب عجمي رحمه الله په نامه يادېدی او په غره کې يوه خونه جوړه کړې وه او د خدای جل جلاله عبادت بې کاوه ورغلی او ورته وې ويله چي د حجاج عسکر راپسې دي حبيب عجمي رحمه الله ورته وويل چي دا زما په خونه ننوزه خدای جل جلاله به دي وساتي او حبيب رحمه الله د باندي ناست و، خير د حجاج عسکر د حسن بصري رحمه الله کورته ورغله په کور کي ورته وويل سوله چي حسن د باندي ولاړی نو د حجاج ظلم پېشه عسکرو د يوه او د بله څخه د حسن رحمه الله پوښتني کولې خو آخر يې دا معلومه کړه چي حسن رحمه الله د حبيب عجمي رحمه الله پر خوا تللی دی نو عسکرو حبيب رحمه الله ته راغله او حبيب ته يې وويل چي حسن دلته راغلی حبيب رحمه الله ورته وويل هو راغلی عسکرو ورته وويل چي څه سو حبيب ورته وويل چي په دغه خونه ننوتی عسکر په خونه ورننوتل هر څو چي يې په سپينه ورخ وکتله نه يې کړی پيدا بيرته راووتل حبيب رحمه الله ته يي وويله چي حسن خو دلې نه وو حبيب رحمه الله ورته وويل چي په دغه خونه خو ننوتی او بيرته نه دی راوتلي خير عسکرو دا راپور حجاج ته ورساوه حجاج په خپله پسي راسپور سو او د حبيب عجمي رحمه الله ځاي ته ورغلی او د حبيب څخه لکه دده عسکرو پوښتنه ځندي وکړه حبيب رحمه الله وحجاج ته هم هغه مخنی جواب ور کړی حجاج په خونه ور ننوتی هر څه کوشش چې وکړی حسن يې نه کړی پيدا، بيرته راووتی حبيب رحمه الله ته يې وويل چي حسن په خونه کي نه وو حبيب ورته وويل په خونه خو ننوتی بيا نه دی راوتلی، حجاج ورته وويل که حسن ددغي خوني څخه راووتی زه هغه ته هيڅ نه وايم او ماتاته در بخښلی دی حبيب ور ناري کړې چي حسنه که په

خونه کي يې راووزه حسن بصري رحمة الله عليه هم د هغې خوني څخه راووتی نو حجاج ورته وويل چي ته په خونه کي چېري ناست وې حسن بصري رحمة الله عليه ورته وويل چي په مابين کي د خوني ناست وم هر پلا به تا پر ما لاس هم کښېښو خير حجاج څندي ولاړی او حسن ته يې هيڅ نه وويل حجاج چي ولاړی حسن يو مسخره پر حبيب عجمي رحمة الله عليه وکړه او ورته وي ويل وينې زما جاسوسي دي وحجاج ته وکړه.حبيب رحمة الله عليه ورته وويل دېغ مه لره په رشتيا ويلو زما د حجاج څخه.خلاص سوې .

حکايت: په مطول کي وايي چي په دوره کي د حکومت د حجاج يو شاعر وو چي د نورو کسانو سره په يوباغ کي د تورو انګورو ناست وو او انګور هغه وخت غوره وه يعني تور سوي نه وه او د حجاج بحث مابين ته راغلی نو دې شاعر بېله نوم اخستو د حجاج داسي وويله،

اللهم سود وجهه" خدايه تور کي مخ دده په زړه کي يې حجاج و" واقطع عنقه " او مغزی يې مات کړې واسقنی من دمه او په ما وچښيويني دده په مجلس کي د حجاج راپور چي ناست و دستي يې دا خبره حجاج ته ورسول حجاج شاعر ور وغوښتی او ورته وې ويل چي تا دغه مذکوره خبري کړي دي شاعر ورته وويل هو لکن ستا نوم مي پر خوله ولاګه راوړی دی ما خو انګور يادوله چي ماوويله چي خدايه مخ يې تور کړې يعني پاخه يې کړې او مغزی يې مات کړې يعني چي تاك پوري پيوند وي زما په لاس يې مات کړې او وينه يې په ما وڅيښې يعني چي توري اوبه د انګورو زه وڅيښم حجاج د غضب په لهجه ورته وويل لاحملنك على الادهم" د حجاج مراد خو دا و چي توري زولنې به در واچوم او ادهم تور آس ته هم وايي نو شاعر ځان ناپوه واچاوه که څه هم په مراد د حجاج پو هېدی نو داسي يې حجاج ته وويل " مثل الامير يحمل على الادهم والاشهب" شاعر په قصده اشهب

ورسره ګډ کړی چي زه خو ستا مقصد تور آس بولم حجاج ورته وویل ویلك انه لحدید" افسوس دي وي تالره زما خو د ادهم څخه اوسپنه مراد ده او چونکه حدید نیز رفتار آس ته هم وایي نو شاعر ځان غول واچاوه حجاج ته یې وویل چي تیز رفتار آس خو ښځي بنه دي، حجاج ته درد ورغلی پر دې چي ته ولي زما په مراد نه پوهېږي نو عسکرو ته یې وویل پورته یې کړئ د مځکي یې وواهئ عسکرو چي شاعر پورته کړی شاعر وویل سبحان الذي سخرلنا هذا پاکي دي وي هغه خدای لره چي ماته یې مسخر کړه دغه کسان چي زې پر اوږو واخستم حجاج بن یوسف ته د شاعر پر چالاکی خندا ورغله او شاعر یې خوشي کړی.

این قصه پایان ندارد پیش مگر خوانندگان محترم ازبیان بعض کارنامهاي حجاج بن یوسف بستوه امده باشند ومیخواند که حجاج بعد از تخریب کعبه مبارکه عبد الله ابن الزبیر رضي الله عنه بر طرز محبوب آن حضرت نبوي ﷺ بناء کرده بود، چه طور کعبه خدا را تعمیر نمودند راویان مي گویند که حجاج بن یوسف رحمة الله علیه کعبه خدا را بر طرز قریش مخالف بنایي ابراهیمي تعمیر نمود یعني یک دروازه شرقي بلند دادو وحطیم بقدر شش زراع از خانه خدا خارج نمود وباب غربي را بند نمود راوي میګوید که چون نوبت خلافت به هارون رشید رسید او انس بن مالک رضي الله عنه براي مشوره درباب کعبه خدا جل جلاله احضار نمود وبه او گفت که من اراده دارم که کعبه شریف را منهدم سازم وبرطریق محبوب رسول ﷺ وبر طرز بناء عبد الله ابن الزبیر رضي الله عنه تجدید بنایش نمایم، مالک رضي الله عنه گفت تراقسم بخدا جل جلاله می دهم یا امیر المؤمنین که اگر تو خانه خدا را برطرز ابن الزبیر رضي الله عنه بناء کني پس اگر پس از تو امیر دیگر شاید او بگوید که من کعبه خدا را بر طرز قریش بنا مي نمایم پس هیبت وحرمت خانه خدا جل جلاله از دل مردم بیرون میگردد فترک الهارون امراً اراده وبقیت البیت الشریف علی بناء للحجاج علی طرز بناء قریش وهي آلان باقیت علی الطرز المذکور والله جل سلطانه یعلم مایحدث بعد ذالک

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾

اي خدایه ﷻ موږ وګرځوې مخلصان ستا او بعض د اولادو زموږ وګرځوې امت مخلص تالره او موږ ته راوښیه احکام د دین زموږ یعني شرائع د حج او زموږ توبه قبلونکی یې او ډېر مهربانه یې .

پوهنه: چي حقیقت اسلام او اخلاص فرمانبرداري د اوامرو د خدای ﷻ په کولو سره او فرمانبرداري د خدای ﷻ په ټولو منهیاتو کي په پرهېښولو کي ظاهراً او باطناً بدون اشراک غیره في عبادة الله ظاهراً کالمشرکین او قلباً کالمرائبین، قال ﷺ المسلم من سلم المسلمون من للسانه ویدیه .

پوهنه: چي ولي ابراهیم ﷺ او اسماعیل ﷺ تخصیص له بعض ذریته وکړی او ټوله ذریت ته یې دعا ونه کړه، ددې سبب دادی چي دوئ پوهېدله چي زموږ په اولاد کي به محسن او ظالم نفسه مبینٚ وي کما یفهم من قوله تعالی لا ینال عهدي الظالمین .

پوښتنه:- تخصیص د ذریة یې په دعا سره وکړی او سره ددې چي اصحاب د همم عالیه وچي انبیاء دي باید عام خلق په لپسې کي ددعا راولي ؟

ځواب:- وجه د تخصیص د ذدریت هغه ایت دی "قوا انفسکم واهلیکم ناراً" او بل سبب دا دی چي په حدیث شریف کي راغلي " مامن رجل من المسلمین یخلف من بعده ذریة یعبدون الله الاجعل الله له مثل اجورهم ماعبد الله منهم عابد حتی تقوم الساعة " نو چونکه په صلاح کي د اولاد نفع .

د والدینو سته نو ځکه یې خواست او دعا د ذریت لپاره وکړه، او بل سبب دادی چي ذکر د ذریت په دعا کي که څه هم تخصیص دی ذکراً لکنه تعمیم معناً" ولي چي په اصلاح د اولاد الانبیاء علیهم السلام سره صلاح دعامه خلګو مربوط ده، ولي چي اولاد الانبیاء علیه السلام چي صالح سي هغه دعوت د صلاح عامه خلګو ته هم ور کوي، او بل سبب د دتخصیص دادی چي دوئ په دې پو هېدله عقلاً چي حکمت الٰهي ددې تقاضا نه کوي چي ټولـه خلګ دي متفق سي پر اخلاص، او توجه ظاهراً او باطناً دي د دې ټولو خلګو وخدای ﷻ ته سي ولي چي د دنیا نظام درهم او برهم کېږي ولذا قیل لو لاالحمقی لخربت الدنیا .

پوښته:- چي انبیاء علیهم السلام خو معصوم د ګنهو څخه دي قبل النبوة وبعد النبوة پر صحیح مذهب د اهل سنت والجماعت لکه دروېش چي نهایت تفصیل ددې مسئلې سره د بیان د دلائلو د مخالفینو او جوابونه له جانبه د اهل سنت والجماعت په مستقله رساله کي چي نوم یې کشف العظاء عن عصمت الانبیاء دی کړی دی او دا رساله د ډېرو کلو راهسي طبع سوې ده او د کوټي په ښار کي دستیاب کیدای سي، نو اصل پوښتنه داده چي توبه خو فرع د ګناه ده نوچي چا لره ګناه نه وي نو توبه دڅه شي کاري ، قاضي بیضاوي وایي استبابة لذریتهما ، حاصله چي مضاف محذوف دی یعني "تب علی ذریتنا" امام رازي رحمه الله په تفسیر کبیر کي وایي چي څه وخت خدای ﷻ ابراهیم علیه السلام خبر کړی چي ستا په ذریت کي به ظالم او عاصي وي نو ځکه یې دلته داسي وویل "ومن ذریتنا امة مسلمة" او بیا یې سوال د توبې وکړی لپاره د مذنبینو عاصیانو د ذریت خپل یعني هغه کسان چي اهل توبه وي، او بل جواب قاضي بیضاوي رحمه الله داسي ورکړی دی چي توبه سبق د ګناه نه غواړي شاید د دوئ دغه سوال هضما لانفسهما دي وي .

پوهنه:- چي مناسك جمع د منسك ده بفتح السين وبكسرها والمعنى ابصرنا مواضع نسكنا اي المواضع التى يتعلق بها النسك اي افعال الحج كالمواقيت التي يحرم منها" او هغه ځايونه چي پر هغو حاجيان درېږي لكه عرفات مزدلفه، او ځاى د طواف البيت او صفا ومروه ځاى د سعي بعد الطواف او ځاينو د رمي الجمار في ايام النحر والتشريق او، دا هم احتمال لري چي مراد د مناسكو څخه دى، افعال د حج وي، لامواضعها نو پر دې باندي تقدير منسك مصدر ميمي دى د مكان نوم نه دى.

سوال:- د مصدر وجمع ته څو ضرورت نسته ؟

ځواب:- د مصدر جمع رواه ده چي انواع مختلفه تر لاندي وي، كما يقول الفقهاء كتاب الطهارات باعتبار انواع المختلفه المندرجة تحتها من الوضوء والغسل والتيمم وطهارة الثوب وغيرها ففي الجمعية تنبيه على تلك الاختلاف نو پردې تقدير "ارنا" په معنى دعرفتادى لان نفس الا فعال لاتدرك بالبصر بل تعرف بعين القلب وهو المعرفة، فتدبر.

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ

اي خدايه واستوې په دوئ كي يعني په ذريت كي زموږ يو رسول چي ددوئ د قوم او نسل څخه وي.

دروېش واېي:- چي ټوله مفسرين پر دې خبره متفق دي چي دا سوال د ابراهيم او اسماعيل په محمد رسول اللهﷺ سره قبول سوى دى، ولې يوازي عليه السلام دى چي له نسله د ابراهيم عليه السلام او اسماعيل د دواړو دى، او بل نبي مشترك النسل په ذرية كي د ابراهيم نه دى پيدا سوى بيله عليه السلام، البته نور انبياء عليهم السلام له نسله د

ابراهیم ؑ دېره وه لکن د هغو سلسله النسب و ابراهیم ته په واسطه د اسحاق او یا مدین او مدائن رسېدله، عرباض بن ساریه ؓ راوایت کړی دی چي علیه السلام وویل "اني عند الله مکتوب خاتم النبیین و آدم لمنجدل في طیته وساخبرکم باول امري آنا دعوة ابراهیم" اشاره ده وآیت مذکوره ته یعني وبشارت عیسیٰ ؑ اشارتاً وهغه آیت ته د انجیل شریف چي ترجمه یې داده "ونبشرکم بنبي یاتي من بعدي اسمه احمد ورویا امي التي رئت حین وضعتني.

پوه سه:- چي د رویا څخه د سترګو لیدل مراد دي د خوب لیدل نه دی وقد خرجت منها نوراً اضائت لها منه قصور الشام، وهذا حدیث حسن صحیح.

يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيْهِمْ ۭ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ (۱۲۹)

داسي رسول چي هغه دي ایات ستا تلاوت کړي چي آیایت القرآن الحکیم دی او دوئ ته وښیي حکمت.

پوه سه:- د حکمت څخه مراد نور معارف او احکام دی سویٰ مافي القرآن، او بعض وایي چي مراد سنت نبوي ﷺ دی، او بعض وایي مراد څندي فقه ده، دوئ یې پاك کړه د شرك او نورو ګنهو څخه، او بعض مفسران رح تفسیر د "یزکیهم" په اخستو سره د زکوات کوي د اموالو څخه ددوئ.

او ابن کیسان رحمة الله علیه وایي چي مراد د علیه السلام به شاهد د تزکیه د خپل امت وي په ورځ د قیامت یعني په هغه وخت چي امت محمدي

شاهدي اداء کړي پر نورو امتو چي نبي ددوئ ودوئ ته تبليغ د احکام الهيه وو کړی دی، دا شاهدي هغه وخت منځ ته راځي چي امتونه د نورو انبياوٴ عليهم السلام له تبليغه د نبي خپل منکر سي او عليه السلام به شاهد د تذکيې د خپل امت د شاهدانو ګرځي، والی هذا اشارا الله ﷻ، لتکونوا شهداء الله الناس ويکون الرسول شهيداً عليکم، او ددې قصې تفصيل په بخاري او نورو کتابو کي د احاديثو مبارکه وو موجود دی، او په تحقيق سره ته اې خدای ﷻ يعني غالب يې چي هر څه ته اراده وکړې هغه کار پای ته رسولای سې او ته حکيم يې يعني هر کار چي کوې او هر شی چي پيدا کوې په هغه کي به حکمت او مصلحت د عالم وي "سواء علم الناس تلک الحکمة او لم يعلموا، مثلاً وسپنه چي خدای ﷻ په کانو کي د غرو پيدا کول په هغې کي حکمت د موټر سازی او طياره سازی وغير ها من الآلات الحربيه موجود وو، وان لم يعلم اوائل القرون الماضيه تلک الحکم الفائقه .

درويش وايي:- چي مجدد الف ثاني الشيخ احمد السر هندي قدس سره السامي د عليه السلام شان په دغه ښائسته مکتوب کي په عربي ژبه داسي بيان کړی دی .

شعر

ما ان مدحت محمداً بمقالتی ولکن مدحت مقالتي بمحمد ﷺ .

اقوال وباالله التوفيق والعصمة ان محمد رسول الله سيد ولد آدم واکثر الناس تبعاً يوم القيامة واکرم الاولين والآخرين علی الله و اول من ينشق منه القبر ، و اول شافع واول مشفع و اول من يفرع باب الجنة فيفتح الله له، وحامل لواء الحمد يوم القيامة تحته آدم ومن دونه قال عليه السلام نحن الاخرون يعني في الدنيا ونحن السابقون، اي في دخول الجنة وآنا قائل

قولا غیر فخر ، یعني د فخر او کبر لپاره يې نه وایم یعني امتثال ددې ایت يه وايم "واما بنعمة ربک فحدث" هغه قول دادی .

انا خاتم النبين ولا فخر، وانا خاتم المرسلين ولا فخر

وانا محمد بن عبد الله بن عبد المطلب ان الله خلق الخلق

مراد د خلق څخه انسان دی "فجعلني في خيرهم قبيلة ثم جعلهم بيوتاً فجعلني في خيرهم بيتاً و انا اول الناس خروجاً يعني من القبر و انا قائدهم اذا وفدوا وانا خطيبهم اذا انصتوا وانا مستشفعهم اذا حسبو، و انا مبشرهم اذا ينسو الكرامة والمفاتح بيدي، ولواء الحمد يومئيذ بيدي، وانا اكرم ولد آدم على ربي يطوف علي الف خادم كانهم بيض مكنون واذا كان يوم القيامة كنت امام النبيين وخطيبهم، وصاحب شفاعتهم غير فخر .

بيت

نماند بعصيان كسي در گرو چو دارد چنين سيدي پيش رو

پس ناچار مصدقان اينچنين پيغمبر سيد عليه السلام خير الامم باشند ، كنتم خيراً امة اخرجت آه نقد وقت ايشانست، ، ومكذبان او عليه السلام بد ترين بني آدم كه الاعراب اشد كفراً و نفاقاً" حال ايشان است تا كدام صاحب دولت راباتباع سنت سنيه او بنوازند ، و بمتابعت شريعت رضيه او سرفراز سازند ، امروز عمل قليل را كه مقرون بتصديق به حقيقت دين اوست عليه السلام بعمل كثير بر ميدارند ، اصحاب كهف اين همه درجات كه يافتند بواسطه يك حسنه است ، وآن هجرت بود از دشمنان حق سبحانه وتعالى بنور يقين ايماني در وقت استيلاي معاندان مثلا سپاهيان در وقت غلبه دشمنان و استيلاء مخالفان اگر اندك تر تردد اي پيش رفت كنند آن قدر نمايان ميشود ، و اعتبار ميگردد كه در وقت امن اضعاف آن در چيزي اعتبار نمي آيد ، وايضا چون آن سرور محبوب رب

العلمین است، متابعان او بواسطه متابعت بمرتبه محبوبیت میرسند چه محب در هر که از شمائل و اخلاق محبوب خود میبند آن کس را محبوب خود میدارد ومخالفان را از آنجا قیاس باید کرد .

شعر: محمد عربي که آب روي هر دو سر است کس که خاک درش نیست خاک بر سراو و اگر بهجرت ظاهري میسر نشود هجرت باطني را بکمال مرعي باید داشت با ایشان (یعني په ظاهر) وبي ایشان (یعني په باطن کي) ولعل الله یحدث بعد ذالک امراً الی اخر المکتوب شریف .

درویش وایي:- چي په اول د میاشتي د روژې چي دجمعي ورځ هم وه دا ځای او مکتوب تحریر سو ابن عساکر رحمه الله داسي روایت راوړی دی چي عبد الله بن سلام رضی الله عنه چي سابقاً یهودي و اسلام یې قبول کړی، نو دده د ورور زامن وه چي یو مسلمه نومېدی او بل عبدالله، دواړو ته یې دعوت د اسلام ورکړی او ورته وه یې ویل چي تاسي خبر یاست چي په تورات کي خدای جل جلاله ویلي دي چي زه یو نبي په اولاد کي د اسماعیل را استه وم چي نوم به یې احمد وي، نو که چاپر هغه نبي ایمان راوړی هغه هدایت ته ورسېدی اوکه چا ایمان نه پر راوړی هغه ملعون دی، نو مسلمه رضی الله عنه ایمان راوړی او مهاجرو منع وکړه د ایمان راوړلو څخه نو دا آیت نازل سو .

وَمَنۡ يَّرۡغَبُ عَنۡ مِّلَّةِ اِبۡرٰهٖمَ اِلَّا مَنۡ سَفِهَ نَفۡسَهٗ ؕ

او څوک به رغبت کوي له ملة او دینه د ابراهیم چي روښانه ملت دي

پوهنه:- چي دا استفهام انکاري دی یعني هغه څوک رغبت د ملة څخه د ابراهیم نه کوي .

پوهنه:- چي "رغبت" چي متعدي په "الی" سي نحو "رغب فلان الی الصلواة " مثلاً نو یې معنی اراده ده یعني اراده د لمانځه یې وکړه او که

متعدي په "عن" سره وي لکه په دې ايت کي نو معنی يې ترك دی يعني
څوك به ترك کوي د ملت ابراهيم؟ يعني هيڅ څوك يې ترك نه کوي، مګر
هغه څوك چي سپك يې اموخته کړی وي خپل نفس يعني په هر کار کي
تلوار کوي په مقتضی د شهوت نفساني بېله فکره په نفع کي د هغه او په
ضرر کي د هغه او روح البيان د هغه داسي ترجمه کوي "اي اذ لها وجعلها
مهينا حقيراً" نو "نفسه" مفعول به دی، مبرد رحمه الله او ثعلب رحمه الله وايي هغه
بکسر الفاء متعدي دی معناه جهل او په ضمه سره لازمي دی معنا يه
بيعقل سو.

وَلَقَدِ اصْطَفَيْنٰهُ فِى الدُّنْيَا وَاِنَّهٗ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۳۰﴾

ژباړه:- چي لام موطئه دقسم دي اي با الله په تحقيق سره موږ دي
غوره بنده او مختاره بنده ګرځولي و په دې دنيا يعني په نبوت او په خليل
والي سره او په تحقيق ابراهيم په ورځ د آخرت کي دصالح بندګانو څخه
دخدای ﷻ دي يعني مقرب بنده د خدای ﷻ چي دګنهو څخه د زړه او دبدن
د ټولو څخه په اعلی درجه کي معصوم وو.

ژباړه:- چي دا ايات دليل دی پر هغه آيت باندي "ومن يرغب آه"
چي په استفهام انکاري سره راغلی وو، ولي هغه څوك چي په صلاح
ظاهري او باطني سره موصوف وي په دنيا او اخرت نو د هغه د ملت مخ
ګرځول سفاهت او بې عقلي ده.

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (۱۳۱)

پوښتنه:- چي "اذ" ظرف دی د "اصطفینه " یعني په هغه وخت کي دی مونږ غوره او بر گزیده کړی چي ده ته خدای ﷻ وویل چي ته خالص وګر ځوه خپل ځان وخدای ﷻ ته او تفویض د خپلو کارو و خدای ﷻ ته وکړه، دا هغه وخت وو چي ده له غاره څخه لمر، سپوږمی او ستوري ولیدل، نو ابراهیم وویل چي ما خالص ګرځولی دی ځان ورب العالمین ته.

پوښتنه:- چي ابراهیم امر الهي په اخلاص او انقیاد ظاهري او باطني پر وجه اتم پر ځای کړی دی لکه چي دلته یې وویله "اسلمت آه " او په بل ځای کي خدای ﷻ دده له قوله څخه داسي حکایت کړی دی" اني وجهت وجهي للذي فطر السموات الخ" او بل داچي نمرود چي دی اور ته په ذریعه د منجنیق وغور ځاوه او اورته نارسیده جبرئیل ؈ ورته راغلی او ورته یه وویل "هل لک من حاجة" یعني ته یو حاجت لري ابراهیم ورته وویل" اما الیك فلا" تاته خو مي هیڅ حاجت نسته، جبرئیل ؈ ورته وویل" الا تستا ٔل ربك" ایا ته خواست نه کوي چي ددې عذاب څخه دي خلاص کي، ابراهیم ؈ ورته وویله حسبي بسئوالي علمه بحالي" ماله بس دی ولي چي خدای ﷻ زما په حال سره خبر دی یعني د نمرود اور ته روان یم "وعند ذالک التوکل وعدم الالتجاء الی غیرها تعالی في دفع البلاء عنه قال الله تعالی قلنایا نار کوني برداً وسلاماً علی ابراهیم انا کذالک نجزي المحسنین" وفي روح البیان اهل تفسیر وایي ولد ابراهیم في امارة نمرود بن کنعان .

پوښتنه:- چي نمرود بن کنعان هغه تاریخي ګمراه و چي اول سړی دی تاج یې پر سر کښېښو، او د خدایي دعوه یې وکړه او خلګو په خدایي هم قبول کړی، او کاهنانو او منجمانو و د ته ویلي وه چي ستا په ښار کي

ښږ کال یو هلك زیږي چې زوال ستا د مملکت او هلاکت ستا به د هغه مولود د لاسه وي نو نمرود د تقدیر الهي سره لاړ د تدبیر شیطاني غوره کړه، هغه دا چې امر یې وکړی چې هر کوچنی یعني نر چې سږ کال په دې ښار کي زیږي هغه دي وژل کیږي نو د ابراهیم مور چې دغه کال امیدوار وه څه وخت چې د وضع الحمل دردونه ورته پیدا سوه نو دکور څخه ولاړه ددې بېري له سببه که مي عیال نر وو خو نمرود یه راڅخه وژني، نو یو والـه وچه یې پیدا کړه چې پخوا اوبه په کښي بهېدلې او اوس وچه وه نو هورې خدای ﷻ زوئ ور کړی یعني ابراهیم ﷺ نو کوم کالي چې دې وړي وه هغه یې په واغوسته او هورې یې تر خاشو لاندي کړی او کورته راغله مېړه یعني د ابراهیم ﷺ پلار آزر یې په خبر کړی چې په فلانۍ واله کي ما څه خاشې پر اچولي دي ستا زوئ دی پټ کړی چاره یې وکړه، نو پلار چې ورغلی ابراهیم ﷺ یې د هغې شېلې یعني ولې څخه نقل کړی او په مځکه کي یې یو غار ورجوړ کړی په شان د خوني، او د غار پرخوله یې غټه ډبره ور کښېښوله د درندګانو له بېري نو مور بې پټه ورتله او ابراهیم ته بې شیدې ور کولې، او ابراهیم ﷺ ته به خدای ﷻ په شبانه روز کي دونه نما او قوت ورکاوه لکه نورو کوچنیانو ته دکال قوت او نما، بعض راویان وایي چې ابراهیم پنځلس میاشتي په دغه غار کي وو، او بعض راویان وایي چې اوه کاله دلته و، وقیل غیر ذالك نو ابراهیم ﷺ په هغه زمیني غار کي ځواني ته نژدې سو او یاځوان سو.

قال نو یې وویل و مور ته "من ربي" زما خدای ﷻ څوك دی، مور ورته وویل" انا" یعني زه ستا رب یم" قال فمن ربك" ابراهیم ﷺ ورته وویل چې ستا رب څوك دی" قال ابوك" هغې ورته وویل چې زما رب ستا پلار دی" قال " نو ده ورته وویل چې زما د پلار رب څوك دی هغې ورته وویل ستا د

پلار رب نمرود دی، ابراهیم ؑ ورته وویل چي د نمرود خدای څوك دی مور يې ورته وويل دېغ مه لره نمرود خو خپله خدای دی، نو مابنام چي يې پلار کورته راغلی مور يې ورته وويل چي تاسي به د کاهنانو د خولې ويله چي سږ کال به يو هلك پيدا کېږي چي د ټولي دنيا دين ته به تغير ورکوي هغه خو دا ستا زوئ دی، مور يې هغه ټوله بيان د هغې ورځي سوال او جواب ټوله وپلار ته بيان کړه، نو پلار ابراهيم ته ورغلی او څه رنګه بيان چي ابراهيم ؑ مورته کړی وو هغه يې وه پلار ته هم وکړی لکن دې ځای ته چي ابراهيم ورسېدی چي د نمرود خدای څوك دی پلار پر مخ ټينګه چپلاخه وواهه چي داڅه وايي نمرود په خپله خدای دی نو چي شپه تاريکه سوه نو ابراهيم ؑ د غار و دروازې ته نژدې سو او د هغې لوي ډېري تر چولو يې اسمان وليدی او په هغه کي يې ستوري هم وليدله، نو په خلق کي د اسمان او مځکي يې فکر وکړی چي خالق زما او د اسمانو او مځکو څوك دی، نو يو روښانه ستوری يې وليدی" فقال هذا ربي" وروسته يې پسې کتله کتله څو چي ستوری کښته ولاړی او د ابراهيم ښخه غائب سو" قال لا احب الآفلين" يعني زما نه دی خوښ يعني د ربوبيت لپاره تغير کونکي شيان، خير بيا سپوږمۍ يې وليدل" فقال هذا ربي فلما افل قال لا احب الآفلين" او سحار يې لمر وليدی" قال هذا ربي هذا اکبر" او بيا چي لمر غروب وکړی " کرر ذالك القول يعني لا احب آه .

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا په هیله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهٖمُ بَنِيْهِ وَيَعْقُوْبُ ؕ يٰبَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ؕ ﴿۱۳۲﴾

او وصیت وکړی په هغه ملت سره او یا په هغه قول سره اسلمت په تاویل دکلمې و خپلو زامنو ته (بیضاوي) .

پوهنه:- چي روح البیان وایي چي د ابراهیم ؑ څلور زامن وه چي نومان یې اسماعیل، اسحاق، مدین او مداین وه کما مر، او مظهري او په دې ځای کي روح البیان وایي چي د ابراهیم ؑ اته زامن وه، (۱) اسماعیل چي مور یې هاجره القبطیة وه (۲) اسحاق چي مور یې ساره وه، او شپږ زامن یه د قنطورا بنت یقطن الکنعانیه ښځه چي ابراهیم ؑ وروسته تر وفات د ساره په نکاح کړې وه، یعقوب عطف دي پر ا براهیم یعني یعقوب هم وخپلو دولس زامنو ته دغه وصیت کړی وو .

پوهنه:- چي تر "ان الله آه" د مخه قول محذوف دی"اي قال کل واحد من ابراهیم ویعقوب وبنیهما" په تحقیق خدای ﷻ خوښ کړی دی تاسي لره دین یعني دین اسلام نو تاسي مه مره کیږي مگر پر داسي حالت چي تاسي به مسلمانان مخلصان یاست .

پوښتنه:- چي "فلا تموتن" په ظاهره نهي دی د موت څخه لکن موت خو ددوئ په قدرت کي نه دی نو نهي راجع و ترک ته د اسلام ده تر مرګه پوري ·

فائده:- یعقوب د اسحاق بن ابراهیم زوئ و او دده دوه زامنو نو مان دادي (۱) روحیل(۲) شمعون (۳) لاوي (۴) یهودا (۵) یستوخور (۶) زبولون (۷) زوایا (۸) نفتونا(۹) کوزا(۱۰) اوشیر (۱۱) بنیامین (۱۲) یوسف

تاریخ وایي چي یعقوب او عیصو سره غبرګولیان وه نو د دوئ د مور چي څه وخت د وضع الحمل وخت را ورسېدی نو ددې په نفس کي د دوو هلکانو سره اختلاف او خبري سوې چي مور هم اورېدلي نو هغه یوه هلك چي وروسته یي نوم یعقوب کښېښول سو، وخپل ورور ته چي ماته لار راکړه چي زه د مور له نسه څخه ووزم هغه بل ورته وویل چي که تر ما د مخه ووتلي زه به د مور نس څیرمه، نو هغه د مخني هلك یعني یعقوب ورته وویل چي مور مه وژنه ورځه ته د مخه ووزه او هغه اول یعني یعقوب دده پنده ټینګه کړه او وروسته پسي راووتی، ځکه د هغه نوم یعقوب کښېښول سو چي پر عقب د عیصو خارج سو او چي اول د مور له نسه راووتی د هغه نوم یې عیصو کښېښو، ولي چي د مور په نس کي یې عصیان د مور وکړی ·

پوښتنه:- چي علماء وایي چي نومان یې په هره معنی چي وه هغه خپل د وضع علمي ښکاره کوي، یعني غالباً نوځکه عیصو یو سخت طبیعت او سخت ګیره شخصیت و او کسب او پیشه یه دهوسي او مرغانو

ښکار و او تیر اندازي به یې کوله، او یعقوب رحم دله او نرم سړی و او کسب او کښت کاري به یي کوله او مالداري به یې هم کوله .

تاریخ وایي چي یعقوب او عیصو په یوه ورځ دواړه مړه سوه په یوه قبر کي دواړه ښخ سوه لکه د مور به رحم کي چي سره یو ځای وه .

درویش وایي:- وهذا من الواقعات الغریبة النادرة جداً، بعض علماء وایي چي یعقوب د یوسل اوه څلویښت کالو په عمر کي وفات سو، په مصر کي او یوسف ته یې وصیت کړی وو چي زما جنازه به بیت المقدس ته وړې او دخپل پلار اسحق د څنګ سره به مي ښخوې او یوسف هم داسي وکړه، تاریخ وایي چي څه وخت چي یعقوب سره د زامنو اوفامیله په دعوت دیوسف مصر ته ورغله او وې لیدله چي مصریان اکثره مشرکان او بت پرستان وه نو ځکه یې خپل زامن ټوله را وغوښتله او هغه وصیت یه ورته وکړی" یابني ان الله" الایة .

درویش وایي:- د یعقوب دا وصیت پر اساس، مرګ پر اسلام او عمل صالح یې بهتر دی تر سلطنت د ټولي دنیا، او تر مرګ پر کفر باندي د دنیا ذلیل ترین عمر او ژوند ښه دی.

پوښتنه:- د ابراهیم ؑ دعوت و ټولو انسانانو ته ددین ابراهیم لپاره خو معلوم الحال شی و نو نه په ذکر کي ددعوت د ابراهیم ؑ وخپلو زامنو ته په قران کریم کي د ذکر یې څه حکمت دی،؟

ځواب:- ددې حکمت دپاره ذکر سوه چي خدای ﷻ وخلګو ته وښي چي دعوت و اسلام ته دهر اهم او مقصود اعلی کار دی حتی چي

ابراهيم عليه السلام مع عموم دعوته خص احب الناس اليه وهم الابناء بهذا الدعوت .

قياس كن زگلستان من بهار مرا

ولهذا قال عز وجل لنبيه وحبيبه ﷺ و انذر عشيرتك الاقربين

وېروه دخداى ﷻ له عذاب ستا هغه قبيله چي تاته نژدې وي په لحاظ د نسب .

پوهنه:- چي يهودو وه عليه السلام ته وويل چي ته نه يې خبر چي يعقوب عليه السلام چي وفات کېدی وصيت يې وازامنو ته د يهوديت ددين وکړی نو دا آيت نازل سو، .

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ

آيا تاسي حاضر واست اي يهودو چي دعوه د وصيت د يهوديت كوی پر يعقوب باندي او اعراض د ملت څخه د ابراهيم عليه السلام كوی، واست حاضر په هغه وخت كي چي يعقوب ته مرګ راغلی يعني علامت د مرګ "اذبعد حضور الموت حقيقة لايمكن الايصاء

پوهنه:- چي "ام" منقطعه دی او معنى يې بل آه" ده، او "بل" صرف د انتقال لپاره دی د وصيت څخه د ابراهيم عليه السلام او يعقوب وخپلو زامنو ته ورد ته د قول د يهودو معاصيرينو، او معنى دهمزه انكار دی" اي ماكنتم حاضرين وقت وصية يعقوب لانكم ايها المعاصرون" ډېر وروسته تاسي ياست تر عصر يعقوبي نو تاسي څرنګه دعوه د وصيت د يهوديت پر ده كوي، او په تفسير تيسير كي وايي چي تر "ام" د مخه چي همزه نه وي نو

هغه په "ام" معنی د همزه الاستفهام دی، او استفهام هغسي انکاري دی، او بیضاوي احتمال د "ام متصله" هم راوړی بتقدیر همزه الاستفهام ، یعني "ام کنتم غائبین ام کنتم شهداء، او المخاطب حینئذ ایضا الیهود، والمقصود الرد علی الیهود المعاصرین المدعین لوصیة یعقوب" یعني تاسي به یا غائب یاست دعصر یعقوبي څخه نو بیا دعوه دهغه شي څرنګه کوئ چي تاسي نه وي لیدلی، او که ځانونه حاضر بولی نو دا خو ښخي دروغ دي لان بین عصرکم وعصر یعقوب قرون کثیرة، او بعض مفسران رح وایي چي مخاطب په کنتم سره مسلمانان دي نو معنا د آیت داده چي تاسي ای مسلمانانو خو حاضر نه واست په وخت کي د حضور د موت د یعقوب ؑ بلکه تاسي ته دا معلومات په وحي قرآني سره درکړه سو، اورد هذا الاحتمال البیضاوي رحمه الله وتبعه المظهري .

درویش وایي:- چي دا احتمال ډېر بعید احتمال دی ولي چي د سباق سره یې مناسبت کمزور ی دی، او د سیاقه سره خو هیڅ مناسبت نه لري ولهذا اورد بلفظ قیل آه اشارة الی الضعف .

اِذْ قَالَ لِبَنِيْهِ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ بَعْدِيْ ؕ

چي ده وویل وخپلو زامنو ته چي تاسي به دخه شي عبدت کوئ تر ما وروسته یعني زما تر مرګوروسته

پوهنه:- چي غرض د یعقوب ؑ دا و چي زامن پر توحید او اسلام اقراره کړي او ددوئ څخه میثاق او ټینګه وعده واخلي، عطار رحمه الله وایي چي هیڅ نبي نه مري تر هغو پوري چي ده اختیار ورنه کړي په منځ کي د

ژوند او مرګ نو څه وخت چې یعقوب علیه السلام ته په وخت کې د ناجوړۍ ده ته اختیار ورکړه سو، نو ده له عزرائیل علیه السلام څخه مهلت وغوښتی چې زه به زامنو ته وصیت وکړم، نو ټول زامنان او د دوئ اولادونه یې سره را جمع کړه او دا یې ورته وویل ما تعبدون من بعدي .

پوښتنه:- د یعقوب علیه السلام زامنان خو نبي زاده ګان وه نو د یعقوب علیه السلام دا خبره ودوئ ته کول آیا پر شرك ددوئ بېرېدی وروسته تر مرګ خپل ؟

ځواب:- راغب اصفهاني رحمة الله علیه وایي چې مقصود د یعقوب علیه السلام له عبادت څخه فقط عبادت مشروعه نه و مراد، بلکه مراد دده دا و چې باید مقصود ددوئ په ټولو اعمالو کي رضا د خدای جل جلاله وي، او د هغو عملو څخه ډېر لري ګرځي چي وسیله و خدای جل جلاله ته نه وي، ګویا غرض د یعقوب علیه السلام دا و چي دوئ ته دعوت د نجات د شرك خفي څخه ورکړي اعنی الریاء والسمعة، او دا بېره د یعقوب علیه السلام پر دوئ نه وه چي دوئ به شرك او عبادت د بتانو وکړي بلکه پردوئ بېرېدی چي دنیا به دوئ مشغوله کړي له عبادت او عمل څخه لوجه الله جل جلاله ولهذا قیل ماشغلك عن الله فهو طاغوت ای ضم، قال الرومي رحمة الله علیه في مثنویه

چیست دنیا از خدا غافل شدن   نی قماش ونقره وفرزندن وزن

قال العلامة التفتازاني رحمة الله علیه في حاشیة الكشاف چي كلمه د ما عامه ده یعني ذوي العقول او غیر ذوي العقول دواړو ته شامله ده انتهی باختصار .

قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ وَّنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۳﴾

دا جمله مستانفه ده کانه قيل فماذا قالوا في جواب يعقوب قالوا الخ زامنو ورته وويل چي موږ به عبادت کوو ستا د خدای ﷻ او ستا د پلرو د خدای ﷻ هغه پلرونه ستا چي ابراهیم او اسماعیل او اسحاق علیهم السلام دي چي يو خدای ﷻ ددوئ متفق د ټولو وو، او موږ وهغه خدای ﷻ ته منقاد او تسلیم او اخلاص درلودونکي يو .

سوال:- چي ابراهیم ﷺ خو د يعقوب ﷺ نيکه و او اسماعيل ﷺ خو يې اکا و، نو ګردو ته يې آبا څرنګه وويل ؟

جواب:- لفظ د اب پر جد باندي اطلاق ښخي شائع دی حتی چي لکه حقيقت طاريه ګرځېدلی دی، او عرب اکا ته هم پلار وايي او خاله ته مور وايي، قال رسول الله ﷺ عم الرجل صنو ابيه، رواه الترمذي کذا في المظهري، نو د اعراب له لاري ذ ابراهيم، اسماعيل او اسحق عطف بيان دی د آبائك الخ .

فائده:- چونکه عطف پر مجرور بېله اعاده د جار که اسم وي او که حرف وي نحات ناروا بولي، نو ځکه پر مجرور محلاً چي ضمير د "الهك" دی چي عطف د آبائك کاوه نو جار چي آله و د آبائك سره يې راوه ګرځاوه، لکن د تکرار د لفظ د آله چي توهم د تعدد د آلهه و کېدی، نو ځکه لپاره د دفع

ددغه توهم يې آلهاً واحداً ووايي، وقوله ونحن له مسلمون، جمله اسميه ده او حال د فاعل څخه د "نعبد" او يا د مفعوله د نعبد او يا له دواړو څخه، ولي په نحو کې قانون دادی چې په جمله کې ضمير د فاعل او مفعول دواړه وي د هغې جملې په حاليت کې درې سره وجهي روا دي، او دا هم احتمال لري چې جمله د ونحن آه جمله معترضه وي قاله المظهري رحمة الله عليه ، او هغه احتمال چې قاضي بيضاوي بيان کړی دی چې الهاً واحداً منصوب على الاختصاص دی يعني نخص الهاً واحداً او نعنى الهاً واحداً پر هغه ابو حيان رحمة الله عليه دا اعتراض کړی دی چې نحات وايي په منصوب على الاختصاص کې دا شرط دی چې نکره او مبهم به نه وي، نو ابو حيان آلهاً واحداً حال بولي، او روح البيان يې بدل د آله آبائك څخه بولي ولي نکره موصوفه حال د معرفې څخه بالاتفاق کېدای سي، او بصريون توصيف د نکره شرط نه بولي، فرجع الى النحو المبسوطة .

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۴﴾

دغه ابراهيم او يعقوب عليهم السلام او دده زامن يوه ډله وه چې تېره سوه يعنې په ماضيه قرونو کې او عند القضاء الآجال وفات سوه، او دغې ډلې لره هغه شی چې دوئ يې کسب کړی و يعني اعمال ددوئ، او تاسي لره هغه څه دي چې تاسي يې کسب وکړی يعني مطلب دا چې ستاسي هم نسبي له دوئ سره تاسي ته فائده نه کوي تر څو چې اشتراک عملي له دوئ سره پيدا نه کړي .

مصرع:- په قیامت نسته داسي پوښتنه د چا زوي يې له کوم وطنه،
او ستاسي څخه پوښتنه نه کېږي د هغو عملو چي نامبرده ډلي کوله
يعني په قيامت د هر چا څخه د خپل عمل پوښتنه کېږي نه د بل چا د
عمل که خپل وي که بېګانه وي، امام بغوي په خپل تفسير کي وايي
چي رئيسان د يهوديانو د مديني منورې كعب بن الاشرف مالك بن
الضيف وهب بن يهودا ياسر بن ابى الاخطب او نصارى د نجران
يعني السيد ، والعاقب وغير هما د مسلمانانو سره يي په دين كي
بحث شروع کړی، او هري ډلي دا ويل چي دين حق او مرضي عندالله
دين زموږ دين دی وبس نو يهوديانو دا وويل چي زموږ نبي موسى
افضل الانبياء دی، او زموږ کتاب تورات افضل الكتب السماوية
دی، او زموږ دين بهترين د دينو دی، او د عيسى او دده د کتاب
انجيل څخه يې انکار وکړی او دغه رنګه د آنحضرت ﷺ او د قرآن
څخه يې هم انکار وکړی، او دغه رنګه نصارى وو وويل چي زموږ
نبي عيسى افضل الانبياء دی، او زموږ کتاب انجيل افضل الكتب
الالهيه دی او زموږ دين افضل الاديان دی، وكفروا بمحمد ﷺ
والقرآن، او يهود او نصارى و دواړو مسلمانانو ته دا وويل چي زموږ
دين ته را واوړئ ولي چي بل دين حق مقبول عندالله نسته بېله زموږ
له دينه څخه، فانزل الله تعالى.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

او ويل به يهود او نصارى وو يعني و مسلمانانو ته چي تاسي يهودو په دين سئ او يا د نصارى و په دين سئ نو تاسي به هدايت يعني دين حق پيدا کړئ .

پوه سه:- پوه سه: چي تهتدوا ځواب د امر دی .

فائده:- چونکه يهود او نصارى يو او بل ته کافران وايي کمامر في شان نزول الآيت نو دا خبره ددوئ "کونوا هودا او نصارى ددوئ اتفاقي خبره نه ده بلکه يهود وايي "کونوا هودا" او نصارى وايي "کونوا نصاراً، لکن جمع الله سبحانه وتعالى بين قوليهما اختصاراً في العبارة، او ته ووايي ای محمد ﷺ چي نه موږ يهود ګرځو او نه نصارى بلکه موږ ملت ابراهيم يو يعني موږ اهل د ملت ابراهيم يو فحذف المضاف، او يا معنى داده بل نتبع ملة ابراهيم، او يا معنا داده چي تاسي ای يهود او نصارى و متابعت وکړئ د ملة ابراهيم يعني مسلمانان سئ لکه موږ .

وقوله حنيفاً، حال دی له ابراهيم عليه السلام څخه .

سوال:- نحات وايي چي حال ما يبين بهيئة الفاعل او المفعول به، لفظ د ابراهيم خو نه فاعل دی او نه مفعول به بلکه مضاف اليه دی د ملة د لفظ دی ؟

ځواب:- نحات دا هم وايي چي مضاف كه يا فاعل و او يا مفعول به او حذف دده او مضاف اليه په ځای كي درول معنا ته خلل نه درلودی نو د هغه مضاف اليه څخه هم حال روا دی، ولي دا مضاف اليه حكما يا فاعل او يا مفعول به دی وفي مانحن فيه كذالك، ولي كه لفظ د ملت حذف سي او داسي وويل سي "بل ابراهيم آه" معنا ته خلل نه پيښيږي، ولي چي معنا يې داده "بل نتبع ابراهيم، وهذا المعنى صحيح لانه يرجع الى المعنى الذي يكون على تقدير ذكر الملة كما لايخفى، او بعض مفسران وايي چي حنيفا حال دی د ملت څخه .

سوال:- لفظ د ملت خو مونث دی او حنيفا مذكر دی والنحاة يشترطون المطابقة بين الحال و ذي الحال في التذكير والتانيث ؟

ځواب:- چونكه ملت او دين يو شی دی نو به ملت په تاويل د دين وګرځوو فحصل المطابقة .

پوهه:- پوه سه: چي حنف چي مصدر د حنيفاً دی په معنا د ميل دی نو معنا د حنيفاً داده چي حالكون كون د ابراهيم يا دين دده منحرف و د يهوديت او نصرانيت څخه يعني نه يهودي او نه نصراني و، قوله وماكان آه، رد پر مشركانو د مكې چي دوئ دا دعوه كوله او پر يهوديانو او نصاری وو باندي چي مشركانو سره د بت پرستی او يهوديانو سره ددې عزير ابن الله بالی، او نصاری وو سره ددې چي عيسى ابن الله بولي تولو ځانو ته تابعان د ابراهيم د دين بولل، وهذا جمع الضدين ولي ابراهيم عليه السلام خو په هيڅ نوعه مشرك نه و، نو څرنګه دا دري ډلي سره د شرك دعوه د متابعت د ابراهيم او د دين دده عليه السلام كولای سي، اين خيال است ومحال است وجنون، بلكه دين د ابراهيم عليه السلام هغه دين و چي پر

هغه دین باندي نبینا علیه الصلوة والسلام او اصحاب کرام ﷺ او اتباع ددوئ دي چي هیڅ قسم شرک ځای نه پکښي لري، قال الله جل وجل سلطانه وصدق قوله وقرآنه

قُولُوٓا یعني ای مومنانو **اٰمَنَّا** یعني وحده بدون الاشتراک

بِاللّٰهِ وَمَآ اُنۡزِلَ اِلَيۡنَا

یعني قرآن مبارک یې دمخه راوړی ولي چي قرآن مبارک زموږ د ایمان سبب دی پر نورو کتابو .

وَمَآ اُنۡزِلَ اِلٰٓى اِبۡرٰهٖمَ

چي لس (۱۰) صحیفې دده وې .

وَاِسۡمٰعِيۡلَ وَاِسۡحٰقَ وَيَعۡقُوۡبَ وَالۡاَسۡبَاطِ

او چي نازل سوی وي پر اسماعیل او اسحاق او یعقوب علیهم السلام باندي .

پوهنه:- چي اولاد د ابراهیم علیه السلام که څه هم نوي صحیفه او کتاب یې نه درلودی بلکه د ټولو اولادو د ابراهیم علیه السلام هم معمول هم هغه صحیفې وې چي پر ابراهیم علیه السلام نازلي سوي وې لکن چونکه دوئ په هغو صحیفو سره عمل کاوه نو هغه صحیفې خدای جل جلاله پر دوئ هم نازل وګڼلې، لکه موږ چي وایو قرآن مبارک منزل دی علینا .

فائده:- اسباط جمع د سبط ده چي اصل ته د درختي وايي چي ډېر ښاخونه لري، او مراد دلته د اسباط څخه اولاد د یعقوب ﷺ دي چي دولس (۱۲) وه، ولي چي هر یو يې لکه لویه درخته ډېر ښاخونه اولادونه يې درلوده .

فائده:- اسباط په بني اسرائيلو کي لکه قبائل د عربو دي يا قومونه په عجمو کي او په اسباطو کي د بني اسرائيلو انبياء وه که څه هم ټوله انبياء نه وه .

وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ

او پر هغه کتابو مو ايمان دی چي موسى ﷺ تـه ورکـړه سـوی ويعنـي تورات يا عيسى ﷺ ته ورکړه سوی و يعني انجيل .

فائده:- دا دوه نبيان او کتابونه د دوئ په ذکر سره يې خاص کړه په دې سبب چي خبري د يهوديانو سره دي چي موسى خپل نبي بولي او تورات خپل کتاب بولي، او د نصارى و سره چي عيسى خپل نبي بولي او انجيل خپـل کتـاب بـولي، يعني د مسلمانانو او ددغو دوو ډلو تر منځ خبري او بحث روان و کمامر سابقاً في القرآن العزيز .

وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ

او پر هغه کتابو زمونږ ايمان دی چي ټولو انبيـاء علـيهم السـلام تـه ورکړه سوي وه که مذکورين دي او که غير مذکور نو دا تعمـيم بعـد التخصيص دی .

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۶﴾

او موږ فرق نه کوو د یوه نبي او بل نبي، یعني چي یو منو او بل نه منو لکه یهود او نصاری چي دا فرق کوي کمامر عنقریب.

پوهنه:- پوه سه: چي جمله د لانفرق حال ده د ضمیر څخه د آمناً، او موږ مخلصان د خدای ﷻ یو، دا جمله هم حال ده.

پوهنه:- چي دغسي ایمان او اسلام دین و د ابراهیم حنیف بلکه هم داغه و دین دهر نبي من الانبیاء، او هم داغه دی دین النبي آخرالزمان محمد ﷺ.

پوهنه:- چي دلیل د عدم فرق بین الانبیاء دا دی چي هر څوك چي دعوه د نبوت وکړي او د خدای ﷻ له خوا یې تصدیق د نبوت وسي یعني په ورکړه د داسي معجزاتو چي د بشر له طاقته وتلي امور وي، نو پر هر انسان لازمه ده چي پر هغه نبي به ایمان راوړي او د هغه متابعت به کوي والانبیاء علیهم السلام في هذا القدر متساویة الاقدام دي وان کان بینهم فرق في الدرجات، ولهذا قال علیه السلام الانبیاء اخوة من علاة و امهاتهم شتی و دینهم واحد، متفق علیه، مظهري وایي چي معنا د حدیث مذکوره داده چي اصل د ین د انبیاء یو دی وهو الوحي من الله تعالی، او استعداد نو ددوئ مختلف دی فلاجل اختلاف الاستعدادات التي هي بمنزلة الامهات، اختلفوا في فروع الشرائع واصل دینهم واحد چي متابعت دی د اوامر و د خدای ﷻ په عمل کولو سره او د منهیاتو د خدای ﷻ په نه کولو سره، او د جملې څخه د اصل دین مشترك دی ایمان پر ذات د خدای ﷻ چي واحد لاشریك دی او پر صفاتو د خدای

ﷻ من الحيوة والعلم والقدرة وغيرها، او ايمان دی پر احکام د خدای ﷻ، او ايمان دی پر اخباراتو د خدای ﷻ في المبدء والمعاد، امام بخاري رحمة الله عليه د ابو هريره رضي الله عنه څخه داسي روايت کړی دی چي يهوديانو به تورات په عبراني ژبه وايه او مسلمانانو ته به يې په عربي ژبه ترجمه کاوه نو عليه السلام و مسلمانانو ته داسي وويل چي تاسي مه تصديق د اهل کتابو کوئ او مه يې تکذيب، يعني چي د اهل کتابو په کتابو کي تحريف ډېر سوی دی بالزيادة والنقصان على حسب مقتضى علمائهم، وقولوا آمنا بالله الآيه .

درويش وايي:- چي لله الحمد والمنة والاحسان چي زموږ قرآن کريم په کر الازمان والدهور کي له تحريفاتو څخه د علماء سوء ساتلی دی، نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون، يعني موږ قرآن نازل کړی او موږ يې ساتونکي يو .

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا

نو که اهل کتاب ايمان راوړي په مثل سره د هغه چي تاسي ايمان پر راوړی، نو په تحقيق دوئ هدايت ته ورسېدله .

درويش وايي:- چي دلته يو سوال پيدا کېږي چي مسلمانانو خو ايمان راوړی دی پر قرآن او قرآن لره مثل نسته، او دغه رنګه د مسلمانانو خو ايمان دی پر عليه السلام او عليه السلام لره خو هم مثل نسته، مظهري په متابعت د بيضاوي ببله حوالې و هغه ته وايي چي باء په بمثل کي زائده ده، نو يې معنا داده چي که اهل کتاب ايمان راوړي مماثل ستاسي د ايمان سره نو دوئ به پر هدايت سي، نو دا باء داسي ده

لکه په دې قول کې "جزآء سیئة بمثلها" ای جزاء سیئة مثلها ، او یا لفظ د مثل زائد دی، نو بیا معنا داسې کیږي، که دوئ ایمان راوړي "بما آمنتم بِهِ یعیني القرآن ومحمد ﷺ، نو نظیر لفظ د زیادت المثل هغه آیت دی "وشهد شاهد من بني اسرائیل علی مثله ای علیه" او د عبدالله ابن عباس ﷺ قرائت ددې توجهه تائید کوي " فان آمنوا بما آمنتم به" او دغه رنګه یا تائید کوي قرآئت د ابي ﷺ "فان آمنوا بمنا آمنتم بَهِ" او بیضاوي داسې توجیه د آیت هم زیاته کړې ده چې کلمه د باء د تعدیه لپاره نه ده بلکه باء الآلة ده، نو بیا معنا داسې کړې ده ان تحروا الایمان بطریق یهدي الی الحق مثل طریقکم، فان وحدة المقصد لاتابی تعدد الطرق الیه" معنا داده که اهل کتاب قصد وکړي و ایمان ته په یوه لار سره چې موصل وحق ته وي لکه ستاسې لار "فقد اهتدوا" ولې چې پر ډېرو لارو یوه مقصد ته تګ پروانه لري، او بیضاوي او روح البیان په متفقه طور وایي چې دا ایت له قسمه څخه د تبکیت دی یعني الزام د خصم او تعجیز دی یعني اظهار د عجز د خصم کما في قوله تعالی "فاتوا بسورة من مثله وتحقیق هذا الجواب، چې ګویا مسلمانان و اهل کتابو ته وایې چې زموږ مقصود خو هدایت ستاسې دی، نو که تاسې داسې دین پیدا کړئ لکه اسلام په صحت کې فقد اهتدیتم، نو بیا موږ تاسې ته نه وایو چې موږ پر حق یو او تاسې پر باطل نو خصم که د سلیم فکره څخه کار واخلي او په نظر عمیق وګوري نو به ورته معلومه سي چې نه مثل د قرآن سته او نه مثل د علیه السلام سته، نو به ایمان راوړي، او د مسلمانانو دا د انصاف نظر به یې خوښ سي او دا به ورته معلومه سي چې مسلمانان زموږ سره کوم عداوت او دښمني نه لري بلکه مقصود یې زموږ هدایت دی .

درویش وایي:- چي دې طریقې ته د بحث طریقه د ارخاء العنان مع الخصم وایي، او په مناظره کي دا طریقه ډېره کامیابه طریقه ده، وکم من سالک سلکوا هذه الطریقة قدیما وحدیثا .

نکته:- درویش داسي عبارت ووایي بېله حوالې، په دې کي د درویش غرض تعریض پر مظهري رحمه الله نه دی بلکه غرض مي دا وو چي نقل د یو کتاب څخه که په حواله وي او که بې حوالې وي د مصنفینو تر منځ مشهور دی، او عیب نه ګڼل کېږي، نو درویش وخپلو حاسدانو ته حیران دی یعني که درویش حواله و ماخذ د دې تفسیر ونه کړه نو دوئ وایي چي عبیدالله سارق دی وهذا جهل عظیم .

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

او که اعراض وکړي دوئ له ایمان څخه بالشرائط المذکورة او المفهومة من الآیات السابقة نو دوئ په خلاف کي د حق دي .

پوهنه:- چي تنوین د شقاق لپاره د تعظیم دی اي في اختلاف من الحق عظیم .

پوهنه:- چي خدای جل جلاله شقاق د دوئ لپاره ظرف وګرځاوه مبالغةً في بعدهم عن قبول الحق والایمان .

پوهنه:- چي شقاق مشتق دی له شق څخه بمعنی الجانب فکان کل واحد من الفریقین في شق غیر شق الآخر، او ژر دی چي کفایت به وکړي ستا ای محمد ﷺ له دوئ څخه یعني د دوئ له شره څخه، الله تعالی جل جلاله

اورېدونکی دی د اقوالو د کفارو او د مسلمانانو، او عالم دی په احوالو سره د ټولو یعني فیجزی کلهم في الآخرة مطابقا لعلمه في الدنیا .

پوښتنه:- چي دواړه ضمیره یعني " ك " او " هم " منصوب المحل دي مفعولان دي د یکفی، او په حقیقت کي مفعول ثاني مقدر دی یعني "شرهم ای الیهود والصناری .

پوښتنه:- چي دا وعده خدای ﷻ پوره کړې ده چي قتل او سبي يې پر بني قریظه مسلطه کړه، او فرارول وشام ته او نورو ځایو ته پر بني نضیرو، او ذلت او جزیه پر نصاری و د نجران .

فائده:- د تفسیر مظهري په منهیه کي راغلي دي چي مصریانو او نورو چي پر امیر المؤمنین عثمان ﷺ په مدینه منوره کي حمله وکړه او دی يې په خپل سرای کي محاصره کړی نو د شپې چي امیر المؤمنین وروسته تر تهجد د لمانځه د قرآن مبارك تلاوت کاوه او باغیان يې وسرای ته ورواوښتل او امیرالمؤمنین ودغه ایت ته "فسیکفیکهم الله" د رسېدلو په وخت کي باغیان په دواړو لاسو په توره وواهه چي ویني يې پر دغه آیت ومبتلې، نو عثمان ﷺ وویل "انها لاول ید خطت المفصل" راوي وایي چي د دغو باغیانو څخه یو هم پر سالم حالت نه دی مړ وتمام القصة یجئ في محل مناسب لها ان شاء الله والقصة المذکورة في کتب الآحادیث المبارکة مذکورة .

صِبْغَةَ اللهِ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عٰبِدُوْنَ ﴿۱۳۸﴾

پوښتنه:- چي د صبغة الله تفسير ابن عباس رضي الله عنه په قول د مظهري رحمة الله عليه په دين الله سره کړی دی او په دې کي شك نسته چي د صبغ معنا حقيقةً رنګول د جامې دي په يو رنګ سره نو پر دين يې اطلاق مجاز دی، او علاقه د مجاز يې داده چي اثر د دين پر متدين سړي ښکارېږي لکه اثر د صبغ پر جامه باندي، نو پر دې تقدير مصدر مؤکد لپاره د آمنا دی من غير لفظه ولي چي ايمان او دين سره يو شی دي، او يا بدل دی د ملت ابراهيم سه، فالتقدير بل نتبع دين الله، او يا منصوب دی على الاغراء يعني يو څوك پر يو کار ګومارل يعين درواخلئ دين الله، او بيضاوي رحمة الله عليه يې څو تفسيره کړي دي

(۱) اول ای صبغنا الله ضبغة او د صبغة الله معنا يې هغه استعداد فطري او خلقي کړې ده چي خدای جل جلاله انسانان پر هغه پيدا کړي دي يعني استعداد قبول الاسلام کما اشير اليه بقوله عليه السلام "کل مولود يولد على فطرة الاسلام فابواه يهودانه الى اخر الحديث .

پوښتنه:- دې فطرت الهي ته ولي صبغه وويل سوه، يعني مجاز خو دی علاقه يې څه شی ده ؟

ځواب:- علاقه يې داده چي دغه فطرت الهي د انسان زينت دی چي په دې زينت الهي سره انسان د حيوانانو بې ادارکو څخه جلا دی لکه رنګ چي زينت د جامې دی .

(۲) هدانا الله هداية يعني موږ ته يې طريقه، حجت او دلائل د هدايت راښوولي دي.

(۳) او طهر قلوبنا بالايمان بتطهيره، والعلاقة انه ظهر اثر الايمان الذي هو المراد بتطهير الله عليهم كظهور اثر الصبغ على المصبوغ وتداخل في قلوبهم كتداخل الصبغ في المصبوغ، او يا مشاكلةً يې اطلاق د صبغ پر ايمان کړی دی.

فائده:- مشاكله دا بولي چې يو شی په لفظ د بل شي ذكر كړه سي ولي د هغه غيره همسايه راغلی وي كقوله تعالى "يخادعون الله وهو خادعهم، اى يجازيهم على خداعهم فسمى جزاء الخداع خداعاللمشاكلة، وقوله تعالى "جزاء سية سية مثلها.

فائده:- همسايه والی عادم دی كه ظاهراً وي كما في الآيتين المذكورتين، او كه تقديرا او حكماً وي كما في هذه الاية يعني صبغة الله لانه ليس آه مجاور ظاهرا ولفظا بلكه تقديراً، ولي چې په آحاديث مباركه و كي راغلي دي چې د نصاری و عادت دا و چې په اومه ورځ د ولادت د اولاد د دوئ به هغه مولود خپلو د ملايانو كورته ور استاوه تاچي په هغو ابو چي عيسى عليه السلام په پرېوله سوی دی په وخت كي د ولادت چي دوئ معموديه ابوبه بولي دا كوچنی يې په پرېمنځي او د هغو ابو ژړ رنګ دی، او ملايانو به نوري اوبه په ګډولې او مالګه به يې هم پکښې اېښووله چې بد بويه نسي، او دوئ ته پر دې پرېولو باندي څه نقود د مولود د پلار له خوا لاس ته راتله، او ملايانو به وروسته تر غسل د ابی د مولود و پلار ويل چي الآن صار نصرانيا حقا، او پاك سو د ټولو اديانو باطله و څخه، نو دا صبغه د نصاری وو كه څه هم لفظا نه ده ذكر لكن په

قرینه الحال سره ګویا ذکر د فالآیة المذکورة رد لزعمهم الفاسد قوله ومن احسن آه .

پوهنه:- چي کلمه د من مبتداء ده او احسن یې خبر دی او استفهام انکاري دی، یعني هیڅ څوك احسن تر خدای ﷻ نسته از روی صبغه، ولي چي خدای ﷻ خپل بندګان صبغ کوي یعني پاکوي یې په ایمان سره د چرکه څخه د کفر او له نجاساتو څخه د شرك، او نصاری یې په اوبو پاکوي .

ع قیاس کن ز ګلستان من بهار مرا

او موږ خاص الخاص عبادت کونکي د خدای ﷻ یو، وفي المثنوي

ګاو را رنګ از برون ومرد را | از د رون دان رنګ سرخ وزرد را
رنګهای نیك از زخم صفات | رنګ زشتان از سیاه آب جفا است

فائده:- په دې قول کي د خدای ﷻ "ونحن له عبدون اشاره و دې ته ده چي عارفان او اولیاء الکرام رح ددې لپاره عبادت کوي چي خدای ﷻ مستحق د عبادت دی، نه د شوق د جنت لپاره او نه له بیرې د دوږخ له سببه، په روح البیان کي وایي چي په زبور کي خدای ﷻ داسي فرمایلي دي " ومن اظلم ممن عبدني لجنة او نار فلو لم اخلق جنة ولا نارا لم اکن مستحقا لان اعبد" شیخ ابو العباس رحمة الله علیه وایي چي اوقات د بنده څلور دي پنځم نه لري، الطاعة والمعصیة والنعمة والبلیة، او هر وخت لره برخه د عبودیت او بندګۍ سته چي زموږ څخه یې خدای ﷻ غواړي په حکم د ربوبیت او خدایي، نو که د سړي وخت د عبات و یعني عبادت د خدای ﷻ یې کاوه، نو حق د خدای ﷻ دادی چي په خوشحاله به اوسي او دوام دي پر وکړي، او که یې وخت د معصیت و یعني ګناه څندي

صادره سوه، حق د خدای ﷻ دادی چي سړی دي په خوابدی سي او توبه دي وکړي او که وخت د سړي د نعمت و يعني خدای ﷻ نعمت ورکړی نو حق د خدای ﷻ پر بنده باندي شکر کول دي، او که وخت د سړي بلا وه من مرض و فقر وغير ذالك نو حق د خدای ﷻ پر بنده صبر کول دي او رضی په قضا د خدای ﷻ.

فائده:- پر بلا باندي د صبر معنا دا نه ده چي سړی به دفعه د هغې بلا نه غواړي بلکه معنا يې داده چي د خدای ﷻ څخه به ګله او شکایت نه کوي، قال المولی الرومي قدس سره في المثنوي

کافرم من گر زیان کرد ست کس   در ره ایمان وطاعت یک نفس
سر شکسته نیست این سر را مبند   یک دو روز صبر کن باقي بخند
تازه کن ایمان نه از گفت زبان   ای هوا را تازه کرده در نهان
تا هوا تازه است ایمان تازه نیست   کین هوا جز قفل آن دروازه نیست

پوهنه:- روح البیان د سري سقطي رحمه الله څخه داسي روایت نقل کړی دی چي ما شل کاله نصیحت کاوه لکن په دام کي د نصیحت مي یو نفر واقع سو هغه داسي چي ما په جامه مسجد کي د بغداد په ورځ د جمعې نصیحت کاوه او دا جمله مي وویله عجبت من ضعیف عصی قویا، خیر د شنبې د سهار لمونځ چي ما وکزاره یو ښه ځوان راغلی چي وروسته یې د آسانو سپاره په پسې وه او تر مخ يې مریان ځغاسته، او ځوان هم پر یوه آس سپور و، نو چي کښته سو پوښتنه یې وکړه ایکم السري السقطي یعني سري سقطي کوم یو دی ستا سو څخه، ناستو خلګو ماته اشاره وکړه یعني دغه سړی سري سقطي دی، نو ماته يې سلام وواېه او په آدب سره کښېنستی نو یې وویل چي پرون ما ستا څخه دا

جمله وواريدله عجبت من ضعيف عصى قويا" نو ده وويل چي ستا څه مراد و يعني ضعيف او قوي دي ځوك ښووله؟ نو ده ورته وويل لاضعيف اضعف من بني آدم ولا قوي اقوى من الله عزوجل، او سره د خپل ضعف بني آدم د قوي بلكه اقوى خداى ﷻ عصيان كوي، سري رحمة الله عليه وايي چي دې ځوان وژړل او وه يې ويل چي ما غوندي غرق په ګنهو كي خداى ﷻ قبلوي، نو ما ورته وويل چي ته خپله معامله و خداى ﷻ ته په صدق او اخلاص او توبه سره صحيح كړه په ورځ د قيامت ستا خصوم خداى ﷻ له تا څخه راضي به كړي باعطاء العوض من جانبه، سري سقطي رحمة الله عليه وايي چي رسول الله ﷺ وويل چي ورځ چي د قيامت سي او پر ولي الله خصوم جمع سي او هر يو خپل حق غواړي نو خداى ﷻ ټولوته وواييچي زما دوست مه په عذابه وي ستاسي حقوق زه دركوم، فبكى ځوان بيا وژړل، بيا هغه ځوان و سري سقطي رحمة الله عليه ته وويل ماته بيان كړه لار د خداى ﷻ سقطي ورته وويل كه ته لاره د ميانه روو اولياؤ غواړې نو ټولي علاقې له مخلوقه څخه قطعه كړه او وخالق لا يزال ته متوجه سه، نو ځوان دومره ډېر وژړل چي د سمال يې په اوښكو لوند كړى، سري وايي چي دغه ځوان ټولي علاقې له مخلوقه قطعه كړې او د اهل او عيال څخه ګوښه نشينه سو او ټوله ژوند يې په مقبرو كي ګذاره كوله فمات على تلك الحال رحمه الله سقطي رحمة الله عليه وايي چي ما يوه شپه ددغه ځوان د كشف الحال په باره كي استخاره يعني وروسته تر مرګ ددغه ځوان مي په خوب وليدى چي ورېښمين كالي د جنت يې اغوستي وه، او چي زه يې وليدم وه يې ويل جزاك الله خيراً، ما ورته وويل چي خداى ﷻ څه معامله درسره وكړه، ده راته وويل چي وروسته تر مرګ يې دستي وجنت ته وروستلم او د هيڅ

ګناه پوښتنه يې هم را څخه ونه کړه، هذا حاصل ما في روح البيان مع زيادة يسيرة .

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

ته ووايه اي محمد ﷺ و يهود اونصارى وو ته ايا تاسي زموږ سره د لائل واياست يعني ناحقه بحثونه راسره کوئ په شان کي د خداى ﷻ، يعني خداى ﷻ ولي نبي ؑ په عربو کي برګزيده کړى يعني محمد ﷺ، او سره ددې چي د نبوت کورنى خو يهود وايي موږ وو او نصارى وايي موږ او حال دادى چي خداى ﷻ خو زموږ رب دئ او ستاسي يعني خداي ﷻ د يو قوم دون قوم سره علاقه خاصه نه لري نو خداى جل شانه ذ هر قوم څخه چي نبي مختاره کوي نو دى فاعل مختار دى کولاى يې سي "لايسئل عما يفعل وهم يسئلون" او موږ لره خپل عملونه دي او تاسي لره خپل عملونه دي يعني لکل واحد منا ومنکم جزاء عمله ان خيراً فخير وان شراً فشر، او موږ مخلص بندګان د خداى ﷻ يو او تاسي مشرکان ياست نو موږ بايد احق په کرامت د خداى ﷻ سو .

پوښتنه:- چي په نبوت کي دوه مذهبه دي يو مذهب د اهل حق دى دوئ وايي چي نبوت فضل الهي دى او امر موهبي دى "يوتيها من يشياء" او حکما وايي چي نبوت امر کسبي دى په مجاهده يعني په کوشش پوري د انسان کار لري او تصفيه د قلب او باطن غواړي، نو په دې آيت کي

خدای ﷻ پر دواړو مذاهبو و دوئ ته الزام ورکړی، اول رد د اهل حق د مذهب له لاري دادی هو ربنا وربکم، نو که موږ ته اراده د موهبت د نبوت وسي او که وتاسي ته باید یو پر بل اعتراض ونه کړو، او پر مذهب د حکما و په دې قول سره رد وکړی و لنا اعمالنا ولکم اعمالکم" نو عین ممکنه ده چي زموږ په عملو کي دي داسي مجاهدات او تصفیه د باطن پیداسي چي سبب د نبوت دی وګرځي.

فائده:- اخلاص په عمل کي چي په بل عبارت یې احسان هم بولي چي بنده خپل عمل د شرك جلي او خفي څخه چي ریا ده خلاص کړي

بیت

بروي وریا خرقه سهل است دوخت   وگر برخدا در فروشي نکوست.

فائده:- که یو څوك مثلا دتهجد په لمانځه کولو کي په خلګو کي شهرت ولري، لکن ده ځان له خلګو څخه پټ ساته یو ځای د شپې مېلمه سو نو د تهجد لمونځ یې پرېښوی ذا هم ریا ده په دې معنا چي خلګ به وایي چي فلانی دومره تقوی داره دی چي په کور کي ده تهجد کاوه دلته یې په قصده پرېښوی.

فائده:- د فرضي عملو په اصل ذات کي ریا نسته ولي چي سړی پوهېږي چي لمونځ خو پر ده فرض وه خود به یې کاوه، نو عامل الصلوة به په لمانځه کي علو نفس وخلګو ته وښیي او په کیفیت کي د اداء یې ریا سته مثلا چي یوازي فرضي لمونځ کوي چابك چابك یعني بېله مراعته د تعدیل الارکان یې کوي، او په حضور کي د خلګو په ښه رکوع او قومه او په ښه سجده او جلسه بین السجدتین وغیر ذالك سره یې کوي، نو په دې صورت کي د اصل لمانځه ثواب په ورځ کي د اخرت

خدای ﷻ ورکوي، او د تعدیل الارکان ثواب يې نسته، او د نفلي عباداتو په اصل او په کیفیت په دواړو کې د ریا امکان سته کما لا یخفی فتدبر .

درویش وایي:- چې سعدي شیرازي قدس سره په بیان کې د ریا کاره ډیر په زړه پوري اشعار ویلي دي هغه دادي .

شنیدم که نا بالغي روزه د اشت — بصد محنت آورد روزي بچاشت
پدر دیده بوسید وما د ر سرش — فشاندند بادام وزر بر سرش
چو بروي گذر کرد یک نیمه روز — فتاد اندرو آتش معده سوز
بدل گفت اگر لقمه چندي خورم — چه داند پدر غیب یا مادرم
چو روي پسر در پدر بود و قوم — نهان خورد وپیدا بسر برد صوم
که د اند که در بند حق نیستي — اگر بیوضوء در نماز ایستي
پس این پیرازان طفل نادان تر است — که از بهر مردم طاعت درست
کلید در د و زخ است ا ن نما ز — که درچشم مردم گزاري دراز
اگر جز بحق میرود جاده ا ت — در اتش نشانند سجاده ا ت

درویش وایي:- چې عموما ریا کاري په پیرانو کې یعني چې مریدان لري او په طلب د نورو هم پسې وي، او په ملایانو کې خصوصا نامداره ملایان او یا زکوات اخستونکي اود مقتدیانو وجیب ته منتظر امامان خصوصا په میاشت کې د روژې، نو خدای ﷻ دي وکړي چې دا تعلق او غوره مالي د امامانو د عبادت شکل اختیار نه کړي .

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصٰرٰى

او که تاسي وایاست چي ابراهیم، اسماعیل، اسحق او یعقوب او دده اولاد علیهم السلام یهود وه لکه یهود چي وایي، او یا نصاری وو لکه دوئ چي هم دعوې د نصرانیت پر دغو نامورو انبیاؤ باندي دائره کړې ده

پوهنه:- چي "ام " منقطعه دی چي په معنا د "بل آه " دی نو همزه یې لپاره د انکار دی، بعض مفسران رحمه الله وایي چي ام په معنا د همزه دی فقط لپاره د توبیخ د دغو دوو ډلو، او روح البیان والا وایي چي ام متصله دی او معادل یې هغه همزه دی چي په اتحاجوننا کي دی، نو یې معنا داده چي ستا سي څه له وسه پوره دی آیا اقامت د برهان کولای سئ پر خپل دعوی، او یا پر انبیاؤ د خدای جل جلاله دروغ وایاست .

درویش وایي:- چي دا تردید و دوئ ته ضعیفه معلومېږي ولي چي د محاجت څخه خو حقیقت نه دی مراد بلکه مراد مجادله صرفه ده نو هغه خو هم رکاب د درواغو ده، وفیه نظر لانه لا مشاحة في الترديد بين الكذبين فضلا عن الترديد بين الكذب ومماثله فتامل .

قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللّٰهُ

ته ودوئ ته ووایه چي تاسي ښه خبر یاست یعني په حال د نامورو انبیاؤ او که خدای جل جلاله ښه خبر دی، استفهام لپاره د توبیخ دی او بل دوئ و اقرار ته مجبوره کول دي چي خدای جل جلاله اعلم دی، او دا اقرار چي دوئ

وکړی نو هغه دعوی د دوئ چي ملت د ابراهیم ؑ یهودیت په قول د یهودو او یا نصرانیت په عقیده د نصاری و به غلطه ثابته سي، لانه تعالی قال "ماکان ابراهیم یهودیا ولانصرانیاً ولکن کان حنیفاً مسلماً" او یهود او نصاری خو مشرکان دی لقولهم عزیر ابن الله وعیسی ابن الله .

پوښتنه:- چي هغه کسان چي پر دین حق د موسی ؑ او عیسی ؑ وه قبل النسخ هغه ټوله اتباع د ابراهیم ؑ وه في الدین، او هغه مشرکین نه وه او خدای ﷻ ویلي دي **"وما انزلت التوراة والانجیل الا من بعده، ای بعد ابراهیم، نو څرنګه امکان لري چي ابراهیم المتقدم بازمنة کثیرة من موسی وعیسی تابعالهما بل هما تابعان له .**

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِندَهُ مِنَ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

او څوک دی لوي ظالم استفهام انکاري دی، یعني تر دغه چا لوي ظالم نسته چي پټ کړي شهادت د خدای ﷻ چي په تورات کي دا شهادت ثابت او کاتمان يې یهودیان دي .

پوښتنه:- چي مراد له شهادت الله څخه دادی چي ابراهیم ؑ نه یهودي و او نه نصراني بل حنفي ملته و، او دغه رنګه یهود او نصاری د خدای ﷻ شاهدي په تورات او انجیل کي په نبوت د محمد ﷺ هم پټه کړې ده، وفي التوارت ینابی مقربخ کاموخ الی وتسماعون، او خدای پاك نه دی غافله د هغو عملو چي دوئ يې کوي یعني په ورځ د قیامت به جزاء ورکړي .

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

يعني دغه ډله د انبياء عليهم السلام يو امت وو چي ولاړه يعني په مرګ سره او دوئ لره خپل اعمال دي او تاسي لرهِ خپل اعمال دي يعني د يوه سړي شخه د بل د عمل پوښتنه نه کيږي بلکه د هر چا شخه د خپل عمل پوښتنه کيږي .

پوښتنه: دا آيت بعينه او بلفظه دمخه تېر سو نو په تکرار کي يې څه حکمت دی ؟

ځواب: حکمت مبالغه ده په منع کي يهوديانو چي فخر به يې په آباء اجداد سره کاوه او اعتماد به يې پر دې و چي زموږ حتما په ورځ د قيامت شفاعت کيږي، نو په هم دې سبب پر کفر او عصيان ډېر دلاوره وه كما عرفت من احوالهم واعمالهم، په روح البيان کي وايي چي هارون رشيد چي خليفة المسلمين و چي د حج له سفره ځخه فارغه سو نو په کوفه کي يو څو ورځي اقامت پذيره سو د کوفې شخه چي را ووتی بهلول مجنون رحمه الله په لار کي ورته ولاړ و او ور ناري يې کړې په لوړ اواز درې واره يا هارون! ده د تعجب په لهجه وويل څوك دی چي ماته نعرې وهي يعني داسي لوړ اواز او په بې پرواهي سره، يو چا له ملګرو ځخه ورته وويل چي دا بهلول مجنون دی، نو هارون خپل مرکب ودراوه او پرده يې پورته کړه ولي چي د هارون دا عادت و چي د عمومي خلګو سره به يې

خبري وراء الحجاب کولې، نو هارون بهلول ته وویل ما پېژنې بهلول ورته وویل هو! هارون ورته وویل زه څوک یم بهلول ورته وویل ته هغه سړی یې که څوک په مشرق کې ګناه وکړي او ته په مغرب کې یې ستا څخه بې په ورځ د قیامت خدای ﷻ سوال کوي، هارون وژړل او بیا هارون ورته وویل چې ته زما په حال کې څه وایې! بهلول ورته وویل چې پر قرآن ځان عرض کړه چې په جز ثاني کې د قرآن داسې راغلي دي "ان الابرار لفي نعیم وان الفجار لفي جحیم، هارون ورته وویل این اعمالنا! بهلول ورته وویل انما یتقبل عن المتقین، هارون ورته وویل این قرابتنا من رسول الله ﷺ بهلول ورته وویل فاذا نفخ في الصور فلا انساب بینهم، هارون ورته وویل این شفاعة رسول الله ﷺ لنا! بهلول ورته وویل یومئذ لاتنفع الشفاعة الالمن اذن له الرحمن ورضي له قولا، فبکی هارون بکاء شدیدا، او بهلول ته یې وویل چې ته خو په هر څه پوه ډېر عاقل یې خلګ دي ولې مجنون بولي! بهلول ورته وویل چې کفارو د قریشو به د رسول کریم ﷺ په باره کې هم ویل "انه لمجنون" جنید بغدادي رحمه الله وایې چې په هر عمل کې د خیر اخلاص په کار دی او اخلاص یو پټ راز دی په منځ کې د رب او د بنده چې نه ملك مقرب په خبره ده چې نوشته یې کړي او نه شیطان په خبر دی چې فاسد یې کړي، وقال الفضیل بن العیاض ترك العمل من اجل الناس ریاء والعمل لاجل الناس شرك.

درویش وایي:- د ترك العمل مثال د مخه تېر سو والاخلاص ان یعافیك عنهما، په فتوی تا تارخانیه کې وایې چې که یو سړی عملاً خالصاً لوجه الله شروع کړي وروسته په زړه کې ریاء ورو ګرځېده نو اول نیت ته اعتبار دی، بعض کارپوهان ددین وایې چې څوك چې عمل د خیر لپاره د ریاء او اوازي کوي مثال یې داسې دی لکه یو سړی چې پر اندازه

د نقود مروجه وو کو دري تراشلي وي او په يوه تېلۍ کې اچولي وي او په بازار کي تېلۍ په شا روان وي، نو خلګ چي ورته وګوري وايي به چي ددې سړي ځونه روپۍ په شا دي، او که دغه سړی دا تېلۍ د کودرو د بازار دکان ته وروړي يو ګز ټوکر نه په کېږي، نو ددې سړي فائده په دغو کودرو کي صرف او صرف د خلګو خبري دي، دغه رنګه د مرائي فائده په عمل ريايي کي د خلګو خبري دي، د خدای ﷻ په نېز هيڅ ثواب نه لري، په حديث قدسي کي راغلي دي چي خدای ﷻ وايي انا اغني الشركاء عن الشرك .

مسئله: په حديث شريف کي راغلي دي لعن الله من لعن والديه ولعن الله من ذبح لغيرالله، امام نووي رحمه الله وايي په شرح کي د مسلم چي مراد له ذبح څخه د غير الله دادی چي يا يې پر نامه د بت حلال کړي او يا پر نامه د موسی علیه السلام مثلا انتهی .

درويش وايي: چي په قول کي د نووي رحمه الله بايد چي سړی د عميق فکره څخه کار واخلي او دا ځان ته معلومه کړي چي بت پرستانو د مهلې په وخت کي د ذبح د حيوان لپاره د يو بت يا لات يا عزی وغيرها څرنګه والی يې کوی، تاريخ اسلامي دا شاهدي ورکوي چي بت پرستانو چي د بت پر نامه به يې يو حيوان ذبحه کاوه په ځای کي د الله اکبر به يې ويله باسم اللات مثلا، نو اوس که يو مسلمان يو حيوان ذبح کوي اوقبل الذبح يې هم نيت وي او هم په خوله دا وايي چي دا پسه مثلا زه د فلاني شيخ مړه يا ژوندي د روح د خوشحالۍ لپاره ذبح کوم د روح لپاره له خوشحالۍ څخه د هر مسلمان مراد دادی چي ثواب يې خدای ﷻ وه فلاني شيخ وروح ته ورسوې، نو په دې صورت فرقه وهابيه او ظاهر الحديث د ننۍ زمانې، او فرقه سلفيه وايي چي دا سړی مشرك دی او

ذبیحه یې مرداره ده، دوئ وایي چي دغه ذبیحه تر ما اهل به لغیرالله لاندي ده .

درویش وایي: چي اهلال خو په ایت کي هغه رفع الصوت چي مشرکانو په عین وخت کي د ذبح کوله کمامر مثاله، او دی ذابح مسلمان خو په وخت کي د ذبح یعني امرار السکین داسي وویل بسم الله والله اکبر فقط هیڅ د شیخ نوم نه دی او نه یې په نیت کي سته په عین وخت کي نو ذبیحه ولي مرداره ده، او دی ولي مشرک دی، او بالفرض که یو جاهل مسلمان داسي ووایي په وخت کي د ذبح فلانی پیره را رسېږي هغه سړی بېله شکه مشرك او ذبیحه یې مرداره ده، آیا مسلمانان چي د عاشورې په ورځ پسونه او غوایي مثلا ذبح کوي چي خدای ﷻ یې ثوابونه و روح ته د حسن ﷺ او حسین ﷺ ورسوي دا نو ټوله مشرکان دی او دا ټولې ذبیحې یې مرداري دي ؟

پوښتنه: چي د درویش خبره په اهل السنة والجماعة کي ده، او دغه رنګه په ورځ د دولسم (۱۲) د ربیع الاول په لکو پسونه او غوایي د علیه السلام وروح مقدس ته د ثواب د رسېدو له کبله کوي، آیا دغه په لکو مسلمانان ټوله مشرکان ګرځي او ذبیحې یې مرداري دي، که دوئ وایي چي نعم هو! دا خو به ډېره بېوقوفي او غایت دلاوري یې وي د دوئ .

او شیخ ابراهیم مراودي رحمه الله وایي چي څوك چي په وخت کي د راتلو د باچا یو پسه یا غویي وغیره ذبح کړي علماء د بخارى دا ذبیحه مرداره بولي لانه مما اهل به لغیر الله به، وقال المولی الرافعي رحمه الله چي دا کار حرام نه دی او نه یې ذبیحه حرامه ده ولي دا خلک چي دا ذبح کوي لپاره د خوشحالۍ په راتګ د باچا یې کوي فهو کذبح العقیقة لولادة مولود شخص، مثل هذا لا یوجب التحریم آه، قال المولی اسماعیل الحقي في

تفسیره، وعلی هذا يُحمل افعال المسلمين صيانة لهم عن الشرک وضياع الاموال بجعلها ميتة فان الموحد مطح نظره رضی مولاه والتعبد اليه بما تیسر له من القربات آه .

درویش وایي:- چي دا اعدل د مذاهبو دی، او تنګ نظري ډلي دا شرك بولي او ذبيحه يې مرداره بولي، درويش وايي چي د دوئ په نظر په عالم اسلام کي ډيرخي لږ کسان له شرکه خلاص دي، وقد صرح ائمتهم بذا لک حيث قالوا بعد سنة ستمائة کل عالم الاسلام صاروا مشرکين الا جزئهم القليل جدا وقد الزمهم احد من علماء اهل الحق رح بان الله کم يغفر من عباده في شهر رمضان قالوا في کل يوم وليلة من الشهر المبارک يغفر مائة الف وفي الجمعة يغفر مثل کل الاسبوع وهکذا الی اخير الشهر المبارک فقال العالم المذکور قل ان المغفورين من المؤمنين ام من المشرکين فقالوا من المؤمنين فقال انکم تقولون ان الامة المرحومة کلهم صاروا مشرکين الا خربکم مع ان خربکم لا يبلغ اليوم مائة الف فالمغفورين الاخر في شهر رمضان کما اعترفت به من ای عبادالله فتجروا في جوابه .

پوښتنه: په مذکوره صدقاتو او ذبائحو کي خو تعظيم د غير الله دی وهذا شرك .

ځواب: تعظيم د چا خو حصر په ذبائحو کي نه دی بل تعظيمات په افعالو او اقوالو سره هم کېږي، نو بناءً يو رئيس جمهور د امريکا او يا صدر اعظم د انګريزانو او يا د نورو کافرانو چي ويو اسلامي ملك ته ورځي تولـه حکومتي وګړي او سياسي شخصيتونه د طيارو پر ميدان د هغه کافر د تعظيم او احترام لپاره تيار سی ولاړ وي، او هغه کافر چي له

طیارې څخه راکښته سي دوئ ته له مراسم د خوش امدید ورته ادا کړي، او ګاهي د کافر راتګ د توپو په غړمبوولو سره هم بدرګه کي، آیا دا ټوله تعظیم د غیرالله چي هغه هم کافر دی نه دی.

پوښتنه: آنحضرت ﷺ چي به مسجد ته راغلی او صحابه ﷺ به په مسجد کي موجود وه څوك نه ورته ولاړېدی، او يا چي به له سفره راغلی چا يې لاسونه نه ورمچول تاچي تعظیم د غیرالله رانسي ؟

ځواب: دا توجیه غلطه ده د سبب د تعظیم د غیرالله دا کارونه نه کېدل، بلکه ذات پاك د آنحضرت ﷺ نهایت متواضع شخصیت او د تکبر د شائبه څخه پاك و، نو ځکه ده مبارك صحابه کرام ﷺ له مذکوره کاروه څخه منع کوله، حتی چي په حدیث صحیح کي راغلي دي چي علیه السلام او صحابه کرام ﷺ یو خوا ته روان وه آنحضرت ﷺ پېش پېش نه تلی بلکه د دوئ سره به یو ځای روان و، او د خندق د جوړولو او کیندلو په وخت کي علیه السلام پر خپل مبارکه شا خاوري چلولې او خپل کالي به يې پخپله ګنډله. الی غیر ذالك من تواضعه ﷺ او ددې خبري دلیل دادی چي په حدیث متفق علیه کي راغلي دي علیه السلام وایي که ما یو څوك امر کولای چي سجده وغیر الله ته وکړي ما به ماینه امر کړې وای چي مېړه ته دي سجده کوي "الحدیث" ولي چي ددې حدیثه څخه دا معلومه سوه چي هر قسم تعظیم د مېړه پر ماینې واجب دی، مګر تعظیم خاص بالله تعالی چي سجده ده، نو د ښځي تعظیم د مېړه دا خو هم لغیر الله دی، او په حدیث کي د حدیبیه چي ډېر طویل حدیث او متفق علیه دی داسي راغلي دي چي علیه السلام چي په نیت د عمرې سره له یونیم سل (۱۵۰) کسو صحابه کرامو ﷺ له مدینې څخه د مکې پر خوا روان سو او مکي والو ده ته اطلاع ورکړه چي موږ تا مکې ته د عمرې کولو لپاره نه

پرېږدو، نو علیه السلام په حدیبیه کي چي نژدې و مکې ته یو بیابان دی خپلي خېمې ودرولې او تړوله احرام بنده هم وه په امید ددې چي ګوندي قریش به اجازه د عمرې کولو را کړي او ددې اجازې غوښتلو لپاره یې عثمان ﷺ مکې والو ته واستاوه خو هغه ناکامه راغلی، نو کافران هم یو د بله پرله پسې د خبرو لپاره حدیبیه ته راتله حتی چي یو کافر چي د علیه السلام سره په حدیبیه کي کتلي وه او ډېر بحث یې ورسره کړی و، هغه چي بېرته مکې ته ورغلی نو قریشو ته یې داسي وویل چي زه د کسری او قیصر او نجاشي غوندي د لویو شاهانو دربار ته ورغلی یم او هیڅ رعایت د دغو بادشاهانو مانه دی لیدلی چي دونده تعظیم دي د خپل شاه کوي لکه تابعانو د محمد ﷺ چي د محمد ﷺ کاوه، هغه کافر زیاته کړه چي هر وخت چي به محمد ﷺ ناړي توه کړې او یا به یې ګړوبی توکړی یو سړي به لاس ورته نیوی او هغه ناړي او ګړوبی به یې په لاس کي واخستی او په مخ او کالو پوري به یې مښی الی اخیر الحدیث .

دروېش وایي:- نو که تعظیم مطلق د غیر الله شرك وایي نو علیه السلام به صحابه کرام ﷺ ددغه کارو څخه منع کړي وای ولي چي دا نهایت لوي تعظیم و د علیه السلام چي منع یې نه وکړه، نو دا د علیه السلام اجازه سوه په تعظیم کي د غیرالله هر ډول تعظیم چي وي که قولاً وي که عملاً وي او که اعتقاداً وي ماسوا له تعظیم خاصه چي سجده کول دي ویو چاته .

سوال: دمخه تاسي وویل چي علیه السلام نهایت متواضح آه، نو په حدیبیه کي یې ولي تواضع ونه کړه چي صحابه ﷺ یې د مذکوره کارو څخه منع کړي وای ؟

ځواب: على زعم انف الکفرة حتى چي هغو ته حقيقت د اخلاص او محبت د صحابه ﷺ د خپل ځانه سره ورونيي تاچي كفارو ته دا معلومه سي چي صحابه ﷺ چي خلاف الطبع كارونه د عليه السلام سره كوي نو دده په محبت كي سرښندني ته هم تيار دي .

درویش وایي:- چي ددې مسئلې په زړه پوري بيان رساله كي چي پر هامش د خيالي يعني پر بياض د خيالي چهاپ سوې ده، او بله رساله د بيانات صادقه باديد دستياب كړئ چي له ډېره وخته چهاپ سوې ده .

فصل فی شعب الایمان

درویش وایي:- چي دا شعب الايمان د وصاياو څخه د فتوحات مكيه ما رانقل كړى دى او له عربي څخه مي پښتنو ته په پښتو ژبه بيان كړى .

(۱) اول د خداى ﷻ توحيد يعني لااله الاالله

(۲) اقرار د نبوت د آنحضرت ﷺ دى يعني محمد رسول الله .

(۳) ايمان پر ټولو انبياء عليهم السلام درلودل يعني آمنت بجميع الانبياء كم كانوا .

(۴) ايمان پر ټولو الهي كتابو يعني آمنت بجميع كتب الله تعالى المنزلة على الانبياء .

(۵) ايمان په ورځ د قيامت سره د ټولو ملحقاتو د ورځي د قيامت من الجنة والنار وغيرهما .

(۶) پنځه وخته لمونځونه كول .

(۷) زكوات وركول (۸) يوه مياشت روژه نيول (۹) پر اغنياؤ حج كول .

(۱۰) اودس كول (۱۱) د جنابت او د حيض او نفاس غسل كول .

(۱۲) د جمعې د ورځي غسل کول (۱۳) صبر کول پر مصیبتو
(۱۴) شکر کول د خدای ﷻ د نعمت (۱۵) ورع یعني بېره له خدایه ﷻ
(۱۶) امید و رحمت عامه ته د خدای ﷻ کول (۱۷) حیاء له خالقه څخه کول (۱۸) په امانت کي خیانت نه کول (۱۹) مسلمانانو ته نصیحت کول
(۲۰) فرمانبرداري د اولو الامر کول چي مسلمانان وي او په معصیت یې امر نه کړي (۲۱) ذکر د خدای ﷻ کول (۲۲) خلګو ته تکلیف نه ورکول (۲۳) له مظلومه سره کومك کول (۲۴) او پخپله هم ظلم نه کول
(۲۵) هیڅ څوك تر ځان خوار نه ګڼل (۲۶) غیبت د چا نه کول
(۳۰) د چا کور ته چي ورځي د صاحب البیت څخه اجازه اخستل .
(۳۱) او که نامحرمه ځوانه ښځه په مخه در سي سترګي کښته اچول
(۳۲) له خلګو څخه عبرت اخستل (۳۳) د چا د نصیحت و خبرو ته غوږ نیول (۳۴) که چا بد درسره وکړه په ښه یې دفع کول (۳۵) بدي خبري لکه ښکنځل نه کول (۳۶) فرج له زنا او لواطت څخه ساتل (۳۷) د ژبي ساتل له بې فائدې خبرو څخه خصوصاً چي ګناه کبیره وي لکه درواغ وغیره .
(۳۸) پر ګناه توبه کول خصوصاً چي کبیره ګناه وي (۳۹) توکل په ټولو کارو کي پر خدای ﷻ کول (۴۰) خشوع او خضوع کول په ټوله احوالو کي خصوصاً په لمانځه کي (۴۱) هغه کار نه کول چي فائده نه وي پکښې
(۴۲) د چا سره چي عهد او میثاق وکړي په هغه سره وفا کول .
(۴۳) او پر ښه کار باندي د چا سره کومك کول (۴۴) پر ظلم او بد کاری د هیڅ چا کومك نه کول (۴۵) د خدای ﷻ له مخلوقه سره که څه هم حیوانان وي ښه کول (۴۶) رشتیا خبره کول که څه هم پر خلګو ترخه پرېوځي (۴۷) الامر بالمعروف والنهي عن المنکر (۴۸) د دوو مسلمانانو چي په منځ کي نزاع وي اصلاح یې کول (۴۹) ټولو مسلمانانو ته د خیر

دعاء کول (۵۰) د مشرانو احترام کول (۵۱) علماؤ ته د عزت په سترګو کتل په ذلت او حقارت نه ورته کتل (۵۲) ټوله حدود د خدای ﷻ ساتل .

(۵۳) د جاهلیت نارې نه وهل لکه واجبلاه واویلاه (۵۴) پر یو لږ او اندك شي باندې یو له بله سره دښمني نه کول (۵۵) د درواغو شاهدي نه اداء کول، که څه هم د مور یا پلار لپاره وي (۵۶) د چا عیب نه ویل، نه په حضور کې نه په غیاب کې، مثلا د فلاني خرنګه پیته پزه ده او یا خرنګه بك تندی یې دی وامثال ذالك (۵۷) ټوله لمونځونه په جماعت کول (۵۸) مسلمانانو ته سلام ویل او د سلام ځواب ورکول (۵۹) د مسلمانانو یو له بله سره هدایات استول (۶۰) په ښو اخلاقو سره د خلګو سره ژوند کول (۶۱) او د هر چا سر او پټه خبره باید پاش نه سي

(۶۲) خپل ځان ته زوجه غوښتل (۶۳) اولاد ته که نر وي او که ښځه نکاح ورکول (۶۴) محبت د اهل بیت د علیه السلام (۶۵) عطر او خوشبویي محب بولل (۶۶) د انصارو سره د علیه السلام محبت کول .

(۶۷) پر مسلمانانو سلاح نه راپورته کول که د رشتیا وي او که د بازۍ په شکل وي (۶۸) د مړي تجهیز او تکفین او پر هغه د جنازې لمونځ ګذارل (۶۹) د ناجوړي پوښتنه کول که څه اهل ذمه وي (۷۰) هر شی چې د ځان لپاره خوښوي باید پر بل مسلمان یې هم پېرزو ولري (۷۱) حب في الله او بغض في الله درلودل (۷۲) خدای ﷻ او رسول کریم ﷺ تر هر چا محبوب ګڼل (۷۳) د ملکو او انبیاء ﷷ هر شی چې دوئ د خدای ﷻ له خوا را وړی وي هغه ټوله منل (۷۴) که په لار کې ډبره یا ځوز (اغزی) پروت وي د لارې څخه یې لیرې کول .

قال علیه السلام الایمان بضع وسبعون شعبة اعلاه قول لا اله الا الله و ادناها اماطة الاذی عن الطریق، والحیاء شعبة من الایمان .

درویش وایي:- چي پر هر مسلمان لازمه ده چي د قرآن سره محبت ولري او تعلیم او تعلم د کلام الله یې په صحیح ډول او په تدریج کوي .

پوه سه: چي د قرآن مبارك زدکړه د هفتو او د میاشتو خبره نه ده بلکه د کلو خبره ده، افسوس چي طالبان ایساغوجي مثلاً چي یو څو ورقي کتاب دی او د حکیم کتاب دی په درې (۳) میاشتي وایي او قرآن پاك چي هم په حجم غټ کتاب دی او هم د رب العزت کلام معجز دی په یوه میاشت کي وایي معلم او متعلم دواړو ته شرم په کار دی چي کلام الهي او وحي اسماني ته یې قدر د منطقو د یو کوچني کتاب نه دی ورکړی الله صبراً وما احسن ماقیل .

دل پر درد را دوا قرآن — جان مجروح را شفاء قرآن

هر چه جوئي زنص قرآن جو — که بود گنج علمها قرآن

جمیع العلم في القرآن لکن — تقاصرت عنه افهام الرجال

خاتمه درویش عاصی بانواع المعاصی محمد عبید الله کندهاري ایوبي وایي چي الحمد الله والمنة وعلی سید الرسل الصلوة والتحیة وعلی آله واصحابه ناقلی علوم القرآن الی یوم القیامة دوهم جلد د جزء اول د قرآن پاك تفسیر د روژې د میاشتي د جمعی په ورځ پر (۱۴) تاریخ پای ته ورسېدی او ددې توفیق الهی شکر به عاصي په کومه ژبه اداکړي .

شروع د جزء اول یعني جلد اول د تېر کال یعني سنه ۱۴۲۴ه ق د شوال د (۱۵) تاریخ څخه تخمیناً سوې وه نو ګویا په (۱۱) یوولس میاشتي کي دادوه جلده پای ته ورسېده په راتلونکي تفسیرکي د درویش خو دا اراده ده او تقدیر الهی نه دی رامعلوم چي یوه پاره قرآني په یوه جلد کي راولم الارادة من العاصی والتوفیق من الله الباری .

درویش اقتباساً وایي، الهی همه ازتو ترسند، وعبید الله ازخود، زیراکه ازتو همه نیک آید وازوی همه بد، الهی اگر همه عالم بادگیرند چراغ مقبل نشسته نشود ، واگر همه جهانرا آب گیرد، داغ مدبر شسته نشود، برما از قبول خود دري بکشا ، که دیگر بسته نشود ، الهی توانگران بازر وسیم نازند، درویشان بانحن قسمنا سازند، دیگران مست شرابند ومن مست ساقی ازایشان فانی و از من باقی،

درویش وایي:- چه عبادات الهیه ازنماز وغیره باید که بحضور دل بحضرت کبریا جلت قدرته باشند واگر بظاهر درنماز هستی ودر دل در بازار میباشی این نماز تو آن نماز نخواهد بود "ان الصلوة تنهی عن الفحشاء والمنکر" آری فریضه نماز خواهد شد ،مگر از فیوضات نماز محروم مانده ، بیت

بروی وریا خرقه سهلست دوخت   وگر باخدا درفروشی نیکوست

دل کعبه خداست جل سلطانه پس مراعات این کعبه بطوری شود که درآن بتان ریا وسمعه نباشد واز نجاسات سودائیه پاک بوده باشد، کریمه وطهرا بیتی ، ظاهر آیت بکعبه حجاز است وباطن آیت بکعبه راز است ، خواجه عبد الله انصاری آن معدن رموز الهی قدس سره السامی بدین کعبه دل باین کلمات خجسته اشاره نموده ومیگوید ،ایعزیز حق سبحانه درظاهر کعبه بناکرده که ازسنگ وگل است، ودر باطن کعبه ساخته که از جان ودل است، آن کعبه بنا برداشته ابراهیم خلیل است، واین کعبه بناء افراشته رب جلیل است، آن معمور باثر طاعت مؤمنانست ، واین منظور عنایت رحمن است، آن ازاحجار وخاک مرکب، واین باسرار پاک مرکب، آن بمسجد الحرام معروف، واین بمقصد الآ نام موصوف، وآن مشتمل بر مقام ابراهیم، واین متصل بالهام رب الکریم، و در آن جاهفت طواف

محقق، و در ینجا صد هزار خوف ازحق، آن مقرون بچاه زمزم، واین مشحون بآه دمادم، آنجا تلبیه گویند واینجا تصفیه جویند، ازشرائط او احرام واستیلام است، و از قواعد این احرام و اعتصام است، در آن رکن ایمانی است، و در این کنوز معانیست، آنجا منزل عرفات ومقاماتست، اینجا محل حسنات وکراماتست، آن کعبه حجاز است، واین کعبه رازاست

(ابیات)

دره خدا دوکعبه آمد منزل یک کعبه صورتست ویک کعبه دل

تابتوا نی ز یارت دلها کن کا فز و ن زهران کعبه آمد یکدل

اگر فر یضه حج بجاءآو ر ید بکعبه حجاز بروید

اگرفریضه معرفت خدای‌جوئید بکعبه دل بیائید

درویش میگوید که اهل الله بهردو کعبه طواف مینمایند مگر برکعبه صورت در عمر خود یک دو بار وبر کعبه دل هروز صدبار، این وآن رامعمور داشتن کار اهل عرفانست، وفقط آن را معمور ساختن کار عوام است، درویش میگوید چون فقیر را بطریقه علیه نقشبندیه منسوب داشته اند لابدکه بکلمات شائسته مجدد الف ثانی قدس سره السامی، خاتمه جلد ثانی تفسیر ایوبی حنفی را مزین وبرکت افزا بسازم و او در مکتوب (۵۹) که بسید محمود صدور یافته چنان می‌نویسد، مخدوما آدمی را ازسه چیز چاره نیست (۱) علم (۲) وعمل (۳) واخلاص، علم دو قسمی است، علمی که مقصود ازان عمل است که علم فقه متکفل آن است، وعلمی است که مقصود ازان مجرد اعتقاد است، ویقین قلبی است که درعلم عقائد وکلام به تفصیل ذکر یافته است بمقتضاي ارائي صائبه اهل سنت وجماعت که فرقه ناجیه اند ونجات بی اتباع این بزرگواران متصور نیست واگر هرسو مخالفت است خطر درخطر است، ویا لجمله علم وعمل

مستفاد از شرع است وتحصیل اخلاص که همچو روح است مر علم وعمل را وابسته بسلوک طریقه صوفیه است، انتهی بحذف کثیر رعایة لحال المستفیدین من هذا التفسیر چراکه بقیه مکتوب از فهم عمومي مستفیدان این تفسیر بالا تر بوده، درویش نه خواست که مستفیدان را درجنجال وقیل وقال اندازند، ودر مکتوب (٥٢) نوشته اند ، مخدوماً مکرماً نفس اماره انساني مجبول است بر حب جاه وریا ست وهمگي همت او ترفع بر اقران است وبالذات خواهان آن است، که خلائق همه بوی محتاج باشند ومنقاد او امر ونواهي او گردند و او بهیچ کس محتاج نباشد، ومحکوم احدي نبود واین درحقیقت دعوی الوهیت است ازوي، و شرکت است بخدای جل سلطانه، بلکه آن بی سعادت بشراکت هم راضي نیست ومیخواهد که حاکم او باشد وبس وهمه محکوم او باشند فقط، در حدیث قدسي امده "عاد نفسک فانها انتصبت بمعاداتی" یعني دشمن دار نفس خود را زیرا که بدرستي آن نفس استاده است بدشمني من، پس تربیت نفس نمودن به تحصیل مرادات او ازجاه ورياست وترفع وتکبر فی الحیقةامداد کردن است بادشمن خدای ﷻ وتقویت نمودن است مر اورا شناعت این امر را نیک باید دریافت، در حدیث قدسي وارد است "الکبریاء ردائی والعظمة ازای فمن نازعنی فی شیئ منهما ادخلته فی النار ولا ابالی" ترجمه حدیث که روایت آن مسلم کرده است چنان است که منی وتکبر چادر من است وبزرگی وبلند قدری لنگ من است پس هرکه منازعت کرد بامن در هیچ یکي ازین دو در آرم اورا بآتش وپروا ندارم یعني این دو صفت خاصه من است، که هیچ کس را مجال شرکت در آن واتصاف بدان درست نیست، چناچه جود وکرم ومهربانی صفات من اند خلق را نیز ازان نصیب است، وجائز است

وصنف ایشان بدان بطریق مجاز الا این دو صفت که بطریق مجاز وصنف غیر من بدان درست نباشد بمثابه دو جامه که کسی پوشیه باشد پوشیدن دیگر آن را ممکن نبود، درویش میگوید که محبت جاه وریاست وترفع در پیران ناقص وعلماء سوء دیده میشود، اللهم احفظنا من هذه البلية العظمى بجاه نبیک المصطفى صلى الله عليه وصحبه وسلم تسليما كثيرا، وبعد از آن امام ربانی مي نويسد دنيايي دنی که مقهوره ومبغوضه حق است، سبحانه وتعالی بواسطه ان است که حصول دنیا ممد ومعاون حصول مراد است نفس است، پس هر که بدشمني مددنماید ناچار لعنت را شاید، وفقر فخر محمدی گشت علیه وعلى آله الصلوت والتسليمات زيرا که در فقر نامرادی نفس است وحصول عجز که آن مقصود از بعثت انبياء عليهم الصلوة والتسليمات وحکمت در تكليفات شرعيه تعجيز وتخريب همین نفس اماره است شرائع برای رفع هواهای نفسانی وارد شده اند هر قدر که بمقتضایی شریعت بعمل در آید همان قدر هوایی نفسانی رو بزوال آرد، درویش میگوید که از غوائل شیطن رجیم است که بعض عابدان جاهل را بوظائف نافله از قسم نماز وروزه وصدقات وغيرها راغب میگرداند وآن هم به نیت خالص بدون الریاء والسمعة میباشد مگر در عین حال از بعض فرائض یا واجبات یا سنن یا مستحبات بلا ابالی مبتلا میگرداند و اورا بنوافل مذكوره خوشنود میسازد، در همچنان غوائل ابلیس لعین حضرت امام الشريعة والطريقة مجدد الف ثانی در مكتوب (۲۹) که بمخلصان خود ترقيم نموده اند چنین میگوید، مقربات اعمال یا فرائض اند یانوافل، نوافل را درجنب فرائض هیچ اعتبار نیست آدائی فرضي از فرائض در وقتی از اوقات به ازادائی نوافل هزار ساله است اگر چه بنیت خالص اداء شود هر نفلیکه باشد از صلوة، زكوة، صوم، وذكر

وفکر وامثال اینها، بلکه گویم که رعایت سنتی از سنن و ادبی از آداب در حین ادابی فرائض نیز همین حکم دارد منقول است که روزي امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق ﷺ نماز بامداد بجماعت گزاردند بعد از فراغ از صلوة درقوم نگاه کردند شخصی را از اصحاب خد (سلمیان بن ابی حثمة) در آن وقت نیافتند فرمودند که فلانی بجماعت حاضر نشده حاضران عرض کردند که او اکثر شب بیدار میباشد یحتمل که در این وقت خواب برده باشد فرمودند که اگر تمام شب خواب میکرد ونماز بامداد را بجماعت مي گزارد بهتر بود درویش مگوید که حدیث مذکوره امام مالک رحمه الله در موطاء اورده لکن الفاظ ونظم حدیث که در مشکوة مذکور است چنان است عن ابی بکر بن سلیمان بن ابی حثمة قال ان عمر بن الخطاب ﷺ فقد سلیمان بن ابی حثمة فی الصلوة الصبح (یعني برای نماز بامداد نه آمده بود) وان عمر ﷺ غدا الی السوق (یعني عمر ﷺ وقت طلوع آفتاب بازار رفتند) فمر علی الشفاء ام سلیمان (پس گزشت عمر ﷺ بر مادر سلیمان مذکور که شفا فام داشت) فقال عمر ﷺ لم ار سلیمان فی الصبح (پس گفت عمر که ما ندیدم سلیمان را درنماز بامداد) فقالت بات یصلی فغلبته عیناه (شفاء گفت که او تمام شب در نماز بوده یعني نوافل و تهجد میخواند پس غالب امده بر او چشم او یعني خواب اورا ربود) فقال عمر ﷺ لان اشهد صلوة الصبح فی جماعة احب الی ان اقوم لیلة (عمر فرمود که هر آینه که من حاضر شوم نماز صبح را در جماعت محبوب است برای ما ازینکه تمام شب در نماز باشم) دریش هیچ مدان میگوید که روایتکه مجدد رحمه الله آورده مخالف روایت مشکوة که در مشکوة آمده ومذکورشد ودر صحاح حدیث هم بمهمان لفظ که مشکوة آورده مذکور است پس روایت که مجدد علیه الرحمة آورده شاید

حاصل حدیث مذکور بوده باشد، وآن که بعض عزیزان گفته که مجدد علیه الرحمة نقل حدیث مذکور بالمعنی کرده باشند بسیار بعید است زیراکه الفاظ حدیث بسیار مخالف المعنی هستند از الفاظ حدیث که مجدد رحمه الله آورده ودر نقل حدیث بالمعنی اتحاد معنی شرط گردانیده اند، درویش پس میگردد بمکتوب امام ربانی رحمه الله پس رعیات ادبی واجتناب از مکروهی اگر چه تنزیهی باشد فکیف که تحریمی باشد (یعنی ترک نماز جماعت که آن نزد حنیفیان واجب است نظراً الی قوله تعالی "وارکعوا مع الراکعین، کما فی فتح القدیر" او یا سنت موکدات که در حکم واجب است کما هو المشهور فی کتب الفقه الحنفی، بمراتب از ذکر وفکر مراقبه وتوجه شیخ بهتر است آری این امور (یعني ذکر وغیره) با آن رعایت و اجتناب (یعنی از مکروهات) اگر جمع کنند فقد فاز فوزا عظیما، وبدونه خرط القتاد، مثلا تصدق بدانگی در حساب زکوة همچنانکه از تصدق جبال عظام از ذهب بطریق نفل بمراتب بهتر است، رعایت ادبی از آداب در تصدق دانگ زکوة مثلا آنرا بفقیر قریب دادن نیز بمراتب ازان بهتر است ، پس نماز خفتن را در نصف اخیر از شب گذاردن وآن تاخیر را وسیله تاکید قیام اللیل یعني تهجد ساختن بسی مستنکر باشد، چه نزد حنفیه رضوان الله تعالی عنهم اداء نماز خفتن در آن وقت مکروه است

فی البحر و افاد ان التاخیر الی نصف اللیل لیس بمستحب وقالوا انه مباح والی مابعده مکروه، وقال فی البحر عن القنیة تاخیر العشاء الی مازاد علی نصف اللیل مکروه کراهة تحریم آه، قال المجدد رحمه الله وظاهر ازین کراهت کراهت تحریمه اراده دارند، زیرا که اداء نماز حفتن را تانصف اللیل مباح داشته اند واز نصف آن طرف مکروه گفته اند

پس مکروهی که مقابل مباح است مکروه تحریمي است، ونزد شافعیه جائز نسیت، پس بوسطه قیام اللیل وحصول ذوق وجمعیت خاطر در آن وقت مرتکب این امر گشتن بسیار مستکره است، از برای این غرض تاخیر وترهم کافی است و آن تاخیر مستحب است، هم وتر در وقت نیک اداء میابدوهم غرض قیام اللیل وبیداری وقت سحر میسرگردد، پس ترک این عمل باید نمود و صلوة گزشته را قضاء باید آورد، وایضا آب مستعمل که ازاله حدث بآن شده باشد یا به نیت قربت استعمالش کرده باشند در وضوء، تجویز آن نکنند که مردم آن را بخورند که آن آب نزد امام اعظم نجس مغلظ است وفقهاء رح منع خوردن آن آب کرده اند، وخوردن آن مکروه داشته اند ای بقیه آب وضوء یعنی در ظرف آن شفا گفته اند، اگر از اعتقاد کسي طلب نماید از آن باقی بدهند، واین فقیر را در دهلی درین دفعه این ابتلاء واقع شده بود که بعض از یاران را در واقعه نموده بودند یعنی در خواب یا کشف وغیره که آب مستعمل وضوء فقیر بخورند والا ضرر عظیم لاحق خواهد شد هر چند دفع کرده فائده نکرد، وبکتب فقه رجوع نمود مخلصی پیدا شد که اگر بعد تثلیث غسل نیت قربت نکند در مرتبه چهارم آب مستعمل نمی شود باین حیله تجویز نموده آب غسل چهارم به نیت قربت بخوردنش داد .

اندکی پیش تو گفتم غم دل ترسیدم

که دل ازرده نه شوی ورنه سخن بسیار است ورزقناالله سبحانه وایاکم کمال اتباع حبیبه علیه وعلی آله والصلوة والتسلیمات، انتهی المکتوب الشریف باختصار کثیر والله سبحانه تعالی اعلم وعلمه تعالی احکم .

د علامه عصر شیخ التفسیر والحدیث جامع المنقول و المعقول محسود الاقرآن فخر افغان

حضرت مولانا محمد عبیدالله الایوبي

القندهاري النقشبندي السلیمانخېلي مدفیوضه العالیه ترجمه او لنډه تاریخچه او سوانځ عمري او د مخلصانو لپاره پېژندګلوي.

دده نوم محمد عبیدالله دی او ابوالفضل یې کنیت دی او ایوبي یې تخلص دی په عقایدو کې سُني ماتریدي دی او په فروعو کې حنیفي مذهبه دی او په طریقت کې نقشبندي مجاز دی او په قوم سلېمانخېل دی او وطن یې کندهار دی.

او دی د عـالم متقی الحاج محمدایوب زوی دی او ده د پنجشنبې په ورځ د ماسپښین تر لمانځه وروتسه پر ۱۵ د ذی القعدة الحرام ۱۳۴۳هجري قمري د فاشمول په قریه کې پر نابوده دنیا سترګې روښې کړې دي او پلار یې یو تقواداره عالم و او په طریقه نقشبندیه کې مجاز و.

او د شارح لـه خولې چې زما پلار زما پر تعليم زده کړې ډېر حريص و، حتی سره د ډېره صغر سنه يې زه پر سبق مجبور کړی وم. شارح وايي چې ځينې کتابونه د فقې شريفې او بعضي کتابونه د علم صرف او نحو ما پر مرحوم پلار وويله او بيا زما په زړه کې په برکت د دعا د والد مرحوم دا راسخ سو چې زه د وطنه او کوره ولاړ سم او په بې غمه زړه خپل تعلم او زده کړې ته دوام ورکړم الی ماشاء الله تعالی.
هغه و چې زه د کندهار وطن مالوف او د کور څخه د بلوچستان علاقې ته راغلم چې هغه زمين په هغه وخت کې د انګرېزانو تر تسلط او حکومت لاندي و، نو په بلوچستان پښين کي مي پر جيد متقي عالم مولوي تيمور شاه صاحب مرحوم باندي بعضي کتابونه د حکمت او عقائدو وويل، الغرض دوه کاله مي دلته تېر کړه. د شارح د بيان سره سم بيا زه باعث کړم صدق همت پر دې باندي چې ولاړ سم هند ته او په هند کي اجمير ته چې هلته علامة الزمان الاستاذ الكلية علماء الهند والافغان المولوي عبد الله الكندهاري المرحوم د مدرسه حنفيه صوفيه باني او سر پرست او مدرس اعلی و او دی مرحوم په دغه وخت کي معمر او

کلان ساله عالم و، او ده ته د اطرافو څخه لکه افغانستان، بلوچستان، پېښور، ازاد قبائل او د هند د ډېرو لېرو سيمو څخه جيد جيد طالبان راتله او د دریاب څخه د علم دده مبارك د استعداد سره برابر يې استفاده کول، او ده مبارك د طالبانو سره عموماً، او د پښتنو طالبانو سره خصوصاً ډېر شفقت کوی.

د شارح د خولې چې زه اجمير شريف ته ورغلم او د جناب مذکور په مدرسه کي داخل سوم پس له څو مدې تعلم څخه دده په جناب کي ماته يوه لويه منزله حاصله سوه" وذالك فضل الله يوتيه من يشاء"

او شارح وايي چې ماپه خدمت کي د حضرت المرحوم درې کاله تېر کړه او ښه سليسه اردو ژبه مي هم زده کړه، او هلته ما کتب د تفاسيرو او رياضي او علم ادب او د متقدمينو د منطق بعض کتابونه لکه شرح المطالع او د حکماؤ متقدمينو بعض کتابونه لکه شرح الاشارات وغيره وويله.

پس له درې کاله انګليسانو د هند بر اعظم پر دوو برخو تقسيم کړی يعني پاکستان او هندوستان چې په دې سبب په منځ کي د مسلمانانو او هندوانو لويه فتنه او قتل و

قتال منځ ته راغلی او اجمیر شریف په حصه کي د هندوانو سو، نو هندوانو پر اقلیت د مسلمانانو د اجمیر شریف توره د ظلم د تیکې وکښل او په زرو مسلمانان یې په شهادت ورسول آخر حضرت الاستاذ المرحوم سره د څو پاته پښتنو طالبانو د پاکستان وهجرت ته مجبور سو، هغه و چي استاذ محترم بلوچستان د کوټې ښار ته راغلی چي هلته دده مرحوم د یوه شاګرد حضرت المولوي عبد الغفور صاحب مدرسه په نامه د مظهر العلوم په شالدره کي وه چي تر اوسه هم سته او په هغه مدرسه کي یې وخپل درس ته ادامه ورکړه.

شارح وایي چي ما لږ زمانه په دغه مدرسه کي تیر کړه او بیا مي د حضرت الاستاذ څخه اجازه واخسته او لاهور ته ولاړم چي په لاهور کي یو معمر عالم شیخ الحدیث والقرآن وسائر العلوم النقلیة والعقلیة مولانا مهرالله المرحوم په یوه مدرسه کي چي په اچهره کي چي د لاهور ښار ته نژدې ځای دی واقع وه شیخ الحدیث و، او زه هم په هغه مدرسه کي داخل سوم او د مرحوم د فیضه مستفیض سوم او د احادیثو کتابونه او بعضي د فقهي شریفي کتابونه او نور باقي مانده کتابونه مي پر دغه لوي استاذ المرحوم باندي

وویلـه، او د دوو کالوڅخـه وروسـته د ټولـو درسـي کتـابو څخـه فارغـه سـوم او د تحصـیل شـهادت نامـه د اسـتاذ المرحوم لـه خوا راکړه سوه، او زما عمر په دې وخت کې تخمیناً پنځه ویشت (٢٥) کالـه و،او بیـا حضرت الاستاذ المرحـوم ماتـه وظیفـه د مـدرس ثـاني پخپلـه مدرسـه کـې وسپارله، یو کال چې مې درس وکړی حب الـوطن والاقربـاء مـې د امـن ګیر سو او پـه اجازه د استاذ المحترم د لاهوره څخه کندهار ته راغلم، اول درس مې یو کال د موسٰی خان په جامع مسجد کې چې په هرات دروازه کې دی وکړی، او بیا زنګې اباد تـه ولاړم یوکـال مـې هلتـه درس وکړی او بیـا سنځري تـه راغلم چې د یوې جامع قریې نوم دی ښـار تـه نژدې دولس (١٢) کاله مې دلته درس ته ادامـه ورکړه، او د سـنځري د اسـتوګني پـه وخـت کـې زه د شیخ کامـل جـامع الکمالات السید الجید الجواد مولاێ عبد الغني المرحوم المشهور په بابك صاحب کدني مرید سوم او پس لـه یوه کاله جد جهد ماتـه د خلافت د طریقـه نقشبندیه خرقـه دده بابك المرحوم لـه خوا راکړه سوه، او مـا د سنځري څخه په سـبب د بعـض اقتصـادي مشـکلاتو خـوش آب تـه هجـرت وکړی چې هغه هم د کندهار ښارته نژدې یو جامع قریـه ده،

او هلته مي پنځه كاله درس وكړی او بيا د خوشاب ځخه كندهار ته ولاړم، او د ملا علم اخند په كلي كي مي په يوه جامع مسجد كي درس شروع او ديارلس (۱۳) كاله مي هلته درس وكړی، پس له هغه انقلاب د حزب الخلق په كومك د روس د افغانستان پر پاكه خاوره مسلطه سو او د مسلمانانو بندي كول او وژل يې شروع كړه، او عمومي مسلمانانو ونژدې اسلامي مملكتو لكه پاكستان او ايران ته هجرت وكړی او بعض مسلمانان نورو مملكتو ته ولاړه خصوصاً هغه وخت چي روسان مستقيما په لويه پيمانه داخل سوه، او د مسلمانانو له خوا د حزب الخلق او د هغو د معاونانو يعني روسانو سره جهاد اعلان سو، نو په هم دغه وخت كي زه د خپله عياله سره نژدې اسلامي ملك پاكستان ته راغلم او په كوټه كي مي اقامت اختيار كړی زامنو مي مزدوري كولې او ما خپل درس ته په ډكه پيمانه جريان وركړی حتی چي په سوو طالبان به دورځي سبقانو ته راتله او په يوه كتاب به پنځوس شپيته تر سلو پوري شريكان وه .

او شارح وايي چي ما په فارغه وخت كي پر بعضي درسي كتابو حاشيي هم كولې چي هغه كتابونه او رسالې تر

ځلوېښتو اوس زیاتي دي او اکثره يې پر منظر عـام موجود او مقبول دي، الاعند الحاسدین الذین هم الحق ناکبون.

ناشر الکتـاب وايـي چـي شـارح محتـرم همېشـه د سیاسـي ډلو څخه بر کناره وو او دی، او بعضـي حاسدان او جاهلان د تعصب قـومي د لاري یا د تعصب علمي د لاري پر شارح محتـرم قسـما قسـم بهتانونـه ویلـه او واي يې لکـن بيـا هـم شارح محترم په هغو کي فکر نه واهه او دا آیت يې مـد نظر و

﴿وتعز مـن تشـاء وتـذل مـن تشـاء بيـدك الخيـر﴾ د شـارح د هجرت څخـه اوس درویشـت (۲۳) کالـه کېږي، د حاسدانو حسـد پر ده هیڅ تاثیر نه دی کړی او نه يې عزت ور کـم کـړی دی او نه يې رزق ورکـم کـړی دی حتـی د کـوټي پـه ښـار کـي پرته د استوګني تر سرایه خپـل جامع مسـجد هـم جـوړ کـړی دی، داوه د حضرت شارح محتـرم مختصـر حالات.

والسلام

محمد فضل الحق حقاني تلمیذه

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو. د دعا په هیله احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د تفسير ايوبي پښتو جلد دوهم فهرست

بسم الله الرحمن الرحیم

اَلْحَمْدُالله وَحْدَه وَالصَّلوةُ وَالسَّلاَمُ عَلی مَنْ لاَ نَبِیَّ بَعْدَه

محترمو لوستونکو !

که غواړئ چي د مکتبة القراءت په اهدافو او تګ لارو باندي ځان خبر کړئ او دا چي مکتبة القراءت څه غواړي !

ددې یوې ځانګړې اداري اهداف او مقاصد دادي چي ومسلمانانو ته د غزلو، بې معنا او بې مقصدو قصواو ناولونو او د لیلا او د مجنون د ترانو پر ځای ښه معیاري او دیني معلومات لاس ته ورسي .

څرنګه چي موږ ولېدل چي اکثره مسلمانانو به د سفر پر وخت د ځانه څخه جوړي سوي قصې لوستلې چي هغو به په حقیقت کي هیڅ یو مصداق هم نه درلود، نو که له یوې خوا د وخت ضائع کېدل وه خو له بله لوري به یې بیا هغه لوستونکي ته هم یوه منفي مفکوره ورپه برخه کول .

ځکه نو یوائنی اداري مکتبة القرات والتجوید کوئټې د الله تعالی په نصرت او مدد پخپلو نشریاتو پیل وکړ، تر څو چاپېریال او عامو وګړو ته داسي توکي پلاس ورکړي چي د وخت په ښه توګه د تېرېدو سره سره یوه ښه مفکوره هم ورپه

برخه سي، چې په دې لړ کې الحمدالله زموږ اداره د چاپېريال د ګڼو لپاره ښو علماء، پوهان او د وخت مخور اديبان او ژباړونکي په کار اچولي دي، تر څو د چاپيريال د عقائدو او نظرياتو د ساتلو په اړه ګامونه اوچت کړي.

او همدارنګه دا اداره ده چې يواځې او يواځې پر خپلو ژباړو، ليکنو او ښه چاپ باندې باور لري که دا ووايو چې يواځې په ټوله پاکستان او افغانستان کې دا يوه ازاده اداره ده چې د ديني علومو د خپرولو هوډ لري، او همدا اداره ده چې ډېر کتابونه يې هم دا اوس وخپرولو ته چمتو کړي دي.

مکتبة القراءت والتجويد يواځنۍ اداره ده چې تر ټولو خپرندو يو ادارو له مخه يې د قرآن مجيد د يوه اهم علم "علم التجويد" ټوله واړه او لوئ کتابونه په ښه ليک، ښه کاغذ، ښائسته پوښونو پوښلي وچاپ ته وسپارل.

نه يواځې علم التجويد او قراءت بلکې پر علم فقه باندې يې يو نور الايضاح په درې جلدونو باندې مشتمل يواځنی کتاب چاپ کړ کوم چې د وخت وټولو مسلمانانو ته يې ګټه ورسول.

همدارنګه قدوري صلوة، قدوري نکاح، زبدة الفقه، آسانه فقه او داسې نور، خو يواځنی کار چې هم دا اوس ورته چمتو دي هغه د تفسير ايوبي کار دی چې الحمدالله دوه جلده يې ستاسو په مخ کې او پر دريم جلد باندې يې کار شروع دی.

يو بل وياړ

هم دا اداره ده چي ومسلمانانو ته يې د علم تفسير په دنيا کي پر يوه بل تفسير **معارف القرآن** باندي هم قلمونه را اوچت کړي دي چي ان شاء الله ډېر ژر به وتکميل ته ورسېږي

خبرتيا

لکه څرنګه چي مو وويل چي دا اداره پر خپلو نشرياتو، ليکنو، ژباړو او خپرونو باندي باور لري، نو پکار ده چي د ادارې ودې تکل ته د وياړ په سترګه وکتل سي، او که څوک زمونږ د ادارې ودې پاك تکل ته په کږه سترګه وګوري نو د عواقبو ذمه به يې پر خپل غاړه وي ولي چي اداره بيا پخپل هوډ کي ازاد لاس لري .

Scanned by CamScanner

د حضرت مولانا محمد زکریاء علیه الرحمه یو
مشهور او ګټور کتاب یعني

فضائل اعمال

چي د وعظ او تقریر لپاره د هر پیش امام لپاره ضروري دی ولي چي په دې کتاب کي پر مختلفو اعمالو باندي ښه او په زړه پوري بحثونه سته چي د قرآن او احادیثو په رڼا کي ورباندي روښنايي اچول سوې ده.
له اردو څخه په خوږه پښتو د وخت د تکړه او ځوان عالم قاري محمد فضل حق حقاني په خوږې او روانې ژباړې ژباړل سوی دی او ډېر ژر به مینه والو ته وړاندي سي ان شاء الله

تفسير ايوبي حنفي ۲ ټوک

د نصيراحمد احمدي لـخوا

سکين او pdf سـو.

تاريخ. ۸-۴-۱۳۹۹

واتساپ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

د دعـا په هيله احـمـدي!